

Inhoud

Waar maken we ons druk om? <i>ANTON VAN HOOFF</i>	2	Wetenschap is geen geloof <i>PAUL HOPSTER</i>	35
Zonder god of vlees <i>FLORIS VAN DEN BERG</i>	4	Een haatzaaiend R.-K. jongensboek in 1942 <i>JAN BUIJS</i>	38
Humboldtuniversiteit of Grande École <i>ANDRÉ KLUKHUHN</i>	7	Zijn honden vrijdenkers? <i>ANTON VAN HOOFF</i>	40
Haiku <i>JAN BONTJE</i>	11	Ecologische grenzen aan de vrijheid <i>FLORIS VAN DEN BERG</i>	41
Opvoeden zonder waan <i>ENNO NUY</i>	12	101 Programmaonderwerpen <i>DICK METSELAAR</i>	43
Het recht op beledigen en de principes van de vrijdenker <i>JOS VAN DIJK</i>	13	Benno Barnard, jaloersmakend recensie <i>ENNO NUY</i>	44
Het recht op beledigen; meereizende boodschappen en pikorde <i>JAN SCHENE</i>	16	Nero & Seneca, recensie <i>JAN BONTJE</i>	47
Middagje Bruno <i>ROB UIJEN</i>	18	Opkomst en ondergang van het communisme, recensie <i>SONJA DE SCHAEPPDRYVER</i>	48
Darwin voorbij <i>SONJA DE SCHAEPPDRYVER</i>	19	Redactiestatuut De Vrijdenker <i>DE REDACTIE</i>	51
Het zal je god maar wezen <i>JAN VAN DER WERFF</i>	20	De wereld als taal <i>Mevrouw KERN-ESBACH</i>	53
Voltooid of onvoltooid leven <i>PAUL HOPSTER</i>	25	Jezus <i>JAAP VAN DEN BORN</i>	54
Verstorven <i>MARLEEN VAN DER GUGTEN</i>	26	Onafhankelijk <i>LEON WECKE</i>	54
Vrijdenken <i>ROB ARNOLDUS</i>	29	Taal en kritisch denken <i>VICTOR ONRUST</i>	55
Het nieuwe Jeruzalem <i>MARCEL KLEIN</i>	31	Lezers reageren	58
Leve de president! <i>ANTON VAN HOOFF</i>	33	Attaqueren, deze schoft! <i>ANTON VAN HOOFF</i>	59
Sea the truth en handel ernaar <i>FLORIS VAN DEN BERG</i>	34	Een niet genoemde mogelijkheid <i>HANS KOEKOEK</i>	60

Waar maken we ons druk om?

ANTON VAN HOOFT, voorzitter van De Vrije Gedachte

Bewerking van de inleiding gehouden op de Vrijdenkersdag 'Opvoeden zonder waan' 29 mei 2010.

"Hé, papa heette onze school vroeger de Mariaschool?" Mijn dochter Anna van acht ontdekt boven aan de gevel de oude naam van de school. Die heeft zich al jaren geleden omgedoopt tot *De Driemaster* – we wonen in een zeeheldenbuurt. Alle confessionele scholen hebben de laatste decennia hun identiteit verborgen achter neutrale namen, die vooral verscheidenheid en openheid moeten suggereren. Iets met 'mozaïek' doet het altijd goed. In het Nijmeegse kun je je kind sturen naar *De kleine wereld*, *Wegwijzer*, *Kleur en Kans*, *'t Startblok* of – over deze naam is diep nagedacht – *De Open Cirkel*.

De neutrale wijksschool

Goed, mijn Anna en mijn Kristiaan van zes zijn dus aan boord van *De Driemaster*. Het is de school die door haar populatie een goede afspiegeling is van de buurt. De meeste wijkbewoners sturen hun kinderen hiernaartoe. Enkelen zijn eigenwijs. Hen zie ik iedere ochtend met bakfietsen hun kinderen naar bijzondere scholen transporteren. De Vrije School oefent nogal wat aantrekkingskracht uit op de academici, die de wijk tot een progressief paradijs in ons *Havanna aan de Waal* maken: bij de verkiezingen stemt 80% links. Toen ik als student naar Nijmegen kwam, was dat het percentage dat de Katholieke Volks Partij haalde in wat toen nog het roomse Monnikendam was. Nu heeft het CDA nog maar 3 van de 39 zetels in de raad. Waar maken we ons druk om?

Jaren geleden dreigde *De Driemaster* een zwarte school te worden. De wijk *Bottendaal*, die tegen het stadscentrum aan ligt, bestaat vooral uit herenhuisen van omstreeks 1900. Die leenden zich zeer voor opsplitsing, zodat hier naast studenten veel immigranten kwamen wonen. Een groep wijkbewoners heeft toen actie ondernomen en inheemse ouders ertoe gebracht hun kinderen naar de wijksschool te sturen. En nu verheerlijkt het schoollied terecht het veelkleurige karakter:

*De Driemaster, dat is de school
voor ons in Bottendaal.
Hier komt de hele wereld:
wij zijn internationaal.*

Het is een dagelijkse vreugde alle variëteiten van de mensensoort de school uit te zien komen: blonde bleekscheetjes, Turkjes, Marokkaantjes, adoptiekinderen uit India en China, kinderen met Duitse of Franse ouders, zwarte asielzoeker-kinderen en resultaten van gemengde huwelijken van blanke vrouwen met donkere mannen. Daar komt mijn Kris hand in hand met zijn Turkse vriendje Bora. En Anna vraagt of de Marokkaanse Nora tussen de middag mag mee-eten: ze mag geen varkensvlees hoor! Wat een voorrecht om al in de eerste levensjaren te leven in een werelddorp. In feite is *De Driemaster* de perfecte openbare school. Hoe was de leus ook alweer? "Onverdeeld naar de openbare school". Zo'n wijksschool is een stuk beter dan die witte Vrije School. Misschien is het geen toeval dat Rudolf Steiner, de antroposofische goeroe, racistische denkbelden had. En de rare rituelen waarmee de Vrije-Schooldag begint, bewijzen het pseudo religieuze karakter van de pseudo wetenschappelijke antroposofie.

Mythen in de opvoeding

Als we principieel voor de openbare school hadden gekozen, hadden onze kinderen het moeten bezuren. Ze hadden dan de vriendjes uit de buurt gemist. Erg principieel is de keuze voor de school van onze kinderen dus niet. Zij heeft zich dan wel in haar naam van Maria ontdaan, maar zij valt onder de Stichting Sint Joseph-scholen, die 80% van de Nijmeegse basisscholen beheert. Het is principieel natuurlijk verfoeilijk dat een lege koepel zoveel macht heeft. Want leeg is die. Van het katholicisme of geloof is niets te merken: een beetje sentimenteel gedoe met kerstmis, een paasontbijtje en het suikerfeest. Bij carnaval en sinterklaas werken de hoofddoeken gezusterlijk samen met de losse lokken. Waar maken we ons druk om? De 'ontgeloofde' school bestaat in feite allang.

Waar we ons wel druk over moeten maken is dat zo'n gemiddelde basisschool om de hete brij

heenloopt. Om maar niemand pijn te doen, wordt afgezien van iedere geestelijk-morele vorming. Thuis komen we niet verder dan te vertellen dat veel mensen geloven dat er een god is. En voor mijn Anna en Kristiaan is Jezus een even mythische figuur als Odysseus, van wie ze alles weten. Bas Haring en Alexandra Bronsveld gaven op de Vrijdenkersdag ideeën en voorbeelden hoe je ook heel jonge kinderen tot denken en moreel oordelen kunt brengen.

Geloven doe je maar in de kerk

Niet alleen met de basisschool heb ik ervaring. Sinds mijn pensionering geef ik voor de lol al weer vijf jaar Latijn en Grieks op het Stedelijk Gymnasium Nijmegen. Die school is openbaar en houdt religie buiten de deur. Toen een groepje leerlingen om een gebedsruimte vroeg, wees de rector dat verzoek resoluut van de hand: geloven doe je maar in de kerk of moskee. Discussie over religie laat zich natuurlijk niet vermijden. Als ik met mijn tweedeklassertjes over de Griekse onderwereld praat, komen vanzelf hemel en hel ter sprake. Afgezien van de enkele leerling bij wie ze thuis het *Nederlands Dagblad* lezen, doet het hiernamaals hen niet veel, moet ik zeggen. Enkelen vragen zich wel af of het met de dood echt helemaal is afgelopen. En zo ja, waarom maak je je dan druk, bijvoorbeeld om het gymnasiumdiploma te halen. Als je toch dood gaat...

Ook de bovenbouwklassen laten levensvragen betrekkelijk lauw. In het vorige nummer beschreef ik mijn ervaringen bij een schooluitwisseling in Sint-Petersburg. De vele kerken die we bezochten, riepen allerlei vragen over het christendom op, die ik als godvrije gewetensvol beantwoordde.

Tijdens de urenlange wandelingen door de enorme stad aan de Newa was er alle gelegenheid tot particuliere gesprekken. Zo liep ik een tijdje op met twee meisjes. De een ontpopte zich als atheïst, de ander geloofde dat er toch 'iets' moet zijn. Nou ja, geen hel, maar met de dood kon het toch niet helemaal afgelopen zijn. Een hemel? Ja, maar dan niet alleen voor mensdieren. Ze bleek onder de indruk van paranormale televisie-uitzendingen. "Gelooft u dan niet in de liefde?" vroeg ze mij indringend. Moeilijk hoor om de diverse betekenissen van 'geloven' uit elkaar te houden. En natuurlijk kwam ze met de onmogelijke vraag: "Bewijst u maar eens dat er 'niets' is." Mijn antwoord: "Ik kan ook niet bewijzen dat er geen mensen op de zon wonen."

Waarschijnlijk is de oude religie geen gevaar meer voor de geestelijke gezondheid van scholieren. Het zijn allerlei moderne vormen van bijgeloof die hen van het rechte pad van de rede dreigen af te brengen.

Big History is een poging om het verleden van Big Bang tot het heden redelijk te vertellen. Het gaat daarbij om een totaalbeeld van de kosmische, natuurlijke en menselijke geschiedenis, waarbij schoolvakken geïntegreerd worden. Maarten van Rossem heeft aan het begin van de middagzitting een schets van zo'n dekkend geschiedverhaal gegeven.

Jezus en Christus dezelfde?

Ook met het derde niveau van onderwijs, de universiteit, heb ik ervaring: dertig jaar heb ik gedoceerd aan de Nijmeegse Universiteit, die tegenwoordig haar roomsheid verbergt achter Radboud, de geheimste heilige uit de Nederlandse santenkraam. Enkele jaren lang heb ik voor alle studenten van de letterenfaculteit college gegeven over het christendom. Mijn gehoor bestond uit studenten die doorgaans 14 jaar onderwijs op katholieke scholen hadden genoten, maar veel van wat ik vertelde, was volkomen nieuw voor hen: "O, dus Jezus en Christus is dezelfde? Altijd gedacht dat het er twee waren." Anderen meenden dat Jezus de voor- en Christus de achternaam was. Het was wel eigenaardig om als godvrije de studenten diets te maken wat christenen geloven. Soms was het wel moeilijk serieus te blijven: bij opstanding, hemelvaart, nederdaling van de heilige geest met pinksteren, maagdelijke geboorte, onbevleete ontvangenis... Er wordt me wat afgeloofd! Hoe waar is wat Tertullianus over de vleeswording van Christus zegt: ik geloof

omdat het idioot is, *credo quia ineptum*, een uitspraak die vaak – naar de zin correct – wordt weergegeven als *credo quia absurdum*.

Voor de gezondheid van het academische denken is religie geen reëel gevaar meer. Natuurlijk moeten fossielen als

godgeleerdheid nog even worden opgeruimd.

Zelfs in de VS is van de universitaire docenten 80% atheïst - daar hebben we dat percentage van 80 weer. Dreigingen komen van pseudowetenschap, die zich zo graag van de academische toga voorziet. Ik noem als voorbeeld de leerstoel homeopathie aan de Vrije Universiteit. Al Griekse artsen wisten dat het niet genoeg is dat een therapie werkt. Een wetenschappelijke aanpak bestaat uit het

waarnemen van *symptomen* – Grieks – het stellen van een *diagnose* en het identificeren van de oorzaak, *aitia*, en op grond van een *prognose* voorschrijven van een *therapie*, allemaal Griekse begrippen uit de school van de rede. De bedreiging van de universiteit als bolwerk van de rede komt niet alleen uit het toelaten van wanen zoals homeopathie. Universiteiten verkwanselelen hun roeping door te buigen voor de nieuwe zakelijkheid. De universiteit als een bedrijf voorstellen is een riskante metafoor. Kennis is namelijk geen product. De bundels van vakjes die als kundes worden aangeboden en waarmee je zogenaamd alle kanten uitkunt, verkopen aan de studenten knollen voor citroenen. Met van alles en nog wat word je niet academisch geschoold. En je vindt ook niet eens de prachtbaan die de studievoorlichters je beloven. En dan is er de

toenemende afhankelijkheid van opdrachtgevers van buiten. Met een onwelkom onderzoeksresultaat op de proppen komen, betekent dat de geldkraan dichtgaat. Blijf dan maar eens zuiver in je onderzoek. In het licht van deze onheilspellende ontwikkelingen pleit André Klukhuhn voor een terugkeer naar de ‘Humboldtuniversiteit’, waar studenten door te participeren in het wetenschappelijke onderzoek een academische houding opdoen. Hij wijst de output-gerichte ‘*haute école*’ af, want uiteindelijk leidt vrij onderzoek tot wetenschappelijke doorbraken.

De Vrijdenkersdag is gekomen in plaats van het Vrijdenkersweekeinde, dat op sterven na dood was. Gezien de opkomst is de omzetting een goede greep geweest.

Opvoeden zonder god en zonder vlees

FLORIS VAN DEN BERG (1973) is filosoof, bestuurslid van De Vrije Gedachte en Executive Director van de seculier humanistische denktank Center for Inquiry Low Countries

Waarom een seculier liberale opvoeding geen indoctrinatie is

Moreel opvoeden houdt onder andere in: geen evidente onwaarheden overdragen en geen onethische producten verstrekken, zoals vlees afkomstig uit de martelindustrie van de intensieve veehouderij. Daarom voeden wij onze twee kinderen binnen de grenzen van de rede en binnen morele en ecologische grenzen op. De minimum randvoorwaarden van de opvoeding zijn: geen religie en geen vlees. Dit is de zogenaamde ‘*default position*’ van de opvoeding. Binnen deze grenzen proberen wij hen te vormen tot autonome vrijdenkers die zelf kritisch nadenken en als ze volwassen zijn hun eigen morele, politieke en levensbeschouwelijke keuzes goed geïnformeerd kunnen maken.

Indoctrineer ik mijn kinderen? Nee, dat doe ik niet. Annemarieke en ik voeden onze kinderen op zonder hen met gemakkelijk weerlegbare onwaarheden op te zadelen en zonder hen deelachtig te maken aan onnodig dierenleed en door zo min mogelijk ecologische schade te berokkenen. Het leidende principe is hierbij het niet-schaden principe van John Stuart Mill. De jongens krijgen zoveel mogelijk vrijheid en

ontplooingsmogelijkheden, zonder anderen te schaden, inclusief dieren en toekomstige generaties. Ouders die hun kinderen vlees geven, maken hun kinderen deelgenoot aan ethisch zeer verwerpelijke praktijken van de intensieve veehouderij. Kinderen behoren daarom niet alleen vrij te zijn van religie, maar ook vrij te zijn van vlees. Het is immoreel om kinderen in te lijven bij een religie, levensbeschouwing of politieke overtuiging. Er behoren geen katholieke, joodse, islamitische, of hindoe kinderen te zijn. Kinderen behoren geen levensbeschouwelijk of politiek label te hebben. Dat dat desondanks toch op grote schaal gebeurt, is een onrecht waartegen geageerd moet worden. Mag je kinderen dingen wijsmaken die niet waar zijn? Mag je kinderen bang maken met onwaarheden om hen daarmee in het gareel te houden? Mag je kinderen de waarheid onthouden? Hebben kinderen recht op (wetenschappelijke) kennis? Blijkbaar niet, want voor het overgrote deel van alle kinderen op de wereld bestaat opvoeding en onderwijs voor een groot deel uit het aanleren van onwaarheden. Het argument dat ouders en opvoeders naar eer en geweten onwaarheden als waarheden overdragen is geen excuus, zeker niet in Nederland – kennis over de wereld is eenvoudig en vrij toegankelijk.

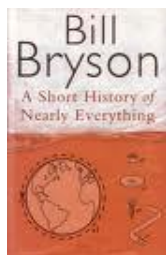
Artikel 13 uit Verdrag inzake de Rechten van het Kind (1990) luidt: ‘Het kind heeft het recht op vrijheid van meningsuiting; dit recht omvat mede de vrijheid inlichtingen en denkbeelden van welke aard ook te vergaren, te ontvangen en door te geven, ongeacht landsgrenzen, hetzij mondeling, hetzij in geschreven of gedrukte vorm, in de vorm van kunst, of met behulp van andere media naar zijn of haar keuze.’ De passage waar het mij om gaat is: ‘dit recht omvat mede de vrijheid inlichtingen en denkbeelden van welke aard ook te vergaren, te ontvangen en door te geven’. Kinderen zijn niet het eigendom van hun ouders. Ouders hebben de verplichting kinderen op te voeden tot vrijheid. Een liberale open samenleving kan weliswaar maar tot op zekere hoogte achter de voordeur ingrijpen, zoals in het geval van fysiek geweld en verwaarlozing, maar de overheid kan wel zorgdragen voor onderwijs dat vrij is van wanen en waar een bredere blik op de wereld wordt geworpen en waarbij wetenschap en liberaal-democratische waarden, zoals de gelijkheid tussen vrouw en man, uitgangspunt zijn. De scheiding tussen religie en staat, dus ook in het onderwijs, is *politiek* secularisme. Het is onethisch om kinderen in een smalle koker, gebaseerd op onwaarheden, groot te brengen. Vanuit moreel standpunt dient opvoeding seculier te zijn; dit is *moreel* secularisme. Kinderen zijn namelijk individuen in ontwikkeling en ieder individu heeft het recht om zelf vorm aan zijn of haar leven te geven, zoals het recht op zelfbeschikking de grondslag is van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Ouders hebben niet het recht om kinderen te indoctrineren in een bepaalde religie of ideologie. Opvoeden tot vrijheid is *niet* een vorm van indoctrinatie. Indoctrinatie is (volgens Van Dale)¹: (het) ‘systematisch onderricht in zekere (politieke) leerstellingen met als doel deze *kritiekloos* te doen aanvaarden’. Een vrije, liberale, seculiere vorming² is niet gelijkwaardig aan een christelijke, joodse of islamitische vorming. Religieuze opvoeding, zeker in een strenge variant, is een vorm van indoctrinatie en zodoende kindermishandeling; het doel ervan is om

kinderen tot de religie van de ouders te brengen. Om dat doel te bereiken moet het kind geestelijk en vaak ook lichamelijk, worden gemutileerd. Kinderen worden onwaarheden als waarheden aangeleerd, er wordt gehamerd op het kritiekloos aanvaarden van autoriteit en het kritiekloos navolgen van rituelen en geboden en verboden. Bijzonder (dat wil zeggen religieus) onderwijs zou daarom ook afgeschaft moeten worden en plaats moeten maken voor algemeen openbaar seculier wetenschappelijk onderwijs gericht op democratisch ecologisch wereldburgerschap, gedifferentieerd op onderwijskundige en pedagogische gronden. ‘Is het mogelijk kinderen, scholieren en studenten zich tot vrije geesten te laten ontwikkelen? Stempelt niet iedere opvoeder zijn/haar pupillen? Kinderen hebben immers behoefte aan hechting en voorbeelden,’ vraagt Anton van Hooff, docent klassieke talen en voorzitter van Vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte, zich af. Het antwoord op de eerste vraag is ‘ja’. Ja, het is mogelijk om kinderen tot vrije geesten te laten ontwikkelen. Maar dat gaat niet vanzelf. Om dat te bereiken is een bepaalde onderwijsfilosofie en -strategie nodig, namelijk het stimuleren van kritisch denken, van wetenschappelijke en culturele vorming. Het opvoedings- en onderwijsideaal is dat van de open samenleving. Ouders en docenten dragen de best beschikbare kennis over en zijn zich bewust van hun eigen feilbaarheid. Wanneer docenten of ouders op de horizon van hun kennis stuiten geven zij dat ruiterslijk toe – wellicht proberen zij, met hun kind of pupil die lacune op te vullen. Ook de tweede vraag ‘Stempelt niet iedere opvoeder zijn/haar pupillen?’ beantwoord ik bevestigend: ja, iedere opvoeder stempelt zijn/haar pupillen. Maar, zo voeg ik er met nadruk aan toe, *niet ieder stempel is moreel verantwoord*. De meeste mensen zijn het er – althans in liberale en humanistische kringen – over eens dat opvoeden en onderwijs zonder mentaal en fysiek geweld dient te zijn. Wanneer opvoeders wel overgaan tot geweld, fysiek (inclusief jongens- en meisjesbesnijdenis) dan wel mentaal, is dit een ‘stempel’ dat moreel verwerpelijk is. Een orthodoxe intolerante ignorante vader met losse handen – zeg maar de standaard ortho reli vader – is anders dan een empathische, liberale, open ouder. Ook lijkt het me stug dat zo’n autoritaire figuur de behoefte aan hechting vervult. Het is belangrijk om zowel de stijl van opvoeden als de inhoud van de kennisoverdracht moreel te evalueren. De stijl

¹ ‘Indoctrination is the teaching of what is known to be false as true, or more widely the teaching of what is believed true in such a way as to preclude critical inquiry on the part of the learners.’ *Oxford Companion of Philosophy*.

² ‘Liberal education: development of the students rational mind (...)’, Paul Hirst in *Knowledge and het Curriculum*, 1974.

dient geweldloos te zijn en de inhoud dient te streven naar de best beschikbare kennis, dat wil zeggen wetenschappelijke kennis. Is het belangrijk dat kinderen in hun opvoeding kennis nemen van religie? Het belang van religieuze kennis wordt schromelijk overdreven. Kennis van religie hoort bij kennis over cultuur. Het is leuk als je in een museum loopt en je weet iets van Antieke en christelijke verhalen zodat je de iconografie een beetje herkent. Voor islamitische kunst is dat dan weer niet nodig. Bij het vak geschiedenis zullen godsdiensten in de vorm van twisten en oorlogen uitgebreid aan bod komen. Bij maatschappijleer ook. Daar kunnen de religies die in de huidige wereld een rol spelen behandeld worden. Juist dient er bij maatschappijleer expliciet aandacht besteed te worden aan democratisch ecologisch wereldburgerschap, mensenrechten en humanisme. Humanisme is namelijk de ideologie die zowel een wereld- en mensbeeld gebaseerd op wetenschappelijke kennis omhelst, en die een ethiek heeft waarbij de vrijheid van het individu in de vorm van het recht op zelfbeschikking centraal staat. Het is belangrijker dat kinderen wetenschap en filosofie, met andere woorden, kritisch denken, bijgebracht wordt dan dat religie een vooraanstaande plaats in het onderwijs verdient. Het is belangrijker om Bill Bryson's *A Short History of Nearly Everything* te bestuderen dan de bijbel. Liever een goed begrip van *Kaas en de evolutietheorie*, dan de koran.

'Je kunt niet waardenvrij opvoeden', stelt Alexandra Bronsveld, onderwijskundig medewerker bij het Humanistisch Vormingsonderwijs. Bronsveld heeft hierin gelijk. Elk onderwijs draagt impliciet of expliciet bepaalde waarden uit. Het is daarom van groot belang om ethisch goede waarden over te dragen. Autonomie, kritisch nadenken en empathie zijn moreel superieur aan onwetendheid, haat en angst. Open onderwijs is beter dan gesloten onderwijs. Onderwijs in wetenschappelijke kennis is beter dan onwaarheden als kennis te presenteren. Reliblogger bij *Trouw*, Paul Delfgauw, reageert op mijn stelling dat kinderen vrij van religie behoren te zijn: 'Alsof kinderen thuis geen liberale, sociaaldemocratische en humanistische visies met de paplepel krijgen ingegoten.' Hij insinueert daarmee dat een liberale op wetenschap gebaseerde opvoeding hetzelfde is als een

religieuze opvoeding. Delfgauw ziet het verschil niet tussen een open opvoeding en een gesloten opvoeding. Je zou bij analogie kunnen zeggen dat Delfgauw het verschil tussen de voormalige BRD en de DDR niet ziet. Hij ziet het verschil niet tussen autonomie, kritisch nadenken en empathie enerzijds en onwetendheid, haat en angst anderzijds. Dit is cultuurrelativisme *pur sang*. Heel politiek correct, maar ondoordacht en, en dat is mijn punt, gevaarlijk, omdat Delfgauw de slachtoffers van gesloten opvoedingen bagatelliseert. Mensen als Delfgauw houden intolerante indoctrinerende opvoeders en opvoedregimes de hand boven het hoofd. Opvoeden tot kritische vrijdenkers is niet hetzelfde als atheïstische indoctrinatie. Er zou sprake zijn van atheïstische indoctrinatie als atheïsme als een dogma werd ingeprent. In de voormalige Sovjet Unie was er wel sprake van atheïstische indoctrinatie. Maar die vorm van onderwijs is gesloten en indoctrinerend. Kritisch nadenken werd ontmoedigd. Mijn kinderen zijn geen kleine atheïstjes, of humanistjes. Ze zijn geen lid van een levensbeschouwelijke vereniging, noch hebben ze inwijdingsrituelen ondergaan (die zijn er niet). Maar ze geloven, voor zover ik weet, niet in god. Atheïsme is een beredeneerde intellectuele positie.

Wat vertellen wij onze kinderen over religie? Zoals wij Jip en Janneke voorlezen, lezen we ook de kinderbijbel voor en de sprookjes van de gebroeders Grimm. Thans lezen we de kinderversie

van de *Ilias* en de *Odyssee* in de bewerking van Imre Dros. De *Suske en Wiske* zijn ook erg populair – en dragen bij aan de culturele vorming (dat zie ik nu ik de albums opnieuw bekijk). Dat zijn allemaal verhaaltjes en sprookjes. Als we iets over kerken vertellen, vertellen we over het sprookje van Jezus, en christenen zijn mensen die geloven in het sprookje van Jezus. Daarnaast kijken we bijvoorbeeld ook naar de BBC natuurdocumentaires van David Attenborough. Met hun 6 en 7 jaar hebben zij de rudimenten van evolutionaire ontwikkeling door, zoals dat er lang geleden dinosaurussen leefden en dat mensen en de andere apen een gemeenschappelijke voorouder hebben. Het concept Big History is hierbij het uitgangspunt. Hoe voeden wij onze kinderen moreel op? In principe geven wij voor alle regels een reden. En

die reden kan ook ter discussie worden gesteld. Het niet-schaden principe van Mill is een belangrijke leidraad. Ik wil eindigen met een humanistische anekdote. Bij de première van de deco shockdoc *Sea the Truth* raakte ik in gesprek met een man en zijn zoon van 14. De man vertelde dat hij en het hele gezin sinds enkele jaren vegetariër zijn. Op vakantie had Tim, de zoon, op een markt de slagerijkraam gezien met

nog herkenbare dode dieren. 'Eten wij dat ook?' vroeg hij zijn ouders. Zijn ouders moesten dat bevestigend beantwoorden. 'Dan wil ik dat niet meer eten', besloot Tim. Zijn ouders respecteerden zijn keuze, en, meer nog, werden aan het denken gezet. Ook zij besloten vegetariër te worden. En dat, dames en heren, is een voorbeeld van een open, liberale, humanistische opvoeding.

Humboldt Universiteit of Grande École

ANDRÉ KLUKHUHN (1940, Amsterdam) wetenschapper (fysische chemie) en filosoof. Auteur van o.a. *De geschiedenis van het denken* (2003) en *Alle mensen heten Janus* (2008)

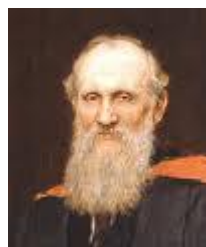
Het zaad van grote ontdekkingen zweeft steeds om ons heen, maar het schiet alleen wortel in geesten die erop zijn voorbereid. (Joseph Henry)

De Nederlandse universiteiten zijn al geruime tijd zo snel in beweging dat het beeld maar moeilijk scherp is te krijgen. Toch is het mogelijk enige helderheid te scheppen door het schijnbaar chaotische gedoe in een aantal eenvoudiger factoren te ontleden.

De belangrijkste bewegingscomponent is ongetwijfeld het uitdijen door de snelle toename van het aantal studenten, in gang gezet door de uit de late jaren zestig daterende democratisering van het toelatingsbeleid. Dan is er de beweging van het maatschappelijke engagement, aanvankelijk bepaald door het openbreken van de universitaire ivoren toren naar de samenleving in de breedste zin, later gekanaliseerd in de veel beperktere richting van het bedrijfsleven en andere markten van vraag en aanbod. Deze bewegingen zijn uiteraard gekoppeld: als het aantal studenten toeneemt, stijgen de kosten evenredig mee, zodat er gezocht moet worden naar mogelijkheden om te bezuinigen of om andere geldbronnen aan te boren dan alleen de overheid. Daarmee kwam ook nog een derde beweging op gang, en wel het dalen van het niveau van het wetenschappelijk onderwijs en onderzoek. Bezuinigen komt immers meestal neer op verkorting van de studieduur en massificatie van het onderwijs, en de markt is alleen maar geïnteresseerd in onderzoek dat liefst onmiddellijk moet leiden tot praktisch toepasbare en vooral profijtelijke resultaten.

Slechts één van de drie bewegingsrichtingen lijkt voor een kennisland als Nederland ook werkelijk

toe te juichen en nastrevenswaardig: de toename van het aantal studenten, omdat daarmee het kennispotentieel beter wordt benut. Van de andere twee is de marktgerichtheid op zijn minst dubieus te noemen, en de verlaging van het niveau zonder meer verwerpelijk. Om deze beweringen wat verder uit te kunnen werken en nader toe te lichten is het nodig ons even te verdiepen in de wetenschapsgeschiedenis van de laatste paar eeuwen, want de bedoelde ontwikkelingen zijn recent weliswaar zeer problematisch geworden, maar zeker niet voorbehouden aan onze tijd. Het vorige fin de siècle kan met recht een tijd met twee gezichten worden genoemd. Aan de ene kant was men er van overtuigd dat de wetenschap, en in het bijzonder de natuurkunde, op het punt stond te worden afgerond. De mechanische wetten van Newton beschreven en voorspelden voortreffelijk het gedrag van de materiële wereld, en de wetten van Maxwell deden hetzelfde met de elektromagnetische straling. Samen vormden die wetten het hechte fundament waarop het vrijwel voltooide fysische bouwwerk rustte. Er waren natuurlijk nog wel een paar onbegrepen

verschijnselen, maar men vond die van ondergeschikt belang, en de inpassing ervan in de bestaande theorieën zou slechts een kwestie van tijd zijn, zo dacht men. Het verhaal gaat zelfs dat de natuurkundige Lord Kelvin omstreeks 1894 verkondigde dat verdere vooruitgang van de

natuurkunde in de twintigste eeuw nog slechts tot uitdrukking zou komen in de zesde decimaal achter de komma.

Daar staat tegenover dat de natuurwetenschap in het Fin de Siècle juist grotere vorderingen maakte dan ooit tevoren. In 1892 was het de wiskundige Henri Poincaré die de aanzet gaf tot de latere chaostheorie. Vervolgens stuitte Max Planck, die nota bene aarzelde om natuurkunde te gaan studeren vanwege het veronderstelde gebrek aan toekomstperspectief, precies in 1900 per ongeluk op de kwantumtheorie. En Albert Einstein formuleerde zijn speciale en algemene relativiteitstheorie in respectievelijk 1905 en 1915. Daarmee was binnen een tijdsbestek van nog geen vijftientig jaar een hele nieuwe theoretische basis voor de moderne natuurkunde gelegd.

Maar niet alleen op theoretisch gebied vonden opzienbare ontwikkelingen plaats, ook experimenteel waren de verrassingen niet van de lucht. In 1895 vond Wilhelm Conrad Röntgen toevallig de later naar hem genoemde X-stralen. Een paar maanden later al, in februari 1896, ontdekte Henri Becquerel ook al toevallig, samen met Marie en Pierre Curie de natuurlijke radioactiviteit. Irene Curie, dochter van Marie en Pierre, en haar echtgenoot Frédéric Joliot wisten daar in 1934 de kunstmatige radioactiviteit aan toe te voegen. En Otto Hahn en Lise Meitner kwamen in 1938 geheel toevallig de kernsplitsing op het spoor. In het bijzonder dit laatste opende belangwekkende perspectieven, want we stonden immers aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog.

De voorspoedige gang van zaken vanaf het eind van de 19de eeuw bleef zeker niet beperkt tot de natuurwetenschappen. Ook de geneeskunde maakte snelle vorderingen door de ontwikkeling van de eerste pijnstillers, infectiebestrijders en andere geneesmiddelen, de sociologie raakte in een stroomversnelling door het werk van Emile Durkheim en Max Weber, de psychologie door Freud's psychoanalyse, de cultuurwetenschappen werden meegesleept door de revolutionaire ontwikkelingen op het gebied van de literatuur en de andere kunsten, en Friedrich Nietzsche heeft de filosofie ingrijpend beïnvloed. Maar laten we nu de loop van de geschiedenis nog even verder volgen.

Ondanks de wetenschappelijke en technologische successen die vooral de Tweede Wereldoorlog teweeg heeft gebracht – de snelle ontwikkeling van onder andere de kernenergie, de computer en

de kunststoffen – bevond de universitaire wetenschap zich nog steeds in een betrekkelijk maatschappelijk isolement en werd bij het banen van haar eigen autonome onderzoekspaden voornamelijk gedreven door de nieuwsgierigheid en kennishonger van individuele onderzoekers en studenten. In die situatie kwam in het bijzonder in de jaren zestig en zeventig wezenlijk verandering, toen kritische studenten en onderzoekers genoeg hadden van wat het elitaire navelstaren in een ivoren toren werd genoemd, en de wetenschap in dienst van de samenleving wilden stellen. De wetenschap moest zich om de samenleving bekommeren en zich gaan bezighouden met het oplossen van concrete en actuele maatschappelijke problemen. Daar kwam nog bij dat de universiteit ook toegankelijk moest worden voor studenten uit sociale milieus die traditioneel nauwelijks in de wetenschap vertegenwoordigd waren, zodat ook de sociaal en economisch zwakkere groeperingen uit de samenleving uit hun benarde situatie bevrijd zouden worden en konden delen in de macht en de verantwoordelijkheid die het bezit van wetenschappelijke kennis nu eenmaal met zich meebrengt. En om er zeker van te zijn dat die ideeën ook echt zouden worden uitgevoerd werd de universiteit onder druk van demonstraties en bezettingen gedemocratiseerd, wat wil zeggen dat studenten en medewerkers via de toen ingestelde raden medezeggenschap kregen in de universitaire beleids- en besluitvorming.

De vergissing die de kritische studenten daarbij maakten was dezelfde die Karl Marx 120 jaar eerder ook al had gemaakt. Niet alleen ivoren-toren-wetenschap is arrogant en elitair, maar het is ook arrogant en elitair te denken dat er bevolkings-

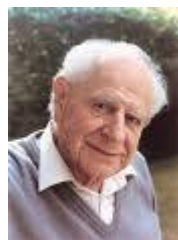
groepen zijn die zo nodig bevrijd moeten worden: de meeste mensen hebben er meer vrede mee gebukt te gaan onder de macht van een ander dan onder de last van de eigen verantwoordelijkheid. Het gevolg was dat, toen de macht in de vorm van wetenschappelijke kennis in de etalages van wetenschapswinkels werd uitgevent, de mensen voor wie het bedoeld was het goeddeels lieten afweten en de bekende gezichten uit overheid en bedrijfsleven vooraan in de rij stonden. En het grote probleem met die mensen is nu dat ze wel graag macht willen, maar alleen kunnen denken in termen van politieke, economische en militaire macht, zodat de macht van wetenschappelijke kennis ook onmiddellijk in die termen werd

vertaald. Om maar een paar bekende voorbeelden te geven: onze fysische kennis is vertaald in een high tech oorlogsmachine, onze medische kennis in een farmaceutische miljardenindustrie en waar onze genetische kennis binnenkort in vertaald gaat worden dat weet alleen de duivel nog. Zo is het toch nog wetenschap in dienst van de samenleving geworden, alleen is het niet direct de samenleving die de kritische studenten van toen eigenlijk voor ogen stond.

In ieder geval hebben de veronderstelde noodzaak van kostenbeheersing en de – letterlijke – uitverkoop van wetenschappelijke kennis geleid tot een steeds grotere greep van overheid en bedrijfsleven, als belangrijkste financiers en afnemers, op het reilen en zeilen van het universitaire onderwijs en onderzoek naar vorm en inhoud, en is er een proces op gang gekomen dat Rudy Kousbroek met een geleende dichtregel zo treffend omschreef als de ‘zachte, schunnige verwoesting’. Het heeft bijvoorbeeld geleid tot een scheiding tussen enerzijds het bestuur en anderzijds het onderwijs en onderzoek, waarbij het geprofessionaliseerde universitaire management zich meer bezighoudt met het besturen van een universiteit dan met het besturen van een universiteit. Dat lijkt misschien slechts een graadueel verschil, maar in werkelijkheid vereist dat een volledige omkering van de visie op de universiteit, waarbij de laboratoria en werkkamers veranderen van creatieve ateliers of broedplaatsen van wetenschappelijke kennis in bedrijfsruimten waar het product kennis wordt gefabriceerd. Dat komt onder meer tot uiting in de aanzienlijke uitbreiding van het op korte termijn economisch profijtelijke onderwijs en onderzoek in opdracht van overheid en bedrijfsleven, waarbij niet de wetenschappelijke kwaliteit voorop staat maar het praktische nut of het winstoogmerk. Wat het onderzoek betreft is één op de vier hoogleraren tegenwoordig bijzonder hoogleraar en wordt benoemd en betaald door een bedrijf of een instelling. Shell, Philips, Nedlloyd, KLM, Vroom & Dreesmann, de farmaceutische bedrijven en Smith’s Snackfood Company, allemaal hebben ze hun eigen leerstoel, als betreft het een skybox in een voetbalstadion. Een gloednieuwe ontwikkeling is het sponsoren van het onderwijs door Microsoft, in ruil voor een bedrijfsgerichte opleiding, wat zeker grote navolging zal vinden. Wetenschappelijke kennis is omgesmeed tot een product, met input, output, toegevoegde waarde, efficiency en rendement, en de universiteit tot een bedrijf, compleet met designmanager en *corporate*

identity, in wezen niet onderscheidbaar van een halvarine- of wasmiddelenfabriek, en men hoort in de gangen en kamers van laboratoria en instituten knarsend taalgebruik als studievoortgangsadministratie, taakverdelingsoperatie en werktijdenregistratiesysteem. De studie is keer op keer geherprogrammeerd en geherstructureerd, met als uiteindelijk resultaat dat de studiekosten voor de overheid even aanzienlijk zijn gedaald als ze voor de studenten zijn gestegen, dat de studieduur is verkort en de inhoud verschaald, en de kwaliteit van het onderwijs volgens de reclameboodschap van de minister desalniettemin verbeterd. Ook wordt vandaag de dag de laatste lastige tegenkracht, de inspraak van studenten en medewerkers, uit de universiteiten gebannen: de universiteitsraden worden ontmanteld en vervangen door raden van toezicht met een sterke vertegenwoordiging van topmanagers uit het bedrijfsleven.

Maar het meest verontrustend is nog dat de universiteit door de gestage uitbreiding van het marktgerichte onderzoek beroofd wordt van haar

kritische functie die, zoals Karl Popper ons geleerd heeft, het hart van de wetenschap uitmaakt. Exemplarisch hiervoor is het geval van de fysicus die, als bijzonder hoogleraar in dienst van het bedrijf dat een

kernreactor in eigendom heeft, beweerde dat kernreactoren wat onveiliger zijn dan doorgaans wordt gesuggereerd, waarna hem een publicatieverbod werd opgelegd op straffe van ontslag. Een ander tekenend geval betreft een geoloog die het door hem aangetoonde verband tussen de aardbevingen in Noord-Holland en de gasboringen van de NAM niet mocht publiceren. En zo zijn er nog vele voorbeelden die te vinden zijn in ‘*De onwelkome boodschap*’ van de emeritus hoogleraar André Köbben, die al dit soort gevallen bij elkaar heeft gezet. Tenminste, de gevallen die bekend zijn en mogelijk slechts het topje van de ijsberg vormen, want hoeveel onderzoekers een loopje met de wetenschappelijke integriteit nemen en liever hun mond houden, dat weten we natuurlijk niet. In de praktijk gaat het ook lang niet altijd om grove leugens of openlijk bedrog. Meestal wordt de waarheid niet echt geweld aangedaan, maar zachtjes gekneed en gemasseerd in een vorm of richting waarin men die het liefst wil hebben: zijn de resultaten gunstig voor de opdrachtgever dan

worden ze gretig geaccepteerd, vallen ze tegen dan wordt er verzocht om een tegenonderzoek. Om duidelijk te maken dat het hier geen kritiek om de kritiek betreft, maar dat het wel degelijk gaat over een essentiële kwestie, kan gewezen worden op het recente onderzoek van de Franse historicus Alain Renaut naar de gevolgen van het marktgerichte wetenschappelijk onderzoek voor de samenleving als geheel. Rond 1800 werden de Franse universiteiten omgevormd tot Grandes Écoles die zich alleen nog maar bezig mochten houden met concreet maatschappelijk toepasbaar onderzoek. En terwijl het leger van Napoleon in de slag bij Jena in 1806 het Pruisische leger nog verpletterend kon verslaan, waren wetenschap en techniek in Frankrijk binnen 65 jaar zover achtergebleven bij de rest van Europa, dat de

Fransen de oorlog met het Duitsland van de Humboldtuniversiteiten in 1870 kansloos verloren. Dat is niet verwonderlijk want uit de wetenschapsgeschiedenis blijkt dat vrijwel alle grote ontdekkingen en

uitvindingen niet zijn gedaan als resultaat van op overheid en bedrijfsleven gerichte onderzoeksprogramma's, maar toevallige vondsten zijn die in het breed uitwaaiende onderzoek van de autonome universiteiten aan het licht kwamen. Kennelijk is de wetenschap het creatiefst, het productiefst én het best toepasbaar als het onderzoek zich vrij in tijd en ruimte kan ontwikkelen.

Hoewel dat uit de hiervoor genoemde namen en gegeven voorbeelden niet onmiddellijk blijkt hebben ook Nederlandse onderzoekers een relatief groot aandeel in de natuurwetenschappelijke ontwikkelingen in het Fin de Siècle gehad. In de periode van 1901 tot 1913 werden er maar liefst vijf Nobelprijzen uitgereikt aan Nederlandse schei- en natuurkundigen: Van 't Hoff, Lorentz, Zeeman, Van der Waals en Kamerlingh Onnes. Recent heeft de historicus Bastiaan Willink aan dat opvallende verschijnsel een studie gewijd met daarin een twintigtal portretten van vooraanstaande Nederlandse natuurwetenschappers die hun onderzoek deden tussen van 1870 en 1940. Willink noemt deze periode graag de 'Tweede Gouden Eeuw' vanwege de treffende overeenkomsten met de culturele, wetenschappelijke en economische bloeiperiode ruim tweehonderd jaar daarvoor, waar Nederlanders zo trots op zijn: Van Gogh en Mondriaan tegenover

Rembrandt en Vermeer; Van 't Hoff, Zeeman en Lorentz tegenover Huygens en Stevin; Shell, Philips en Unilever tegenover de Oost- en West-Indische Compagnieën. Wat Willink jammer genoeg niet vermeldt is dat de oprichting van de HBS ook op andere gebieden van de cultuur dan de natuurwetenschap belangrijke gevolgen heeft gehad. De hele literaire generatie van de Tachtigers en *De Nieuwe Gids* – Jacques Perk, Willem Kloos en Albert Verwey – die 'het geestelijk brandpunt van hun tijd' werd genoemd, is door hun HBS-leraar, de bevlogen letterkundige en criticus Willem Doorenbos, gevormd, zodat deze dichters en schrijvers op het lijstje van Willink nog tegenover Joost van den Vondel en Pieter Corneliszoon Hooft kunnen worden gesteld.

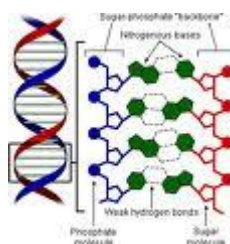
Maar het gaat Willink niet alleen om de biografieën. Op de overige pagina's probeert hij te achterhalen wat precies de oorzaken van de wetenschappelijke bloei in het Nederlandse fin de siècle zijn geweest, om daarmee de tegenwoordige wetenschapsbeoefening een nieuwe impuls te kunnen geven. De belangrijkste oorzaak ziet Willink in Thorbecke's wet op het onderwijs van 1863 waarmee werd voorzien in de oprichting van de HBS. Met deze speciaal voor de opkomende burgerlijke klasse bedoelde opleiding met een hoog natuurwetenschappelijk gehalte, werd een rijke bron van nieuw talent aangeboord. Alle onderzoekers die voor een Nobelprijs in aanmerking kwamen hadden daar een aanzienlijk deel van hun wetenschappelijke vorming ondergaan, als leraar of als leerling, waarna ze al op jonge leeftijd een aanstelling als hoogleraar bij de snel uitbreidende universiteiten kregen. Maar er was nog een andere oorzaak voor de gouden tijden: Thorbecke was door zijn juridische studie in Duitsland goed op de hoogte van de Humboldt-universiteit en heeft deze visie op academische vorming naar Nederland overgebracht. Hij was ervan overtuigd dat handel en industrie meer baat zouden hebben bij onderzoek dat niet direct op praktische toepasbaarheid is gericht, zoals dat bij de Franse Grandes Écoles het geval was. In de toelichting op de wet op het hoger onderwijs van 1876 werd dan ook gesteld: *'De minister heeft te regt het [Duitse] stelsel gekozen, dat ook bij vroegere gelegenheden in de kamer de meeste voorstanders heeft gevonden. Van de invoering van het [Franse] stelsel zou toch algemene verlaging van het wetenschappelijke peil het gevolg zijn; ene verlaging, die op de praktische maatschappelijke belangen zelve, waarvan hier sprake is, allernadeeligst terug zou werken.'* De resultaten van Renaut's onderzoek naar de Grandes Écoles sluiten dus wonderwel aan bij de opvattingen van Thorbecke. In dit licht

bezien kunnen we niet anders dan de huidige ontwikkeling van de Nederlandse universiteiten dramatisch noemen en betreuren dat politici en andere beleidsmakers hun vaderlandse geschiedenis niet meer kennen.

Hoe zouden universiteiten en hogescholen waar de hele samenleving, de markt inbegrepen, het meeste plezier van heeft er nu uit moeten zien, als we de voorstaande geschiedenis serieus nemen? Ten eerste moet het fundamentele onderzoek, en het universitaire onderwijs dat daarvoor opleidt, door politiek en bedrijf zo vrij mogelijk worden gelaten. Toegepast onderzoek moet uiteraard ook worden gedaan, zelfs in veel grotere mate, maar dat hoort thuis bij beroepsopleidingen en bedrijven. En ten tweede moet het hoger onderwijs in het algemeen zo toegankelijk mogelijk worden gemaakt, om zo het kennispotentiël nog beter te benutten dan nu al het geval is. Beide punten brengen ons uiteraard bij de vraag naar het geld: door wie en hoe moet dat allemaal betaald worden? Hoewel ongeveer het meest gesteld, is dat een zeer onterechte vraag in een samenleving die zo'n beetje alles aan de wetenschap te danken heeft. Al onze productie-, transport-, communicatie- en verdedigings-systemen zijn wetenschappelijk ontwikkeld en opgezet; onze gezondheidszorg, onze waterwerken, onze verlichting en verwarming, onze primaire levensbehoeften en onze luxeartikelen hebben we aan de wetenschap te danken; onze regeringsfunctionarissen worden wetenschappelijk begeleid, net als onze sportbeoefenaars en iedereen daar tussenin. In één duidelijk beeld gevangen: het verschil tussen Nederland en een Derde Wereldland als Bangladesh, qua rijkdom, gezondheid, welzijn,

comfort, veiligheid en prestatievermogen, is de wetenschap. Van iedere euro die er in Nederland wordt verdiend zijn minstens negen dubbeltjes te danken aan de wetenschap, en dat is niet tot stand gekomen door de wetenschap politiek en economisch onder curatele te stellen. Waar dit pleidooi op neerkomt, is dat de overheid het fundamentele onderzoek zonder voorafgaande beperkingen zou moeten financieren, en het toegepaste onderzoek is dan een kwestie van een op marktwerking gebaseerde financiering door overheid en bedrijfsleven.

Nemen we tot slot in ogenschouw hoe het er tegenwoordig met de wetenschap voor staat, dan moeten we vaststellen dat de laatste min of meer fundamentele doorbraken in het natuurwetenschappelijke onderzoek – de ontrafeling van de DNA-structuur door James Watson en Francis Crick (1953), de eerste

(Amerikaanse) aanzet tot het internet als gevolg van de lancering van de (Russische) Spoetnik (1957), de ontwikkeling van de chip door Jack Kilby (1958), de introductie van de nanotechnologie door

Richard Feynman (1959) en het opstarten van de eerste werkende robijnlaser door Theodore Maiman (1960) – hebben plaatsgevonden in de jaren vijftig van de twintigste eeuw. Na 1960 is er weinig interessants meer gebeurd, en het moet beslist te denken geven dat ongeveer toen de universiteit zijn bedrijfsmatige structuur kreeg opgelegd, en het onderzoek via financieringsmodellen maatschappelijk nut en economisch rendement werd opgedrongen.

Haiku Bontje

*omdat ik naliet
dit gedicht op te schrijven
is het eeuwig zoek*

Opvoeden zonder waan, Vrijdenkersdag 2010

ENNO NUY (1950, Aerdt) is ondernemer, hoofdredacteur De Vrijdenker en voorzitter van het bestuur van Stichting De Einder

Op 29 mei organiseerde De Vrije Gedachte een symposium onder de titel Opvoeden zonder waan. We zijn deze editie begonnen met een drietal lezingen

die op die dag werden gehouden. Maar er was nog meer te beleven. Over de spagaat tussen opvoeden en vrijheid, aldus Anton van Hooff in zijn inleiding. Hij wees er onder meer op dat grote scholen zich steeds vaker volkomen neutraal opstellen en vrijwel geen enkele informatie of lesstof meer verstrekken over religies en zingeving.

De eerste spreker op dit symposium was Bas

Haring die begon met de stelling dat het verkeerd is om kinderen atheïstisch op te voeden. Je kunt een idee pas omarmen wanneer je dat idee zelf hebt ontwikkeld. Weten wordt altijd voorafgegaan

door een lange periode van onwetendheid en wat niet betwijfeld wordt, wordt nooit je eigen idee. Als kinderen vragen stellen verwachten ze niet een zo stellig mogelijk antwoord maar vooral dat hun vragen serieus worden genomen. In de visie van Bas Haring is opvoeden vooral stimuleren tot het stellen van vragen. Op de van hem bekende en aanstekelijke wijze ging hij nader in op goede en slechte vragen, op de verwarring die kan ontstaan door onzekerheid over woordbetekenissen (als er geen enkel biologisch onderscheid is tussen kruid en onkruid, waarom bestaat er dan zo'n raar woord als onkruid?) en op de twee betekenissen van waaromvragen ('hoe komt het dat' en 'wat is de bedoeling'). Leer vragen te analyseren alvorens antwoorden te geven, is zijn devies.

Alexandra Bronsveld hield een kort betoog over het humanistisch vormings- onderwijs waarin aandacht voor de ik, de ik en de ander en ten slotte aandacht voor de ik en de wereld centraal staan. De onderliggende gedachte is dat de mens de zingeving op aarde is.

De lezingcyclus werd afgesloten door Floris van den Berg die zichzelf aankondigde als ethisch scherpslijper; hij hield een vlammend betoog over

opvoeden zonder god en zonder vlees onder het motto: verkoop geen evidente onwaarheden en gebruik geen producten van de martelindustrie. Zijn lezing is, evenals de inleiding van Anton van Hooff, integraal in deze editie van De Vrijdenker opgenomen.

De eerste lezing van Bas Haring en deze laatste van Floris van den Berg hadden direct betrekking op het thema van deze dag en juist omdat ze zo contrair aan elkaar waren, boden ze de meeste stof tot discussie.

Tussen deze beide contrapunten waren André Klukhuhn (ook zijn lezing vindt u terug in deze editie) en Maarten van Rossem geprogrammeerd. Klukhuhn hield een betoog over de Humboldt Universiteit versus de Grande École en hield een pleidooi voor het vrije academisch onderwijs, vooral gericht op de lange termijn. Zijn stelling was dat in het steeds verder gespecialiseerde en vooral door strakke planning en sturing georganiseerde technisch onderwijs, werkelijke vooruitgang alleen maar gefrustreerd werd. Na 1960, toen de scheiding tussen Humboldt Universiteit en Haute École definitief werd, is er als gevolg van de nieuwe onderwijsvormen en onderwijspolitiek niets meer van enig wetenschappelijk belang voorgevallen in de academische wereld. Een stelling waar wat mij

betreft toch wel wat op af te dingen valt.

Maarten van Rossem bleek op dreef en niet te stoppen. Wat mij betreft een van de betere causeurs in Nederland maar als je allergisch bent

voor zijn stijlfiguur als de onverbeterlijke mopperaar, zul je wellicht wat minder genieten van zijn voordracht. Van Rossem vertelde op onnavolgbare wijze het verhaal dat zeker onder vrijdenkers als *gefundenes Fressen* moet worden beschouwd: *Het verhaal van onze voorouders*, van Dawkins, of de *Godverdomse dagen op een godverdomse bol*, van Dimitri Verhulst. De directe link naar het thema van deze dag lag niet bepaald voor de hand. Maar ook al heeft van Rossem zich hier niet over uitgelaten, de essentie van zijn verhaal was wellicht dat wij mensen

kunnen ploeteren wat we willen en over opvoeden zonder waan kunnen nadenken tot we scheel zien, bezien vanuit de filosofie van de big history – want daarover ging zijn lezing – is al dat geploeter volstrekt zinloos en gedoemd tot mislukken of op zijn best geen enkele indruk achter te laten. Kortom, een zinvolle dag met aansprekende gasten maar al met al wat weinig samenhang tussen de verschillende lezingen. Eigenlijk had André Rouvoet hier moeten staan om zijn

jeugdbeleid nader toe te lichten en er viel vast wel recent onderzoek op dit thema te presenteren. Nu was het abstractionniveau van de lezingen van Klukhuhn en van Rossem te hoog en hadden hun verhalen, hoe interessant of onderhoudend ook, te weinig van doen met het eigenlijke thema. Nu ja, opvoeden zonder waan is ook een onuitputtelijk thema, het laatste woord is er nog niet over gezegd.

Over het recht op beledigen en de principes van de vrijdenker

JOS VAN DIJK, (Utrecht, 1947) socioloog en parttime docent aan de Haagse Hogeschool; auteur van *Dit kan niet en dit mag niet; belemmering van de uitingsvrijheid in Nederland*, Amsterdam, Uitg. Otto Cramwinckel, 2007 en de website <http://freeflowofinformation.blogspot.com/>

Grove, opzettelijke beledigingen zijn nogal eens aanleiding om de grenzen van de uitingsvrijheid ter discussie te stellen. De standpunten lopen uiteen van radicale verdediging van het vrije woord via een beroep op het fatsoen en redelijke omgangsvormen tot pleidooien voor sancties, tegenacties en wraak. In De Vrijdenker zagen we dit voorjaar ook een discussie over dit onderwerp en daar wil ik graag een paar kanttekeningen bij maken. De belangrijkste vraag is of en zo ja, op welk punt, aan het beledigen van anderen een grens gesteld mag worden gezien de vrijheid van meningsuiting. Een tweede punt betreft de beoordeling van de opzet, de bedoelingen van iemand die een ander beledigt, in relatie tot de vrijheid van denken. En ten slotte wil ik nog iets zeggen over de vraag of regulering van een debat in dit verband te verdedigen valt.

Het “recht” op beledigen bestaat niet

Het recht op de vrijheid van meningsuiting impliceert dat je dingen mag zeggen die door anderen als beledigend kunnen worden ervaren. Maar betekent dit dat er dan ook een expliciet “recht” bestaat om anderen te beledigen? Ik vind dat een vreemde gedachte. De uitingsvrijheid is met opzet niet gespecificeerd. Dat is namelijk de kern van de zaak: de inhoud van een uiting blijft bij de beoordeling in principe buiten beschouwing. Als iemand vindt dat hij het recht heeft om te beledigen is het voldoende om een beroep te doen op de uitingsvrijheid. Een apart recht op het doen van een beledigende uiting is daarom niet logisch.

Maar ook de vrijheid van meningsuiting kent sinds jaar en dag een grens. In het befaamde grondwetsartikel nr. 7 is dat verwoord door de toevoeging “... behoudens ieders verantwoordelijkheid voor de wet.” En in die wet staan ook artikelen die een belediging onder bepaalde omstandigheden strafbaar kan stellen (anders dan Paul Hopster in *De Vrijdenker* van mei op p. 26 schrijft)¹. Over deze wetsartikelen en ook over de toepassing van deze artikelen kunnen we van

mening verschillen. Zo vindt niet iedereen dat een verbod op majesteitsschennis in deze tijd nog gehandhaafd moet worden. Ook bij de belediging van de ‘ambtenaar in functie’, zoals de politie, kunnen vraagtekens gesteld worden (moeten zij niet tegen een stootje kunnen, zeker als hun optreden de emoties hoog doet opblazen?). De groepsbelediging is in de afgelopen jaren regelmatig ter discussie gesteld, in het bijzonder als het ging om uitingen die als kwetsend werden opgevat voor mensen met een bepaalde religieuze achtergrond. En over het volkomen obsoleete artikel dat godslastering verbiedt hoef ik het in dit blad niet te hebben.

Of de wet in al deze artikelen terecht of ten onrechte een grens trekt voor de uitingsvrijheid is de laatste jaren meer dan ooit onderwerp van debat. En dat debat draait voornamelijk om de vraag hoe zwaar de schade moet worden gewogen die een beledigende uiting bij de beledigde partij kan aanrichten.

Floris van den Berg (Don’t shoot the messenger, *De Vrijdenker*, april 2010, p. 47-50) bepleit een recht op beledigen als onderdeel van een nagenoeg absolute uitingsvrijheid. De enige grens

die hij accepteert is (dreigen met) geweld. Daarbij verwijst hij naar het vrijheidsbegrip van John Stuart Mill. Volgens van den Berg houdt dat in: “alles mag zolang je anderen niet fysiek schaadt.” Maar Mill beperkt zich niet met zoveel woorden tot *fysieke* schade. Hij zegt “dat de enige reden waarom men rechtmatig macht kan uitoefenen over enig lid van de beschaafde samenleving, tegen zijn zin, de zorg is dat anderen geen schade wordt toegebracht.”² Overigens lijkt het er op dat van den Berg zelf bij schade ook niet alleen aan fysieke schade denkt. Hij klaagt namelijk de orthodoxe opvoeding van kinderen aan die kan leiden tot levenslange trauma's (idem, p. 49). Met geestelijk leed kan dus kennelijk toch ook wel een grens worden overschreden.

Laten we het er op houden dat je in algemene zin vrij bent te doen en laten wat je wilt - en dus ook te zeggen wat je wilt - als je anderen maar niet schaadt, hoe dan ook, fysiek of geestelijk. Smaad is strafbaar als je daarmee iemand economisch ruïneert. Maar smaad of een belediging van een persoon of een groep kan ook verwerpelijk of in juridische zin strafbaar zijn als een bepaalde uiting van iemand een geestelijk wrak maakt. Ongeveer zo formuleerde Paul Hopster in *De Vrijdenker* zijn grens aan beledigende uitingen. Daarmee is het probleem echter nog niet opgelost. De terechte vraag van Floris van den Berg is “hoe en wie bepaalt wanneer mensen geestelijk kapot gaan aan kritiek?” (idem, p. 50). Het vaststellen van fysieke schade is al moeilijk genoeg.

Geestelijke schade is helemaal niet meetbaar. Waar moeten we dan de grens trekken? Voorop staat naar mijn mening dat bij het wegen van de schade de gevoelens van de beledigde(n) niet als uitgangspunt kunnen worden genomen. Dat zet immers de deur wagenwijd open voor een onacceptabele beperking van de vrijheid van meningsuiting.³ De grens zal getrokken moeten worden op een punt waar ook anderen overtuigd zijn van onaanvaardbaar geestelijk leed. Er zijn bijvoorbeeld situaties waarin ‘omstanders’ ook de pijn van de beledigde voelen omdat ze weten hoe hard het aankomt (de voetballer, wiens vrouw voor ‘kankerhoer’ wordt uitgemaakt terwijl haar moeder net aan die ziekte is bezweken). Uiteindelijk zal een onafhankelijke rechter hierover een uitspraak moeten doen, namens ons allen, vanuit het perspectief van de maatschappij die geschaad wordt door het negeren van noodzakelijke regels voor wederzijds respect. Het miskennen van iemands waardigheid en ieders recht op een respectvolle bejegening is daarbij van

groter maatschappelijk gewicht dan “onnodig grievende” bewoordingen die een individu in het verkeerde keelgat schieten.⁴ De gelijkwaardigheid van mensen is in onze samenleving een uitiem ijkpunt. Uitsluiten, geen leven gunnen, ‘de grond in trappen’: daar kan een grens overschreden worden die individuele gekwetstheid overstijgt omdat de schade daarvan maatschappelijk onaanvaardbaar is. En daar is naar mijn mening geen sprake van bij het aantasten van persoonlijke eergevoelens of het bekritisieren van religieuze opvattingen.

Gedachten zijn vrij

De grondslag van de vrijdenkersbeweging houdt in dat je niet op je denken veroordeeld zou mogen worden. In de wetsartikelen die belediging strafbaar stellen wordt echter de opzet, de bedoeling van degene die beledigt wel degelijk meegewogen. Als één van de beoordelingsgronden, dat wel. En de opzet zal ook nog op de een of andere manier aangetoond moeten worden. “Met de kennelijke bedoeling...” heet het dan. Het meewegen van bedoelingen vind ik vanuit het principe dat het gezag zich niet met mijn geestelijk leven mag bemoeien problematisch. De veroordeling van leden van de Hofstadgroep (niet voor belediging maar voor voorbereiding van ‘terrorisme’) louter op grond van de ‘kennelijke’ intenties van de groep lijkt mij dan ook niet juist.⁵ Evenzo heb ik moeite met het op voorhand verbieden van partijen die nog niet verder zijn gekomen dan de intentie om de shariawetgeving in te voeren of een toleranter beleid te voeren ten opzichte van pedofielen. Als mensen enkel op grond van hun bedoelingen worden uitgesloten vind ik dat je als vrijdenker in het geweer zou moeten komen. Wat voor onzin ze dan ook in hun hoofd hebben. Het “checken van opinies op de intenties van degene die ze uit” (Floris van den Berg) roept beelden op van een ‘gedachtepolitie’ waar je als vrijdenker alleen maar van kan gruwen.

Maar bij het beoordelen van de strafbaarheid van een belediging kan ik het meewegen van de opzet niet direct zien als de veroordeling van gedachten. Het gaat er volgens mij meer om dat onopzettelijke, onverhoedse uitlatingen worden onderscheiden van bewuste pogingen om een ander schade te berokkenen. De straf kan alleen gerechtvaardigd worden als onopzettelijkheid is uitgesloten en de schade kan worden aangetoond en ernstig genoeg is. De opzet daarvan als zodanig wordt daarmee niet veroordeeld.

Vrij denken en vrij spreken

Vrij denken en vrij spreken zijn twee verschillende zaken. Vrijdenkers bepleiten niet noodzakelijk het openbaren van alle gedachten, zegt Anton van Hooff in *De Vrijdenker* van mei. Dat vrijdenkers die een discussieforum modereren vergeleken kunnen worden met vleesetende vegetariërs, zoals Floris van den Berg in het aprilnummer betoogt, begrijp ik dan ook niet. Het vrijdenken wordt toch niet aangetast door het in acht nemen van regels voor een gezond en zinvol debat? Integendeel, zou ik zelfs zeggen. Als er bij gebrek aan regels een volstrekt verwilderd debat ontstaat waarin niemand naar elkaar luistert en mensen weglopen, zal er toch weinig terecht komen van een rationele afweging van argumenten. Dan blijft iedereen in het hok van zijn eigen gelijk. Dat lijkt me helemaal geen bevordering van het vrijdenken. Hoe groot is nu de vrijheid om tegenstanders in een debat te beledigen? Ik ben het met Floris van den Berg eens dat die vrijheid in principe heel groot moet zijn. Met inachtneming van bovenbeschreven grenzen aan de uitingsvrijheid zie ik geen redenen om voor een debat bijzondere regels te stellen die moeten voorkomen dat iemand zich beledigd voelt. Maar er zijn genoeg pragmatische redenen te verzinnen om de deelnemers aan een debat te manen tot wederzijds respect. Waarom houdt je een debat en geen bokswedstrijd? Alleen al om redenen van effectiviteit doet een deelnemer aan een debat er goed aan zijn woorden met zorg te kiezen. De recente verkiezingsdebatten tonen dat maar al te duidelijk aan. Dat geeft anderen echter nog niet het recht om een bepaalde keuze van woorden of argumenten te verbieden. De stelling van Enno Nuy (*De Vrijdenker* van april 2010) dat “iedere boodschap die de belediging als vehikel nodig heeft per definitie een zwakke boodschap is,

uit zichzelf kennelijk niet sterk genoeg om enig effect te sorteren” kan ik van harte onderschrijven. Maar laat het dan wel bij de spreker. De moderator kan iemand die zich beledigend uit in de geest van Nuy’s stelling adviseren om zijn betoog effectiever te maken. Zich mengen in woordkeuze, zoals in het parlement gebeurt, hoeft wat mij betreft niet. Laat andere debaters de zwakheid van hun tegenstanders maar aantonen. De eerste taak van de moderator is om die gelegenheid te bieden en iedereen er bij te houden. Ook hier geldt het principe: de inhoud van de bijdragen blijft in principe buiten de regeling van het debat.

Noten

1. Dat gaat dan over de eenvoudige belediging in art. 266 Sr, smaad en laster in art. 261 en 262, strafverzwarende belediging van het gezag in art. 267 Sr, majesteitsschennis in art. 111-112, belediging van een bevriend staatshoofd in 118-119, groepsbelediging in art. 137a-d Sr. en ten slotte - helaas nog steeds - art. 147 over godslastering. Bron: Uitingsdelicten, Janssens en Nieuwenhuis, Kluwer, 2005 (studiepockets strafrecht)
2. John Stuart Mill, *Over de vrijheid*, Uitg. Boom Amsterdam, 2009 (Jubileum editie), p. 45
3. Daarom zijn de vele smaadprocessen in het Verenigd Koninkrijk ook zo’n bedreiging voor de uitingsvrijheid. Als je er genoeg geld voor (over) hebt kun je voor elke onwelgevallige publicatie een proces beginnen. Met als gevolg dat zelfcensuur tegenover de rijken en machtigen der aarde tegenwoordig weer bloeit in de media.
4. F. Janssens, De strafbare belediging: schelden doet soms zeer. *Justitiële verkenningen*, 2003, 29(3), 37-48
5. Na de vrijspraak door het Haagse Gerechtshof in 2008 van de beschuldiging dat in de groep “de geesten werden rijp gemaakt voor terrorisme” heeft de Hoge Raad in februari van dit jaar bepaald dat het proces over moet omdat het Hof de wetgeving te strikt heeft geïnterpreteerd.

Rectificatie

In de vorige editie verzuimden wij u nadere informatie te verstrekken over de persoon achter een van de auteurs, Aad Sweep. Hierbij alsnog:

AAD SWEEP (1928, Rotterdam ,woonplaats Asten N.Br.) gepensioneerd Technisch Hoofdambtenaar bij de Technische Universiteit Eindhoven; laatste functie bij de faculteit Techn. Natuurkunde, vakgroep deeltjesversnellers. Politiek verleden o.a. als lid van Prov. Staten N. Brabant voor de PSP (1982-1986). Geïnteresseerd in filosofische vraagstukken aangaande verleden en toekomst van de mensheid.

Recht op beledigen

Over meereizende boodschappen, pikorde en machtsstrategie

JAN SCHENE (Schagen, 1951) studeerde psychologie en muzikwetenschap en heeft (onderzoek naar) bewustzijn als interessegebied. Sinds 2009 lid van De Vrije Gedachte.

Het begrip beledigen heeft een wat vreemde status. Wat iemand als belediging ervaart hoeft niet als zodanig bedoeld te zijn en omgekeerd kunnen pogingen om een ander te raken of vernederen niet het gewenste effect sorteren. De vraag is voorts of een opmerking of expressie in zichzelf al grievend kan zijn. Is het beledigend voor het Koningshuis wanneer koningin Beatrix in een cartoon systematisch wordt weergegeven als een

prostituee? Mag je een minister-president publiekelijk afschilderen als een oorlogsmisdadiger? Is dit een mening of reeds een expliciete belediging? En wat te denken van spotprenten waarin katholieke geestelijken worden neergezet als pedofielen die zich door minderjarige misdienaren laten pijpen? Stel je hiermee een misstand binnen de Katholieke Kerk aan de orde of beschadig je zo het aanzien van geestelijken van onbesproken gedrag?

Het spreekt voor zich dat louter je mening geven niet beledigend hoeft te zijn omdat daarin een eigen, subjectieve, kritische en soms zelfs creatieve zienswijze wordt gegeven. De uitspraak “ik vind dat jij een onbetrouwbare boevenkop hebt” kan zowel een oprechte mening zijn als opgevat worden als belediging door de aangesprokene. Een belediging ontstaat in het hoofd van de beledigde, nadat de binnenkomende mededeling gefilterd is via het eigen referentiekader. De context waarin een uitspraak wordt gedaan speelt daarbij een grote rol. Was het slechts als grap bedoeld, was het een zin uit een toneelstuk, was het een quote van iemand anders? Is het beledigend gehalte een gevolg van associaties met grootschalig leed zoals tijdens de Holocaust? Of is het een frontale aanval naar aanleiding van een eerdere kwestie? Degene die zich beledigd voelt schrijft niet alleen intenties maar ook een bepaalde autoriteit toe aan de tegenstander. Daar is de tegenstander natuurlijk zelf niet direct verantwoordelijk voor. Ik herinner mij dat enkele decennia geleden het woord ‘oen’ bij jonge middelbare scholieren in zwang was om elkaar te beledigen. In mediterrane landen leidt het uitmaken van iemands moeder voor hoer niet zelden tot fysieke agressie. Beledigingen ontnemen hun kracht doorgaans aan ‘meereizende’ emotionele boodschappen die gevoelens van onverdraagzaamheid, rancune, competitie of wellicht jaloezie overbrengen.

De functie van beledigen

In hoeverre is er pas sprake van beledigen wanneer de gedane uitspraak ook daadwerkelijk met die bedoeling is gedaan? Ik denk dat intentie

om te beledigen dikwijls voor iets anders staat: er is mogelijk sprake van een pikorde conflict en de kwestie die wordt uitgevochten is in feite: wie heeft het meeste aanzien in de sociale hiërarchie? Bij gelovigen die zich plaatsvervangend beledigd voelen door kritiek op hun god of leider zie je dit heel duidelijk. Het (middels kritiek) teruggezet worden van jouw idool naar een lagere positie in de rangorde wordt opgevat alsof het jou zelf betreft. Beledigen is een uitstekende strategie om te manipuleren met beeldvorming omdat mensen daar nu eenmaal gevoelig voor zijn. Door iemand te beledigen zet je deze op een bepaalde manier neer, wat de beeldvorming van anderen over die persoon kan beïnvloeden. Een scheldwoord als ‘homo’ doet het bijvoorbeeld vooral goed in een competitieve heteroseksuele omgeving (denk aan middelbare scholen) omdat je hiermee de beeldvorming bij anderen over je concurrent kunt beïnvloeden. Als je meisjes kunt laten geloven dat je concurrent niet in hen geïnteresseerd zal zijn, nemen je eigen kansen wellicht toe. Overigens ontstaat er ook reactieve beeldvorming in dergelijke situaties: iemand die vaak homo’s uitscheldt loopt zelf het risico gezien te worden als een patser, een onzekere schreeuwer of als iemand die misschien zelf iets te verbergen heeft. Een ander voorbeeld vormen de beschimpingen van Rita Verdonk gericht aan Wouter Bos tijdens het kamerdebat over Afghanistan, voorafgaand aan de val van het kabinet. Verdonk leek zelf als enige niet door te hebben hoe zij met haar fulminaties vooral haar eigen aanzien ondermijnde. Uiteraard komt dit fenomeen in alle sociale lagen en in alle maten van subtiliteit voor.

Beledigen kan zowel een zwaktebod bij gebrek aan argumentatie zijn als een machtsstrategie, of dit nu ‘fijntjes’ gebeurt door conferenciers en columnisten of ongecontroleerd in het heetst van de strijd door slaagse partijen op een middelbare school of tussen wijkbendes. De uitspraak dat Marokkanen geitenneukers zijn of het collectief scanderen van zinnen als ‘joden aan het gas’ beïnvloedt (of bevestigt) de beeldvorming over deze bevolkingsgroepen. Het rondsturen van een berichtje met de tekst “Marlies is een hoer” zal de positie van Marlies in de klas ondermijnen en, indien het systematisch gebeurt, eerder tot sociale uitsluiting leiden, nog afgezien van de lange termijn effecten van gepest worden op het zelfbeeld. In die zin is beledigen een machtsstrategie waarvan degene die haar toepast zelf beter probeert te worden.

Wetgeving

Zelf ben ik niet voor een wettelijk geregeld ‘recht op belediging’ wanneer dit bedoeld is om de intentie tot beledigen te beschermen, evenmin als ik een wet zou willen hebben om het kapot maken van spullen te legitimeren. Voor het met argumenten bekritisieren van personen of instanties hebben wij al het recht op vrije meningsuiting. De intentie tot beledigen dient geen enkel doel behalve dan uiting geven aan persoonlijke frustratie. Het is in mijn ogen een kwestie van mentaliteit, met name respect voor de variatie in opvattingen en belangen (ook die waarmee wij het fundamenteel oneens zijn), dat we dat niet willen. Wetten zijn bedoeld om kwesties tussen (groepen) mensen te reguleren die dit niet uit zichzelf doen. Iemand die zich beledigd voelt kan naar de rechter gaan en de opgelopen schade laten beoordelen. Wanneer en waardoor je je beledigd voelt, is erg persoonsgebonden. Het vraagt gezond verstand en maatwerk om van geval tot geval te bekijken of iemand ook beschadigd is geraakt door de objectieve inhoud van het gezegde of dat dit eerder te wijten is aan eigen, wellicht te gevoelige interpretaties daarvan. Een rechter zou zich kunnen afvragen in hoeverre bepaalde (als belediging opgevatte) uitspraken de publieke beeldvorming dusdanig beïnvloeden dat zij schade toebrengen aan de levensomstandigheden of het functioneren van de persoon of groep in kwestie. Het beledigen van Mohammed of Jezus zal in deze visie veel minder gevolgen hebben voor betrokkenen dan het beledigen van een

politieagent in functie of de representant van een bevolkingsgroep. We dienen met z’n allen in te zien dat het manipuleren van de beeldvorming door het persoonlijk onderuithalen van tegenstanders en door stemmingmakerij een gevaarlijk middel is ter verkrijging van meer invloed en de coherentie van de samenleving kan aantasten. Dat past niet in een democratie waarin spreiding van de macht en tolerantie nu juist essentiële beginsels zijn. We dienen elkaar daarin te corrigeren, zo nodig met extra wetgeving. In die zin ben ik het niet eens met het ideaal van maximale vrijheid van expressie. Mensen hebben elkaar nodig zowel voor de eigen ontplooiing als om elkaar te begrenzen; onze soort functioneert bij de gratie van een sociaal feedbacksysteem. Het feit dat wij in staat zijn om beledigingen te verzinnen impliceert niet dat wij ook alle vrijheid moeten hebben om deze ongeremd te uiten. Evenals een duw tegen de schouder zowel een goedbedoelde waarschuwing als een uiting van agressie kan zijn, bestaat dit onderscheid bij woorden ook. Het één accepteren wij wel, het andere niet. Goed beargumenteerde en oprechte kritiek valt in de categorie van de vrije meningsuiting, of deze nu als belediging wordt opgevat of niet.

We moeten de schadelijkheid van als zodanig ervaren beledigingen vooral toetsen aan de impact die zij hebben op de sociale beeldvorming en terugslag daarvan op het ‘slachtoffer’ in kwestie. Geen gemakkelijke taak, maar wel een met een duidelijke boodschap: het disproportioneel manipuleren van de machtsverhoudingen via de publieke beeldvorming ten koste van het welzijn en functioneren van anderen is even onacceptabel als het gebruik maken van democratisch verworven vrijheden om die van anderen in te perken. De samenleving waarin ik wil leven kiest voor vrije meningsuiting binnen de kaders van fatsoen en respect; daarin is naar mijn mening geen plaats voor intentioneel beledigen. Door aan de andere kant ons inzicht te vergroten in de achterliggende dynamiek van beeldvormingsprocessen (‘kijk wie het zegt!’) halen we ook eerder de angel uit het ego en hoeven we ons persoonlijk niet meer zo snel gestoken te voelen. Waar het grensgebied ligt tussen onschuldig prikken en genadeloos steken zal middels publieke discussie hierover telkens opnieuw moeten worden vastgesteld. Gelukkig leven wij in een samenleving die dit mogelijk maakt. Hoezo gebrek aan vrijheid van expressie?

Middagje Bruno

ROB UIJEN, 1946 Nuenen (gepensioneerd) ondernemer, autodidact, lid van "Skepsis Werkgroep Utrecht2"

Artsen van de "Medisch Wetenschappelijke Vakgroep" (WMF) kondigden een lezing aan over "Genezing langs geestelijke weg volgens de leer van Bruno Gröning". Ik ken dat artsengenootschap niet en heb nog nooit van Bruno Gröning gehoord, maar ben benieuwd hoe "gebedsgenezers" te werk gaan. Dus ga ik met enkele medeSkeptisten van werkgroep Utrecht, op een zaterdagmiddag een kijkje nemen in Rotterdam.

Bij de ingang van de zaal valt me op dat alle bezoekers met professionele apparatuur gefilmd worden. De legitieme reden is mij niet duidelijk. De zaal loopt vol met overwegend mensen van boven de veertig, vrouwen zijn duidelijk in de meerderheid. Op het podium een lange tafel met daarachter vijf mannen en een vrouw. De heren hebben allemaal naambordjes die beginnen met Dr. Med.

De dame, mevrouw Hawinkels van de Nederlandse Vriendenkring van Bruno Gröning, legt uit wat we mee gaan maken: Een "medisch symposium" over wonderbaarlijke genezingen, tot stand gekomen door een genezende Goddelijke kracht, die via Bruno Gröning tot ons komt. Bruno was in het Duitsland van kort na de oorlog een ware wonderdokter die blinden liet zien, lammen liet lopen, stommen deed spreken en duizenden mensen van alle mogelijke kwalen af hielp. Kortom, nog niet echt god, maar goed op weg zou ik zeggen. Na zijn dood heeft hij aan gene zijde zijn werkzaamheden gewoon voortgezet, de aardse taken zijn overgenomen door een aantal "Freundeskreise" in diverse landen. De heren achter de tafel, vier artsen en een psycholoog uit Duitsland, Zwitserland en België, behoren tot een hogere sectie binnen de *Freundeskreis* organisatie. Zij noemen zich de "Medisch Wetenschappelijke Vakgroep".

Een belangrijke voorwaarde om serieus aan dit "symposium" mee te kunnen doen is wat wel genoemd wordt *miracle exeption*: Het toestaan van een onverklaarbaar fenomeen waarover geen vragen worden gesteld. In dit geval gaat het om een goddelijke "Heilstrom" die elke (ook voor de wetenschap ongeneeslijke!) ziekte kan genezen, als de patiënt zich er maar voor open stelt. Je hebt je genezing in eigen hand! Om deze "Heilstrom" te kunnen ervaren, dienen wij die middag een paar keer rechtop te gaan zitten, benen niet gekruist en handpalmen naar boven gericht. Gelijktijdig luisteren we naar ernstige crematiemuziek. De

podiumdokters zitten hierbij bewegingloos en devoot voor zich uit te staren, maar ook de hele zaal zit roerloos. Een techniek, vooral in zwang bij seances en zweeftherapieën, die maximale ontvankelijkheid creëert. Wie zich volledig openstelt, zo horen we, wordt beloond met tintelende gevoelens die als een golf door het lichaam trekken. Óf met pijn in alle (zieke!) lichaamsdelen. En jawel, een dame achter ons begint plotseling hevig te schokken, duidelijk een geval van overdosis.

Enkele leden van de "*Bruno Gröning Freundeskreis*", maar ook de dokters zelf, maken ons deelgenoot van hun wonderbaarlijke genezingen. Nekhernia, osteoporose, fibromyalgie, acné, afgescheurde meniscus, aangeboren slechthorendheid: nergens meer last van! Een dame, meer dan 20 jaar verslaafd aan alcohol, cannabis, xtc, heroïne etc. etc. werd volledig clean na een Bruno Gröning sessie. En geen afkickverschijnselen! Na elk verhaal meldt een van de Brunodokters dat hij "de genezing niet medisch kan verklaren". Ik geloof hem graag. Echt geweldig vind ik dat iedereen deze goddelijke genezing kan aanroepen.

"Ongeneeslijke ziektes bestaan niet" wordt ons voorgehouden. Je hoeft je alleen maar aan te sluiten bij de Vriendenkring en je via Bruno laten "einstellen" op die heilstroom. Handig is ook dat het niet uitmaakt naar welke god jouw voorkeur uitgaat: christen, moslim, boeddhist, hindoe, alles is goed. Bruno is niet eenkennig en zijn netwerk is effectief in de hele kosmos. Dat Gröning zelf al op 53 jarige leeftijd stierf aan maagkanker, daar moet je niet over zeuren.

Die middag wordt vier keer een dergelijke instraalceremonie opgevoerd. Nogal wat

bezoekers geven later te kennen tijdens die momenten daadwerkelijk gloeiïngen, trillingen of pijnen te hebben ervaren. Die pijnen zijn het “bewijs” voor het prompt op gang gekomen reinigingsproces van het lichaam. Wij voelen niets, hoe goed sommigen van ons ook hun best doen. Hooguit wat pijn aan het zitvlak, maar de oorzaak lijkt tamelijk aards.

Dan plotseling is de sessie afgelopen. Geen kans (kritische!) vragen te stellen. Jammer, ik had wel eens willen horen of die “Medisch Wetenschappelijke Vakgroep” erkend is door de Inspectie voor de Gezondheidszorg. Ik denk het niet. Misschien beoefenen ze met deze “goddelijke heilkunde” formeel niet eens de geneeskunst. Ik heb begrepen dat door die Vriendengroep geen patiëntenonderzoek wordt gedaan, geen diagnose gesteld, geen therapie

gegeven of medicijnen worden voorgeschreven. Wèl pretenderen ze de medische bewijsbaarheid te kunnen aantonen. “Bewijzen” worden quasi wetenschappelijk onderbouwd. (Hoezo causaliteit?) En van al die goedgegelovigen, die tevergeefs een beroep op deze mirakeldokter gedaan hebben, hoor je natuurlijk niets! Het Skepsis team heeft na afloop behoefte om na te praten over deze, nogal sektarisch aandoende voorstelling. We duiken het aangrenzend grand café in. Er wordt even geëvalueerd: we zijn niet erg onder de indruk van de ellenlange succesverhalen en nog minder van de “wetenschappelijke” bewijsvoering. En wat te denken van enkele in de zaal verspreid zittende ‘succesvol ingestraalden’, die we nu pas van hieruit *gezamenlijk* de zaal zien verlaten...

Darwin voorbij

SONJA DE SCHAEPPDRYVER (1947, Erembodegem (België)) is lerares ethica en publiciste

Darwinistische evolutie betekent een voortdurende aanpassing aan veranderende omgevingsomstandigheden. Een aanpassing die, als ze constant genoeg is, genetisch wordt vastgelegd, door een passief proces waarbij de best aangepaste de meeste nakomelingen krijgen, zodat de aanpassing na verloop van tijd de norm wordt. Wij zijn - voor zover we weten - tot dusver de enige soort in de evolutie van het leven geweest die greep heeft gekregen op zowel zijn omgeving als zijn genetica. Wij zijn erin geslaagd niet langer passief

te ondergaan wat de natuur ons oplegt, maar sterker nog, we zetten de natuur naar onze hand, creëren een kunstmatige omgeving waarin we goed gedijen.

Daarenboven zijn we nu in staat onze genetica te manipuleren. Wij hebben het genetisch materiaal, waarvan Darwin het bestaan niet kende, volledig in kaart gebracht en zijn op zoek naar een beschrijving van de functies van alle genen. De volgende stap is ingrijpen, in eerste instantie op wat fout gaat, in tweede instantie op wat beter zou kunnen.

In Sydney (Australië) is een bedrijf dat onderzoek naar technieken voor in-vitrofertilisatie (ivf) koppelt aan onderzoek van stamcellen. Dit zijn primitieve cellen die in de juiste omstandigheden kunnen uitgroeien tot eender welke lichaamscel en die onbegrensde mogelijkheden lijken te bieden om disfuncties van het lichaam te corrigeren. De meeste laboratoria in de westerse wereld houden beide disciplines strikt gescheiden, omdat de autoriteiten huiverig staan t.o.v. stamcel experi-

menten met menselijke embryo's. In landen als China heeft men minder schroom om aan de essentie van het mens- zijn te sleutelen en hoopt men een definitieve voorsprong te nemen in deze technologische ontwikkelingen.

Onvruchtbaarheid doorgeven

Omdat voortplanting de kern van onze biologie vormt, hebben wetenschappers hard gewerkt om onvruchtbare mensen toch aan een kind te helpen. Vandaag kan zo goed als iedereen een eigen kind krijgen, desnoods na intensieve behandelingen in een ziekenhuis. Wetenschappers hebben zelfs de biologische paradox gecreëerd dat onvruchtbare mensen zich niet alleen kunnen voortplanten, maar in sommige gevallen hun onvruchtbaarheid aan volgende generaties kunnen doorgeven. Onvruchtbaarheid is geen punt meer, zelfs niet als

het een nuttige ingreep van de natuur was om te vermijden dat er genetische fouten worden gemaakt. De genetische fouten lossen we zo nodig wel op, door genen te wijzigen of te vervangen. Een discipline die zeer moeizaam tot praktische toepassingen leidt, omdat de natuur altijd net een ietsje complexer blijkt te zijn dan wij op het eerste zicht vermoeden. De evolutie heeft er naar onze normen een rommeltje van gemaakt, met genen die meerdere functies kunnen uitoefenen, al dan niet in combinatie met telkens andere genen, waardoor ingrijpen op één gen ook ongewenste effecten kan hebben. Maar biotechnologen maken zich sterk dat ze er wel uit zullen komen.

Dromers zien ouders-in-spe zelfs al in de weer met catalogi waaruit ze genen kunnen kiezen die ze dan laten inplanten in een beginnend embryo. Zo zullen ze echt greep krijgen op hoe hun kinderen eruit zullen zien. Dat zal ongetwijfeld tot een scherpe wijziging leiden in de verdeling van een aantal kenmerken in de bevolking. Kijk maar naar wat er gebeurt in landen waarin om

maatschappelijke redenen meisjes minder gewenst zijn dan jongens. Het lijkt dat we ons zo op een evolutionair dood spoor manoeuvreren, want willekeurige variatie is nu net wat verrassende nieuwe opties oplevert. Maar de meeste mensen houden niet van verrassingen.

Ook aan het einde van het leven wordt getornd. Darwin wist al dat er geen nieuw leven mogelijk was zonder dat oud leven sterft. Dat geldt zowel op soortniveau als op het individuele vlak. Maar sterven is iets wat onze bewuste geesten niet zien zitten, zodat wetenschappers geen moeite sparen om middelen te vinden waarmee het leven kan worden verlengd. Waardoor onze maatschappij met steeds meer levens opgezaaid raakt die in feite niet meer 'leefbaar' zijn, wegens te oud om goed te zijn. Hier komen de stamcellen om de hoek loeren, want die zouden de potentie hebben om versleten weefsels nieuw leven in te blazen. Als biotechnologen hun zin krijgen, zullen ze zo goed als alle darwinistische principes de volgende eeuw overboord gooien! Afwachten of dat goed afloopt!

Het zal je god maar wezen

Atheïsme voor leken verklaard (6)

JAN VAN DER WERFF (1939 Hilversum) is gepensioneerd omroepmedewerker

K Kennis van goed en kwaad

Naast het schenken van een eeuwig leven en het scheppen van het heelal met alles wat zich daarin bevindt, heeft god nog een belangrijke taak: zonder god en zonder godsdienst zouden de mensen er maar op los zondigen. In zekere zin klopt dat wel want veel zonden zijn overtredingen van regels die niets met goed of kwaad te maken hebben, zoals verplichte kerkgang op bepaalde dagen, het zich houden aan eetvoorschriften of het al of niet gebruiken van voorbehoedsmiddelen. Zo is volgens niet-gelovigen (en stiekem ook een groot aantal welgelovigen) het gebruik van voorbehoedsmiddelen geen ethische kwestie maar een kwestie van nut. Voorbehoedsmiddelen voorkomen ongewenste zwangerschappen en sommige voorbehoedsmiddelen, zoals condooms, bieden bovendien bescherming tegen besmetting met geslachtsziekten. Voorbehoedsmiddelen zijn nuttig maar hebben niets met goed of kwaad te

maken. Wat is er dan tegen? Het is een overtreding van een regel, want het mag niet van god.

Waarom mag het niet van god?

God schijnt het verboden te hebben. Een redelijke verklaring valt daar niet voor te bedenken. Dus bedenken religieuze autoriteiten zelf maar wat. Zo zouden door het gebruik van voorbehoedsmiddelen potentiële mensen niet worden verwekt. Dat is waar, maar door geen seksuele omgang te hebben worden diezelfde potentiële mensen ook niet verwekt.

Kuisheid is wat dat betreft net zo verderfelijk als het gebruik van condooms. Maar, zullen sommige gelovigen misschien zeggen, god's plan wordt verstoord: er komen door het gebruik van voorbehoedsmiddelen of coïtus interruptus – 'de zonde van Onan' – andere kinderen ter wereld dan god bedoeld had. We hoeven ons om god's plan geen zorgen te maken want ieder mens heeft wel

een zondige voorouder. Geen enkel nu levend mens is volgens god's plan geboren. Tenzij god na iedere zonde weer een nieuw plan maakt natuurlijk. Hij moet het er dan wel heel druk mee hebben: denk alleen maar aan alle mannen die in hun jeugd zelfbevrediging gepleegd hebben. Zelfs al heeft een man in zijn jeugd maar één keer "zijn zaad tegen de aarde verdorven", dan zal geen van de kinderen die hij zelfs jaren daarna verwekt, meer volgens god's plan ter wereld komen.

Vrouwelijke zelfbevrediging heeft geen effect op de nakomelingschap of op god's plan, want er wordt geen eikel mee "verdorven". Maar toch heeft god dat ook verboden, als je althans de paus, kardinalen, bisschoppen, priesters en andere roomse vrijgezellen mag geloven. Elk vrouwelijk orgasme, ook in een kuis, rooms huwelijk waar de echtelieden streven naar een zo groot mogelijk kindertal, wordt door de celibatairen met argwaan beschouwd. De bemoeienis van religieuze leiders met de vrouwelijke seksualiteit zal toch niet op jaloezie gebaseerd zijn? Wij mannen mogen niet voor ons plezier klaarkomen, dus vrouwen ook niet? Slechte gedachte van mij.

Gelovigen vinden een overtreding van religieuze voorschriften niet alleen zondig maar ook slecht. Volgens die mensen komt de enig ware moraal van god. Ongelovigen zijn van oordeel dat de mensen god niet nodig hebben om goed van kwaad te kunnen onderscheiden. Sterker nog, het vermijden van zonde kan slecht zijn. Een van de schrijnendste voorbeelden daarvan is de houding van het Vaticaan en vele andere, in het bijzonder Amerikaanse, christenen tegenover aids. Aids is een vreselijke, soms dodelijke, ziekte, die seksueel overgedragen wordt. Vooral in Afrika is aids een ramp. Miljoenen Afrikanen zijn besmet en zullen aan de ziekte sterven. Het gebruik van condooms zou een groot deel van de besmettingen voorkomen. Toch worden ze nauwelijks gebruikt. Daar zijn verschillende redenen voor. Een daarvan is de arrogantie en domheid van mannen die weigeren condooms te gebruiken omdat ze dat niet macho vinden: seks met condoom is geen echte seks en daarom niet lekker genoeg. Maar een veel belangrijkere reden is het Vaticaan, want wat zegt de paus? Het gebruik van voorbehoedsmiddelen is onder alle omstandigheden verboden. Het Vaticaan propageert kuisheid en huwelijks-trouw. Op zichzelf is daar niets op tegen, maar er zijn nu eenmaal zondaars op de wereld. Al deze zondaars – en als het even kan ook hun kinderen – moeten volgens het Vaticaan dan maar dood. Nu hoeft niemand zich iets van de mening van de

paus aan te trekken, want hij vertegenwoordigt god op aarde en god bestaat niet. De paus vertegenwoordigt dus niets of niemand. Maar helaas zijn er honderden miljoenen katholieken die de paus toch gehoorzamen. Het Vaticaan is verantwoordelijk voor miljoenen doden. Zelfs getrouwde stellen van wie een van de partners hivpositief is, mogen geen condooms gebruiken van de kerk. Ik heb eens een bisschop op de televisie horen verklaren dat een bepaalde vrouw die als gevolg van haar gehoorzaamheid aan de katholieke kerk aids had gekregen van haar man, als een martelares moest worden beschouwd. Hij zei er niet bij dat het Vaticaan de beul is. Het verbieden van zonde is in dit geval een misdaad. Het pausdom heeft miljoenen doden op zijn geweten.

"Ik heb geen godsdienst nodig om te weten wat goed is en wat slecht" zei een vriend laatst tegen me. Hij is zonder godsdienst opgegroeid. Mijn ervaring is dat de doorsnee ongelovige niet slechter is dan de doorsnee gelovige. Andersom geldt overigens hetzelfde. Godsdienst maakt iemand op zichzelf geen beter mens. Te strak gehanteerde religieuze normen kan iemand een slechter mens maken. "Dat kan niet" zullen veel gelovigen denken "want de moraal is toch van god afkomstig? god geeft ons het voorbeeld: hij is oneindig goed." Van de mensen kun je dat niet zeggen. Er zijn goede mensen en er zijn slechte mensen, de meeste mensen zijn van beide een beetje maar de meerderheid weet wel degelijk wat slecht is en verkeerd, of ze nu gelovig zijn of niet. Als het aan god gelegen had, was dat nooit gebeurd. Hij verbood de mens het verschil tussen goed en kwaad te leren kennen. Hij zette er zelfs de doodstraf op. *"En Jahweh God gaf de mens het volgende gebod: Van alle bomen in de tuin moogt ge eten: maar van de boom der kennis van goed en kwaad moogt ge niet eten: want wanneer ge daarvan eet, zult ge sterven."* U ziet het: god wilde niet dat de mens het verschil tussen goed en kwaad zou kennen. Dat is nog eens een goede grondslag voor de moraal! Gelukkig had hij met mensen te maken, mensen die eigenwijs waren en het beter wisten. Verleid door de slang *"plukte (de eerste vrouw) van zijn vrucht, en at. Zij gaf er ook van aan haar man, die bij haar stond: ook hij at er van."* Deze mythische gebeurtenis staat bekend als de zondeval, maar Adam en Eva zouden, als ze bestaan hadden, door van deze vrucht te eten een heldhaftige verzetsdaad hebben gepleegd. Zij overtraden het verbod van de autoriteit en deden het enig juiste: het verschil leren tussen goed en kwaad. In iedere stad op de hele wereld zouden standbeelden van Adam en

Eva moeten verrijzen – naakt, met opgeheven hoofd – als grondleggers van de menselijke moraal. De wereld zou er beter uitzien als alle wereldlijke en geestelijke leiders het verschil tussen goed en kwaad zouden kennen, en daarnaar handelden.

Het was goed wat Adam en Eva deden maar het was natuurlijk wel een zonde, een overtreding van een verbod. Een verbod dat net als vele andere verboden uitgevaardigd leek om overtreding ervan uit te lokken. Slecht was het niet maar een zonde des te meer: het was de erfzonde. Op de kleuterschool hoorde ik al van de nonnen dat ik daar medeschuldig aan was. De hele mensheid was schuldig aan het eten van die ene appel. God toonde de eerste mensen zijn oneindige goedheid. Allereerst nam hij de slang te grazen: *“Omdat ge dit gedaan hebt, zijt ge vervloekt. Onder alle tamme en wilde dieren; op uw buik zult ge kruipen, stof vreten uw leven lang.”* Ook de slang is niet gehoorzaam – nog steeds niet – en vreet heel andere dingen dan stof. Hij lust van alles: kleine zoogdieren, vogeltjes, insecten. Grote slangen kunnen zelfs mensen verschalken en oppeuzelen. Wat ik me wel afvraag is: hoe bewoog de slang zich voort vóórdat hij Eva verleidde tot het eten van de appel? Op zijn rug? Of had hij pootjes? God sprak vervolgens tot de vrouw: *“De lasten uwer zwangerschap zal ik verzwaren, in smarten zult ge kinderen baren; toch zult ge naar uw man verlangen, en hij zal over u heersen.”* Hier ontpopt god zich als de eerste sadist en seksist uit de wereldgeschiedenis. Voor de meeste vrouwelijke zoogdieren is het baren van jongen een pijnlijke aangelegenheid. Toen de voorouders van de moderne mens recht op gingen lopen gaf dat verschillende voordelen maar het leverde ook een nadeel op: de geboorte van een kind werd door de vorm van het bekken nog pijnlijker en bovendien riskanter. Het is een speling van de natuur, die onverschillig is voor wat levende wezens overkomt. Maar het idee dat iemand (god) dit opzettelijk bedacht zou hebben om niet alleen die ene vrouw te straffen maar ook al haar vrouwelijke nakomelingen, is weerzinwekkend. Wat het *“en hij zal over u heersen”* teweeg heeft gebracht ondervinden miljoenen vrouwen nog dagelijks aan den lijve: rechteloosheid, mishandeling, verminking, de status van vee. En dat allemaal om die ene appel! Zelfs als god zou bestaan – wat, beste lezer, gelukkig niet het geval is – verdiende hij alleen maar verachting. God vereren staat gelijk aan het vereren van een dictator. God en menselijke dictators worden door miljoenen aanbeden. Uit angst of onwetendheid, of uit geloven tegen beter

weten in. God was na zijn vrouwonvriendelijke beschikking nog niet klaar. Tot de man sprak hij: *“Omdat ge naar uw vrouw hebt geluisterd, en van de boom hebt gegeten, waarvan Ik u verbood te eten is om u de aardbodem vervloekt. Alleen door levenslang zwoegen zult ge er van eten. (...) In het zweet van uw aanschijn zult ge uw brood eten, totdat ge terugkeert tot de grond waaruit ge gekomen zijt. Want ge zijt stof, en tot stof keert ge terug!”*

Vervolgens joeg god de mens uit de tuin van Eden en zette een engel met een bliksemend zwaard bij de ingang om te verhinderen dat de mens van de levensboom zou eten. Dat wil zeggen dat sindsdien alle mensen doodgaan. Miljarden doodvonnissen voor één appeltje. God straft niet alleen de overtreders maar al hun nakomelingen. In geen enkel beschaafd land worden kinderen gestraft voor de daden van hun ouders. Dat is een kwestie van rechtvaardigheid. Rechtvaardigheid komt niet van god.

God is zoals bekend oneindig goed, maar hij weet die goedheid uitstekend te verbergen. Niet alleen in zijn eigen handelen maar ook in wat hij zijn volgelingen opdraagt. *“Joshua fit the battle of Jericho, Jericho, Jericho. Joshua fit the battle of Jericho and the walls came a tumblin’ down”* Alleluja! Loof de heer! De joden waren in het beloofde land aangekomen na een lange tocht door de woestijn, maar er was een probleem: god had het joodse volk een land beloofd – Kanaän – waar al andere mensen woonden, en die mensen, de Kanaänieten, wilden niet zomaar weg omdat de joden dat vonden. Jahweh hielp zijn volk een handje. De joden hoefden niet te vechten. Zoals gezegd ben ik rooms opgevoed. Rooms worden niet geacht de bijbel te lezen want de paus bepaalt hoe de bijbel uitgelegd moet worden. Wel kregen we bijbelse geschiedenis op school. Daarin stond ook het verhaal over de inname van Jericho. Hoe de priesters met de ark des verbonds zes dagen achtereen om de stad trokken terwijl ze op bazuinen bliezen. Op de zevende dag trokken ze zeven maal rond de stad en toen de priesters bij de zevende omgang op de bazuinen bliezen moest het volk schreeuwen. De stadsmuur stortte in, en het volk stormde naar boven, de stad in, iedereen recht voor zich uit. Ze namen de stad, sloegen allen, die in de stad waren, met de banvloek: mannen en vrouwen, kinderen en grijsaards, met runderen, schapen en ezels, en joegen hen over de kling. Ik geloof niet dat die laatste tekst “en joegen hen over de kling” in onze bijbelse geschiedenis stond want dat was vast niet geschikt voor de tere roomse kinderzieltjes. Wat in de klassieke *negro spiritual* juichend wordt beschreven is niet een veldslag maar een oorlogsmisdaad, genocide. In opdracht van god

wordt de bevolking van een hele stad – op de hoer Rachab, die een paar joodse spionnen onderdak had verschaft, na – uitgemoord. In opdracht van god ging Josuë tekeer als Caesar in Gallië, het tegenwoordige Frankrijk, of Hitler in Polen en Rusland. Josuë is een van de vele massamoordenaars uit de geschiedenis. Wat zou u er van zeggen als er gezongen zou worden:

“Mladi fit the battle of Srebrenica, Srebrenica, Srebrenica. Mladi fit the battle of Srebrenica and the muslim men were killed.”

De wereld zou te klein zijn, en terecht. Mladi is een grote schurk, maar Josuë was een nog veel grotere schurk. Hij vermoordde niet alleen de mannelijke inwoners van Jericho maar ook alle vrouwen en kinderen, grijsaards en vee. Mladic vocht zijn eigen nationalistische oorlog. In zo’n oorlog worden misdaden als de massamoord in Srebrenica door de hele wereld afgekeurd, maar zo gauw god ermee te maken heeft wordt een nog grotere massamoord niet alleen niet afgekeurd maar drieduizend jaar later nog bejubeld. God heeft geen recht van spreken als het om moraal gaat.

Toch heeft god volgens de bijbel de mensen de tien geboden gegeven. De eerste drie geboden nemen de meeste ruimte in beslag want die gaan over god zelf. God verklaart dat hij de enige god is en geen concurrenten naast zich duldt, dat hij na-ijverig is, dat zijn naam niet ijdel gebruikt mag worden en dat de *dag des heeren* geheiligd moet worden. De andere geboden zijn gedragsregels: eer uw vader en uw moeder, gij zult niet doden, gij zult geen overspel doen, gij zult niet stelen, gij zult tegen uw naaste geen valse getuigenis afleggen, gij zult het huis van uw naaste niet begeren, gij zult de vrouw van uw naaste niet begeren, noch zijn slaaf of slavin (god is dus niet tegen slavernij), zijn rund of zijn ezel, noch iets wat uw naaste toebehoort. Het belangrijkste gebod is het vijfde gebod, *gij zult niet doden*. Dit is een voortreffelijk gebod, waar niets op aan te merken valt. Het kan ook niet vaak genoeg worden herhaald: gij zult niet doden! Het vijfde gebod gaat over het onvervreemdbare recht om te leven, dat vanzelfsprekend zou moeten zijn maar dat nog steeds niet is. Je zou verwachten dat gelovigen zich sterk tegen elke vorm van doodslag zouden verzetten maar dat is niet zo. Ja, als ze zelf, hun familie of vrienden slachtoffer dreigen te worden, dan zijn ze tegen. Ze zijn er ook tegen als willekeurige individuen andere individuen doodmaken, maar ze zijn meestal niet principieel tegen oorlog en vaak ook niet tegen de doodstraf. Hoe komt dat?

Toen Josuë de inwoners van Jericho over de kling had gejaagd, liet hij *“ten aanschouwen van Israëls kinderen, op de stenen een afschrift aanbrengen van de wet die Mozes had opgeschreven”*; de tien geboden dus, met onder andere: *“gij zult niet doden.”* Was Josuë een huichelaar? Nee, dat was hij niet.

Algemeen wordt tegenwoordig gedacht dat de tien geboden bedoeld waren voor de hele mensheid, maar dat is niet zo. Ze waren bedoeld voor het gedrag van de joden onderling. De tien geboden zijn een afspiegeling van de moraal van die tijd. En van de praktijk van alle tijden. Geen gemeenschap kan zonder moraal. Er is behoefte aan regels en wetten. Er waren strenge en minder strenge wetten, en die strengheid varieerde van volk tot volk. Maar de meeste gemeenschappen maakten onderscheid tussen de eigen groep en mensen van buiten. Binnen de eigen groep wilde je weten waar je aan toe was en mocht er dus niet worden vermoord, gestolen of echtgebroken. In de tien geboden staat het er soms uitdrukkelijk bij: *“Gij zult tegen uw naaste geen valse getuigenis afleggen”* en *“Gij zult de vrouw van uw naaste niet begeren.”* Die naaste is uw buurman. Tegenover hem hoort u zich te gedragen. Vreemdelingen werden – en worden nog steeds – vals beschuldigd, bestolen en gediscrimineerd en niemand die het erg vond als een paar mooie vrouwen uit het volgende dorp geschaakt werden. Behalve de inwoners van dat dorp natuurlijk. Die kwamen de vrouwen terughalen en als ze niet terugkwamen werd het oorlog.

In het Oer Indo-Europees, een gereconstrueerde taal waar de meeste moderne Europese, Indische en Perzische talen van afstammen, bestond een woord met de stam *“g^hosti-”*, dat *“vreemdeling”* betekent. Van dit woord stamt het Nederlandse woord *“gast”* af en het Latijnse woord *“hostis”* dat *“vijand”* betekent. Als een vreemdeling bij je thuis kwam ontving je hem gastvrij en was je verantwoordelijk voor zijn welzijn en zijn veiligheid, maar als er veel vreemdelingen naar je dorp toe kwamen, was het oppassen geblazen. De vreemdeling was dan een vijand. Deze tweeslachtige houding tegenover vreemdelingen bestaat nog steeds. Binnen een groep gedragen mensen zich sociaal, buiten de groep is het oorlog, plundering, moord en doodslag.

Sociaal gedrag is niet van boven opgelegd maar komt voor uit de evolutie. De meeste dieren zijn in de eerste plaats egoïstisch, maar soms loont het om anderen te helpen. Vogels bijvoorbeeld kunnen met hun snavel hun veren schoon houden en vrij van ongedierte, maar ze kunnen ongedierte dat zich boven op hun kop heeft gevestigd niet

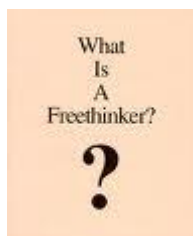
wegpikken. Daarom doen vogels dat bij elkaar. Maar voor wat hoort wat: ik haal de teken van jouw kop maar ik ga er dan wel vanuit dat jij dat ook bij mij doet. Ook onder vogels heb je profiteurs die wel graag hun kop door soortgenoten laten ontluizen maar weigeren zelf een andere vogel te helpen. Als zo'n beest later nog eens zijn kop ter ontluizing aanbiedt aan een vogel die hij ooit geweigerd heeft te helpen, heeft hij pech. Bij mensen geldt dat ook. Als je iemand helpt, ga je ervan uit dat de ander jou ook helpt als je hulp nodig hebt. Als die ander dat weigert, hoeft hij daarna niet meer om hulp bij jou aan te komen. Ook huwelijksvrouw wordt bij sociale dieren vaak beloond. Een vogelmannetje moet zich nogal uitsloven om de gunsten van een vrouwtje te verwerven: hij moet een balts uitvoeren, een nestje bouwen of in elk geval meehelpen bouwen, bij sommige soorten moet hij ook het vrouwtje voeren. Pas dan zal het vrouwtje hem accepteren. Als het mannetje daarna vreemd wil gaan moet hij weer helemaal opnieuw beginnen, zowel bij het andere vrouwtje als bij het eerste vrouwtje. Maar als hij trouw is zal het vrouwtje hem het volgend jaar zonder problemen weer accepteren. Bij mensapen – en dus ook bij mensen – speelt nog een andere eigenschap een rol. Zij hebben empathie, dat wil zeggen dat zij zich in andere dieren kunnen inleven. Als een dier pijn heeft, wordt het door anderen getroost. Zowel bij mensen als bij chimpansees blijken vrouwen over meer empathisch vermogen te beschikken dan mannen. Daarom maken mannen vaker onderling ruzie. Of ze trekken er op uit om oorlog te voeren tegen een andere groep of slaan een lid van een andere groep dood. Mannelijke chimpansees doen dat, evenals mannelijke voetbalfans.

Niemand wil in een gemeenschap leven waar iedereen elkaar voortdurend naar het leven staat of waar iedereen elkaars spullen steelt, waar anderen er regelmatig met je partner vandoor gaan of waar voortdurend leugens over je verteld worden. Daarom zijn er regels en wetten. Die regels en wetten bestonden al voordat de tien geboden afgekondigd werden. De godsdienst is niet de

grondslag van de moraal. Godsdienst heeft de al bestaande moraal geconfisqueerd. De tien geboden en andere geboden gelden vooral voor de eigen groep, maar die groep kan nogal variëren. Soms is dat het gezin, soms de vriendenkring, of de club, het dorp, de stad of het land, maar altijd zijn er anderen die er niet onder vallen. Bevolkingsgroepen haten elkaar, volkeren haten elkaar. Dat wil zeggen: als het zo uitkomt. Als een regeringsleider het nuttig vindt een ander land binnen te vallen om zo de aandacht van zijn slechte beleid af te leiden en daardoor toch de volgende verkiezingen te kunnen winnen, doet hij dat. Het is heel gemakkelijk. Hij hoeft maar iemand een vijand te noemen en de meerderheid van het volk staat achter hem. Als hij god erbij roept is het succes helemaal verzekerd. Welke god dat is – jahweh, de drie-eenheid of allah – doet er niet toe. Veel gelovigen zijn oorlogszuchtig en veel gelovigen zijn ook voorstander van de doodstraf. Zowel de oorlog als de doodstraf betreft anderen, niet ons soort mensen. Dat is geen godsdienstige moraal maar algemene moraal. Er zijn wel pogingen ondernomen om de menselijke moraal voor alle mensen te laten gelden. Sinds de Verlichting en na de Wereldoorlogen. Het bekendste voorbeeld is de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens door de Verenigde Naties. Deze verklaring komt voort uit het rationele besef dat alle mensen gelijke rechten dienen te hebben, ongeacht, huidskleur, godsdienst, geslacht, of seksuele geaardheid.

Vrijheid van meningsuiting en vrijheid van godsdienst worden tegenwoordig in het Westen door de meeste mensen als vanzelfsprekend beschouwd, maar deze vrijheden zijn niet uit de godsdienst voortgekomen. Vrijheid van meningsuiting en vrijheid van godsdienst? De religieuze autoriteiten vinden het prachtig, maar alleen als het om *hun* mening en *hun* godsdienst gaat. Tandknarsend hebben ze moeten toezien dat ook andere meningen en levensovertuigingen werden toegestaan. Aan de rechten van de mens heeft god geen enkele bijdrage geleverd.

Wordt vervolgd.

Voltooid of onvoltooid leven

PAUL HOPSTER (1940) is gepensioneerd psycholoog; van 1974-'89 bestuurslid van DVG en hoofdredacteur van "De Vrije Gedachte" later geheten: "De Vrijdenker"; van 1999–2009 hoofdredacteur en vanaf 2009 redacteur van "De Vrijdenker"

De Vrije Gedachte steunt het "Burgerinitiatief Voltooid Leven" in zijn pleidooi voor hulpverlening bij levensbeëindiging voor mensen boven

de 70 jaar (zie: Petitie DVG betreffende Artikel 294 lid 2, De Vrijdenker, maart 2010). DVG vraagt de Tweede Kamer artikel 294 lid 2 van het Wetboek van Strafrecht te schrappen. Dat artikel verbiedt hulp bij zelfdoding. De motivering voor dat wetsartikel – ingevoerd in 1886 – is: eerbied voor het menselijk leven. De motivering van DVG voor schrappen van dat artikel is: erkenning van zelfbeschikking – ook – op het gebied van zelfdoding en het vragen om hulp bij zelfdoding. Voor alle duidelijkheid: het Burgerinitiatief houdt geen pleidooi voor levensbeëindiging op verzoek (dan gaat het om euthanasie) maar voor hulp bij zelfdoding. Degene die het leven beëindigt is in het geval van euthanasie (meestal) de behandelend arts, in het geval van hulp bij zelfdoding de hulpvrager zelf. DVG vindt het vastleggen van een leeftijdsgrens voor hulp bij zelfdoding bij 70 jaar tamelijk arbitrair. Voor DVG gaat het hier om een eerste stap naar algehele zelfbeschikking over het eigen leven. Zelfbeschikking zonder leeftijdsgrenzen. Of is een leeftijdsgrens wel nuttig?

Leeftijdsgrens bij 70 jaar

In Nederland worden vrouwen gemiddeld 82 jaar en mannen 78. Die getallen zijn min of meer vergelijkbaar met die van andere landen met ongeveer eenzelfde levensstandaard. Olifanten worden gemiddeld ouder dan mensen, muizen houden het niet veel langer dan een paar jaar vol. *L'homme machine* is gebouwd als een zoogdier met een lichaam dat gemiddeld 80 jaar mee kan gaan, maar daarna is dat lichaam in vele gevallen versleten. Verzekeringsmaatschappijen weten dat mensen die ouder zijn dan hun gemiddelde levensverwachting, steeds duurder worden: er moeten meer medicijnen worden voorgeschreven, er moet vaker worden geopereerd, er moeten vaker onderdelen van het lichaam worden vervangen met donororganen of met kunstmatige producten. Tenminste, als het nog zinvol is om dat

te doen. Dan moet er minimaal nog een positieve levensverwachting van een paar jaar zijn. Na 80 jaar gaan er meer mensen dood dan daarvóór. Na 80 jaar willen er ook meer mensen dood. Het is nog niet zo gek om hulp bij zelfdoding te verbinden aan de leeftijdscategorie van 70 jaar, die nog 10 jaar verwijderd is van de gemiddelde levensduur van mensen.

Voltooid leven

Het lichaam raakt na 70 jaar, en zeker na 80 jaar, versleten. En de geest? Na 70 of 80 jaar ontstaat veel vaker dan daarvóór de beleving van "voltooid" leven. Voltooid leven. Klaar met leven. Niet verder willen leven. Althans, als dat leven geworden is tot lijdend leven, lijden aan het leven. Dat lijden komt voort uit falen van het lichaam en uit falen van zingeving. Niet alleen het lichaam verliest aan functies, raakt "op", ook de geest. Die geest kan soms geen zin meer verlenen aan een steeds beperkter leven: steeds meer mensen uit de familie of vriendenkring gaan je ontvallen, je energie neemt af, je hebt geen puf meer. We hebben het hier vanzelfsprekend over gemiddelden. Mijn schoonmoeder van 91 jaar is lichamelijk en geestelijk springlevend. Er komen steeds meer 100 jarigen met een goede gezondheid, maar dat neemt niet weg dat de gemiddelde levensverwachting in Nederland ongeveer ligt op 80 jaar.

Hulp bij zelfdoding kan geïndiceerd zijn bij lichamelijk en/of geestelijk lijden. Een doodzieke persoon die niet vraagt om hulp bij zelfdoding kan kennelijk (voldoende) zin geven aan zijn leven en moet dus niet "geholpen" worden met zelfdoding. Als iemand lijdt aan het leven dan moet hem hulp geboden worden in de vorm van opheffen of verminderen van dat lijden, niet in de vorm van in stand houden of rekken van het leven. Het verstrekken van euthanatica (*pil van Drion*) kan worden gezien als medische handeling, welke handeling is gericht op het opheffen van het lijden aan het leven, en niet gericht op ongewenst doorblijven-leven. Bij de vraag om hulp bij zelfdoding moet altijd beoordeeld worden waar die vraag uit voortkomt; lijden aan een niet meer goed

functionerend lichaam of lijden aan gebrek aan zingeving. Er is helaas een grote categorie van jongere mensen die “lijden aan leven”. Niet aan voltooid leven, omdat zij niet terug kunnen zien op een geslaagd leven. Nee, zij lijden aan een “mislukt” leven of een “waardeloos” leven. De 70 plusser die lijdt aan een voltooid leven kan vaak wel terugzien op een geslaagd leven tot het moment dat ellende en ziekte toesloeg. De depressieve puber, adolescent of volwassene kan

vaak niet terugzien op een geslaagd leven. Een depressieve persoon dient niet geholpen te worden bij zelfdoding, maar wel bij het mobiliseren en ontwikkelen van zingeving aan zijn leven. Daarbij kan helpen de ontdekking dat het lichaam nog wel goed functioneert. Even belangrijk als hulp bij zelfdoding is hulp ter voorkoming van zelfdoding bij depressieven. Dat geldt zowel voor 70 plussers als voor mensen die jonger zijn dan 70.

‘Verstorven’

MARLEEN VAN DER GUGHTEN (1945, Westerbork) gepensioneerd bioloog en counselor samenwerkend met Stichting De Einder

‘Verstorven’, zo luidde de aanhef van een rouwkaart die ik onlangs mocht ontvangen. De ‘verstorvene’ had inderdaad afgezien van eten en drinken. En ja, het boek ‘Uitweg’ van Chabot/Braam was geraadpleegd, en ja, ook een counselor had informatie gegeven, en – inderdaad in deze volgorde – was ook de huisarts ingelicht, en gevraagd om met medische zorg de patiënt bij te staan. Dit alles binnen een tijdsbestek van nauwelijks vier weken. Het feitelijke afzien van vocht en voedsel, leidde bij deze 88-jarige vrouw binnen acht dagen tot overlijden.

Afzien van vocht en voedselopname door (zeer) oude mensen, met de bedoeling de dood zelf de hand te reiken, is zo oud als de weg naar Rome. Er zijn cultuurvolken bekend, waarbij de oudere ritueel de gemeenschap verlaat en zich naar een afgelegen plek begeeft om daar zijn/haar dood in onthouding af te wachten. In bepaalde delen van India staat ten dode dorsten en vasten zelfs in hoog aanzien als teken van onthechting, en als

overwinning van het innerlijke zelf op het lichaam. In de inleiding van zijn boek “Auto-Euthanasie” brengt B. Chabot dit ter sprake, en toont tevens de geheel andere kijk op dit fenomeen – dat als versterven

bekend staat – in onze westerse maatschappij. Voor hem, als zoon van een antropologen echtpaar, een reden om hier dieper onderzoek naar

te doen. Degelijk wetenschappelijk onderzoek, dat niet op perceptie afgaat, maar er op uit is om feiten op tafel te krijgen. Dit onderzoek leidde in mei 2007 tot genoemde publicatie bij het verkrijgen van de doctorstitel die zelfs het predicaat ‘cum laude’ verdiende.

In de tweede helft van de vorige eeuw leidde de na-oorlogse economische groei in de westerse landen tot grote vooruitgang. Zowel de sociale omstandigheden waarin de mensen leefden, alsook de medische kennis en zorg, verbeterden navenant. De westerse mens bereikte snel een gemiddeld hogere ouderdom dan zijn grootouders en de generaties die aan hen voorafgingen. Maar tegelijkertijd bleek deze, zich steeds verder ontwikkelende medische techniek, een keerzijde te hebben. Mensen werden (en worden) tegen hun wil in leven gehouden. En in – kwalitatief gesproken – wat voor leven?

Het hart wordt gedwongen door te kloppen; machines nemen de taak van de ademhalings-spieren over; chemische medicaties hollen een lichaam uit zodat er letterlijk niets anders overblijft dan een door huid omgeven skelet. Niet elke oudere en/of zieke medemens bleek (en blijkt) blij te zijn met deze medisch technologische mogelijkheden. Radeloze en machteloze mensen belandden (en belanden) in situaties, die ze zich nooit hadden kunnen voorstellen, en ze zich zeker niet gewenst hadden (of hebben).

Nadat of omdat hun wens met rust gelaten te worden niet gehonoreerd of gerespecteerd werd, vaak niet meer in staat om te spreken, bleef, en blijft – ook nu soms nog – hen niets anders over dan lijdelijk verzet. Weigeren van alles wat aangeboden of aangesloten wordt. En niet zelden is er sprake van méér dan alleen passief verzet. Slangen, sondes en infusen worden eruit gerukt, als de patiënt daartoe nog in staat is! Enkele barmhartige artsen pionierden een halve eeuw geleden al in euthanasie. Zo kon in 1972 de NVVE (destijds nog de afkorting van Nederlandse Vereniging voor Vrijwillige Euthanasie) ontstaan. De bekendheid met de term groeide en de vraag naar euthanasie was vele malen groter dan in de praktijk gerealiseerd werd. Deze kloof tussen verwachting en werkelijkheid leidde in 1995 tot de oprichting van Stichting de Einder.

Al haar eerste brochure: “Begeleiding van mensen met een doodswens”, bevatte een hoofdstuk: “Methode Vochtweigering”. Enkele jaren later werd als aanvulling op dit hoofdstuk een aparte circulaire “UREMIE” uitgegeven. Hier wordt onder *Uremie* verstaan: de vergiftiging van het lichaam door afbraakstoffen (ureum) van de lichaamssweefsels, voornamelijk bestaand uit eiwitten. De nieren kunnen dit ureum – als gevolg van vochttekort – niet meer verwijderen. De zo ontstane vergiftiging, in combinatie met de verstoorde zoutbalans, heeft de uiteindelijke dood tot gevolg.

De genoemde circulaire bevat enkele fragmenten uit krantenberichten in reactie op Chabot's publicaties over vochtweigering, eind jaren negentig; en twee ooggetuige verslagen van ‘*een uitdroging*’. Kortom géén wervende lektuur; zeker niet voor mensen die nog niet tot aan de rand van hun leven genaderd zijn.

Uit Chabot's onderzoek en dissertatie: ‘*Auto-Euthanasie*’, *Verborgene stervenswegen* in gesprek met naasten”, blijkt - overigens tot zijn eigen verrassing – dat er per jaar er 2800 mensen overlijden ten gevolge van bewust ten dode vasten. Deze overlijdens stonden in de meeste gevallen niet als zelfdoding geregistreerd en bleven voor de buitenwacht onzichtbaar. (Deze cijfers zijn gebaseerd op de door het CBS geregistreerde sterftcijfers in de jaren 1999/2003. Per jaar is dit 2,1%).

Het zichtbaar maken van deze sterftegevallen door stoppen met eten en drinken is een verdienste van de onderzoeksmethodiek van Chabot. Het

‘herkennen’ van deze overlijdens en bestudering van deze specifieke groep, leidt direct tot grondiger kennis van juist die lichaamsprocessen (fysiologisch, biochemisch) die hierbij getroffen worden. Met deze verbeterde kennis kan er verder gezocht worden naar ondersteunende en verzachtende middelen en maatregelen voor die patiënten, die wilsbekwaam maar machteloos in hun disfunctionerende, weigerachtige lichaam tot onthouding zijn over gegaan.

Is het dan vreemd of tegennatuurlijk, laat staan on-ethisch, dat - op zekere leeftijd aangeland of door terminale ziekte getroffen - wilsbewame mensen zich op de hoogte willen stellen van deze nieuwe kennis en nieuw verworven inzichten? Dat ze zich oriënteren en eventueel voorbereiden op de mogelijkheid dat dit ten laatste hun eigen handelen, hun eigen regie, hun eigen besluit zou kunnen zijn? Het lijkt me een volstrekt normale dus natuurlijke ontwikkeling!

Meer inzicht leidt tot meer informatie. Wetenschappelijke inzichten worden – meer of minder geleidelijk – vertaald naar gewone mensentaal en daarmee toegankelijk voor een breder publiek. (“Uitweg”, Chabot/Braam). Meer informatie leidt tot minder terughoudendheid bij het melden van de oorzaak die uiteindelijk tot de dood leidt; hetgeen weer tot verder en diepgaander onderzoek kan leiden. Naast Chabot publiceerde ook verpleeghuisarts Keizer recentelijk over dit onderwerp. De NVVE (inmiddels staan de letters voor: Nederlandse Vereniging voor een Vrijwillig (levens-)Einde) had en heeft bij haar documentatiemateriaal in de serie ‘*Keuzes rond het levenseinde*’, een brochure getiteld: “Stoppen met eten en drinken”

In Relevant (mei 2010), kwartaalblad van de NVVE, las ik onlangs, zij het met stijgende verbazing, een artikel over stoppen met eten en drinken, geschreven door Hans van Dam. Hij refereert aan het boek “*Auto-Euthanasie*” van Chabot; lijkt dit op het eerste gezicht een normale verwijzing - namelijk naar het meest recente wetenschappelijk onderzoek omtrent dit thema - bij verder lezen blijkt van Dam vooral de kritische, zeer subjectieve, registers open te trekken.

Zo zou Chabot geen psychiater meer zijn. De term ‘voormalig psychiater’ lijkt me hier wel erg onzorgvuldig gebruikt voor een, niet meer als psychiater praktiserend dokter, tevens doctor, die

zich momenteel bezig houdt met sociologisch onderzoek.

Vervolgens zou volgens van Dam de term 'versterven' alleen van toepassing mogen zijn, wanneer het stoppen met eten en drinken heeft plaats gevonden als gevolg van een natuurlijk proces (laatste stadium dementie), en niet als gevolg van een fysiologisch proces dat door een bewuste keuze van betrokkene in gang is gezet. Is – in zijn optiek – sterven dan geen sterven meer, wanneer de mens op enige manier voor de dood onder eigen regie kiest, in plaats van zijn of haar eigen – langzame of snelle, traumatische of zachte – dood af te wachten? Zei niet Samuel Beckett al: "Wij worden geboren, schrijlings boven ons graf.", de enige zekerheid in elk mensenleven is de dood.

Dit gegeven in aanmerking genomen, kiest de huidige, mondige, geëmancipeerde mens (een zeer gering aantal nog steeds op 16 miljoen Nederlandse burgers) steeds vaker voor een dood in eigen regie.

Een zelfgewild levenseinde dus....? Zo zou ik het niet willen noemen. Bestaat er hier iets als de ideale keuzemogelijkheid? Zoiets als 'de mooiste vrouw', 'de leukste vakantie', 'het lekkerste koekje'? Natuurlijk niet. Nog afgezien van het feit dat dit persoonlijke kwalificaties zijn, per definitie dus subjectief, zal elk weldenkend, wilsbekwaam individu direct beseffen, dat dit niet tot onze menselijke mogelijkheden hoort.

Elke keus die het persoonlijke levenseinde betreft, is een keuze tussen twee (of meer) niet optimale mogelijkheden, tussen de minst kwalijke, soms zelfs tussen *the devil and the deep blue sea*.

Voor de keuze 'stoppen met eten en drinken' geldt dat dit misschien zichtbaarder is naar de buitenwereld dan bij de keuze voor innemen van zelfverzamelde middelen, maar dit is slechts een schijntegenstelling. Ook bij het verzamelen en innemen van een flinke hoeveelheid (!) pillen, ligt er geen uitgerolde rode loper klaar.

Van Dam's conclusie: "Hoe dan ook, de meesten zouden een andere weg hebben gekozen als ze die duidelijk voor zich hadden gezien, als die duidelijk ontsloten was geweest.", is een door hem gecreëerd, verwarrend mengsel van aannames, feiten en wenselijkheden – in één volzin bij elkaar gebracht – waaraan elke wetenschappelijke basis ontbreekt.

De realiteit van menselijke keuzes is, of ze nu over het eigen levenseinde of over andere – praktische of relationele – aspecten handelen, dat ze altijd begrensd zijn door omstandigheden. In die zin, zijn alle menselijke keuzes verlegenheids- of gelegenheidskeuzes. Voor een aantal wilsbekwame mensen, zie ook de, in de inleiding van dit artikel genoemde 'verstorvene', blijkt stoppen met eten en drinken dus wel een optie.

Heeft van Dam zich – bij de overlijdens die hij als akelig kenschetst – de volgende vragen gesteld?

- Was de vooraf aangeboden informatie wel adequaat en *up-to-date*?
- Was de palliatieve begeleiding wel goed genoeg?
- Waren de verwachtingen van de naasten en van hemzelf niet te hoog gesteld?

Diegene die nu, in tegenstelling tot decennia geleden, er voor kiest om zijn/haar sterfproces aan te gaan op een zelf bepaald moment, **doet dit:**

- In de zekerheid dat dit sterfproces – sterven is zelden makkelijk – onvermijdelijk zal komen.
- In de gerechtvaardigde verwachting dat dit sterfproces verzacht kan worden, o.a. omdat erop geanticipeerd kan worden door de omgeving.
- Om het sterkste verlangen, de vurigste en laatste wens – om dat moeizame, zinloze laatste stuk, waar hij/zij zo tegenop ziet, te bekorten - zelf te bewerkstelligen.
- Vanwege de zekerheid dat aan smartelijke onzekerheid nu echt een einde gaat komen. Deze zekerheid is de 'verstorvene', haar versterving waard geweest.

Vrij denken

ROB ARNOLDUS (Leiden, 1962) is opgeleid als maatschappijhistoricus en werkzaam als docent/onderzoeker; heeft affiniteit met het humanistische gedachtegoed maar is geen lid van de Vrije Gedachte.

Vrijdenken is de opvatting dat men zich in zijn denken uitsluitend door wetenschap en logica en niet door autoriteitsgeloof of traditie moet laten leiden. Het manifest van de Vereniging de Vrije Gedachte gaat een stap verder en spreekt van een wetenschappelijk verantwoord wereldbeeld en het bestaan van slechts één wetenschappelijke methode. Met een beroep op vrijzinnigheid en Vrij denken wil ik dit dogma in deze bijdrage aan de kaak stellen. Er is mijns inziens geen waarheid en zeker geen interessante waarheid die losstaat van wat mensen er van maken. En wetenschappers zijn, indachtig Popper, feilbare mensen.

Over de grote W valt vanachter de leunstoel heel veel te filosoferen. Evident is het feit dat de wetenschappelijke methode met de grote W niet bestaat. We kunnen hoogstens spreken van de door het Verlichtingsideaal ingegeven streven naar waarheidsvinding waar bepaalde groepen mensen werkzaam onder de noemer wetenschapper (soms) met diverse rationele hulpmiddelen en/of strategieën een beroep of een hobby van hebben gemaakt. Het beroep wordt vormgegeven binnen een apart institutioneel domein met een door de overheid gelegitimeerde monopoliepositie. Sommige wetenschappers houden zich bezig met het streven naar wetenschap met de grote W waarbij theorievorming voorop staat. Anderen voeren opdrachten uit en leveren argumenten, aan de lopende band, en ook op bestelling. Wetenschap vond en vindt plaats binnen een institutionele context. Materiële randvoorwaarden zijn in belangrijke mate bepalend voor wat, niet voor niets, ook wel het wetenschapsbedrijf wordt genoemd. Wetenschap wordt pas wetenschap als het past binnen de pijplijn, d.w.z. de distributiekanaal en de ideologische kaders. Nieuwe wetenschappelijke ideeën komen niet uit de lucht vallen en zijn verbonden met de levensloop en belangen en interesses van de wetenschapper.

Wetenschapsbeoefening, zo ook Nederlandse wetenschap met een koninklijk predicaat, is niet van god gegeven. De geschiedenis leert ons dat de waarheid van vandaag de leugen van morgen kan zijn. En in de alledaagse wetenschap- en onderwijspraktijk zien we dat niet alleen de grote C van cultuur maar ook de grote W van wetenschap steeds meer plaats maken voor de maatschappelijk relevante kleinere c en w. Niet

verwonderlijk, nu ook de ooit zo zuivere wetenschap van ZWO bij NWO in de schappen staat als Nieuwe en vooral nuttige vorm van W Onderzoek, en er geluiden opkomen om voortaan maar meteen vooraf te gaan bepalen welk wetenschappelijk onderzoek nuttig is.

Zombie Science

De Engelse medisch wetenschapper Charlton waarschuwt voor de opkomst van *Zombie Science*, een mede officieel door overheid, beroepsgroep en industrie gelegitimeerde vorm van officiële pseudowetenschap. *Zombie Science* is er niet op uit om theorieën te toetsen, want een eenmaal gekoesterde theorie of stellingname raakt al snel verweven met persoonlijke carrières en verlicht eigenbelang. Charlton laat zien dat een vederlichte theorie met gewichtig (economisch) draagvlak niet zo snel wordt verworpen en dat ook pseudowetenschappers veel in de melk te brokkelen kunnen hebben. Het vet komt als het ware boven drijven.

Het is maar de vraag of het wetenschapsbedrijf voldoende zelfreinigend en innovatief vermogen kent. Criminoloog Hoogenboom twijfelt en waarschuwt in 2008 voor *wetenschapsfundamentalisme*. Hij pleit in een column onder de verassende noemer *Google Criminologie* voor ruimte om dwars te denken. “Wetenschappelijke (sub)disciplines communiceren nauwelijks met elkaar en tussen disciplines worden intellectuele guerrillaoorlogen gevoerd.” Wetenschappers vergelijkt hij met “ambtenaren en klerken die al pennenlikkend die rust willen om naar zichzelf in de spiegel te kunnen kijken.” (Hoogenboom, 2008). De markt houdt de wetenschap regelmatig een lachspiegel voor. De socioloog De Swaan meldde onlangs dat

Nobelprijswinnaars pas vlak voor de crisis ineens de onevenwichtigheid van de markt en de economische geschiedenis herontdekten. Hoogleraren zijn regelmatig niet meer dan dogmatische ideologen. *“Net als die andere wanen was het ‘marktisme’ omhangen met de wade der wetenschap. Het werd gepredikt in de meest excellente universiteiten, door de meest gelauwerde geleerden. Er werden vormingscentra gesticht om de gestaalde kaders van de nieuwe leer te doordringen, Business Schools en Schools of Management; en alles ging in het hedendaagse Kerklatijn, het Engels.”* (NRC, 2008). Zo af en toe breekt de spiegel. Bijgeloof leert dat dit zeven jaar ongeluk kan opleveren. Wellicht verstandig om kennis te nemen van de inzichten en ervaringen van godsdienstwetenschapper Van Tillo, beschreven onder de veelzeggende noemer: *Dit volk siert zich met de toga*. Van Tillo schetst het beeld van een universitaire medewerker die met een wetenschappelijk ideaal voor ogen zijn academische carrière begint. Gaandeweg komt hij er achter, dat al zijn inspanningen slechts in dienst staan van het machtsstreven van degenen die op de universiteit de dienst uitmaken of gemene zaak met hen maken. Van Tillo waarschuwt de lezer o.a. voor het feit *“dat er geen enkele maatschappelijke organisatie zo geëquipeerd is voor het opvoeren van maskerades als juist de universiteit, waar voldoende intelligentie bijeengebracht is om een eigen wereld te creëren inclusief het bijbehorende imago dat voldoende prestige verschaft en van elke verdenking vrijwaart.”* (Van Tillo, 2005, p. 146)

Een markant voorbeeld van *Zombie Science* treffen we aan in de rafelrand van de medische wetenschap. Ik doel op de wetenschappers die zich bezighouden met de in hun ogen op voorhand, of per definitie, onverklaarde medische klachten. In 2005 verscheen het rapport van de Gezondheidsraad over het chronisch vermoeidheidssyndroom (CVS) - een aandoening met ‘onverklaarde’ chronische vermoeidheid als een van de symptomen. Lang begraven ideeën over somatisatie (lichamelijke klacht is uiting van psychisch lijden) en neurasthenie komen in dit rapport als zombies tot leven. En de auteurs, van wie een aantal nauw betrokken is bij de vormgeving van een monopolistisch gedragstherapeutisch aanbod, concluderen dat het (eigen) aanbod in 70% van de CVS-gevallen effectief is. Van serieuze literatuurstudie is afgezien en ook bij navraag ontbreekt de bronvermelding bij de 70% claim (vgl. Koolhaas

e.a.). ‘Wetenschappelijke reflectie’ vindt plaats in een column onder de noemer *Verneukt* (2005) waarmee prof. dr. L. Van Doornen refereert aan het onderzoeksobject, in casu de patiënt. Dat doet overigens niets af aan het officiële wetenschappelijke karakter van dit rapport.

Stuurbare wetenschap

Om nog even terug te komen op het in het manifest verwoorde dogma. Welke denker kan ons vertellen wat we onder de grote verantwoordelijke W moeten verstaan? Een relevante vraag, want het door de Vereniging gepropageerde wetenschappelijk naturalisme is alleen te legitimeren op basis van metafysische gronden. Mijns inziens dus een kwestie van een door mensen gefabriceerd geloof - in wat op basis van menselijke waarnemingen waar of niet waar is. Dit roept bij mij de vraag op wie het wetenschappelijk dataverkeer waarneemt en wie aan het stuur wil en mag zitten. Met een beroep op het gezag van de grote W komt bijvoorbeeld prof.

Dijkgraaf, voorzitter van de Koninklijke Nederlandse Academie van

Wetenschappen (KNAW), met een antwoord. Tijdens de jaarrede van de KNAW doet Dijkgraaf een pleidooi voor een Kennis- en Innovatieraad gefinancierd uit aardgasbaten. *“Hoe moeten we dit geheel aansturen? De overheid mag de regie voeren over processen, maar niet over uitkomsten. Het idee van een Kennis- en Innovatieraad, een variant van het Innovatieplatform met budget naar Aziatisch model dat nu in Den Haag rondzingt, kan een uitkomst zijn.”* (Science Guide, 2010).

Uit de ervaringen van de extern werkzame geoloog Pieter van der Gaag kunnen we opmaken dat sturende wetenschappers vermoedelijk bij voorkeur werken met stuurbare wetenschappers. Van der Gaag, die via de Universiteit Utrecht opdracht kreeg om onderzoek te doen naar ondergrondse CO₂ opslag, kwam met een ongewenste conclusie waarover nog steeds politiek debat plaatsvindt. De boodschap van de Universiteit Utrecht over zijn optreden was echter helder: *We willen niet werken met niet-stuurbare wetenschappers.*

De V van Vrij Denken

De zombies zijn onder ons. De alledaagse praktijk van de wetenschap staat regelmatig op gespannen voet met de V van vrijdenken. Vrijheid impliceert

denken in termen van onzekerheid en pluriformiteit. De vraag die zich opdringt is: welk door vrijdenkers gekoesterd seminarium gaat in Nederland bepalen wat wetenschap behelst en wat al dan niet wetenschappelijk verantwoord is? Of staan alle bij de Vereniging aangesloten leden voor die bijzonder complexe morele opgave? Ten behoeve van de nuance: wetenschap staat niet los van menselijk handelen, maar het behoeft geen betoog dat de ene wetenschappelijke methode regelmatig beter voldoet dan de andere. De ene wetenschapper heeft ook meer te zeggen dan de ander. Ook ik ben van mening dat waarheidsvinding, rationeel denken en -handelen, gekoesterd moeten worden. Vanzelfsprekend is ook een zekere mate van "Management of Science" onvermijdelijk, want schaarse middelen dwingen nu eenmaal om keuzes te maken. Waarheidsvinding verdraagt echter geen of-of denken en eenvoudige schijntegenstellingen tussen bijvoorbeeld kwak- of wetenschappelijk denken. Het introduceren van een zogenaamd gemakkelijk op te sporen "wetenschappelijk verantwoord" wereldbeeld biedt schijnzekerheid. Niet zonder risico. Alles wat in de toekomst van wetenschappelijke waarde zou kunnen zijn wordt voor je het weet door een dogmatische vrijdenker met behulp van het label "wetenschappelijk onverantwoord" onnadenkend ter zijde geschoven. Tot slot mijn oproep tot Vrij denken: ruimte geven voor twijfel en zo ook voor het vreemde standpunt van de ander. Een wetenschappelijk verantwoord

wereldbeeld, zoals in het manifest verwoord, is als je het mij vraagt een irrationele gedachtecronkel: een *contradictio in terminis*. Wetenschap lijkt een kwestie van vallen en opstaan: 'work in progress'. De 'ware' wetenschapper, voor zover niet reeds begraven of zoals de zombie halfdood, schrikt niet van een sceptisch en/of zelfs ongewenst kwik-, kwek-, of kwak- geluid. Victorie voor het Vrij denken.

Noten:

- Charlton, B.G. *Medical Hypotheses* (2008). Editorial. Zombie science: A sinister consequence of evaluating scientific theories purely on the basis of enlightened self-interest 71, 327–329
- De Swaan, Abram, Hoe wetenschap plots een meninkje werd. *NRC*, 30 oktober 2008
- Dijkgraaf: wetenschappers vragen om problemen, *Science Guide*, 11 mei 2010
- Heilsloot, Niels, *Vrolijke wetenschap, Nietzsche als vriend*, Baarn, Uitg. Agora, 1999
- Hoogenboom, *Google Criminologie*. Verkregen via: <http://www.crimelink.nl/blog/google-criminologie>
- Koolhaas, M.P. de Boorder, H. Van Hoof (2008). *Cognitieve gedragstherapie bij het chronische vermoeidheidssyndroom (ME/CVS) vanuit het perspectief van de patiënt*
- Icke, Vincent, Vooraf eisen dat wetenschap nut heeft, is belachelijk, *NRC*, 22 maart 2010
- Schreuder, Arjen. Kritiek van een niet-stuurbare wetenschapper. Klimaat Kamer wil spoeddebat over ontbrekend rapport dat CO2-opslag onder Barendrecht ter discussie stelt. *NRC*, 30 maart 2010
- Van Doornen, L. (2005) Verneukt, *Nederlands tijdschrift voor Behavioral Medicine*, 16, p. 14
- Van Tillo (2005). *Dit volk siert zich met de toga, Achtergronden van het academisch onbehagen*. Edmond Husserl Stichting, Amsterdam

Het nieuwe Jeruzalem

MARCEL KLEIN (1972, Stadskanaal) is ondernemer en sinds kort redacteur van De Vrijdenker

Een brief uit het einde der tijden

Het einde is nabij! Het einde is nabijder dan ooit! Is het doek voor de mensheid dan eindelijk gevallen? Terwijl mijn haren

uitvallen en tumoren en voedselgebrek mijn lichaam verteren, kijk ik uit over de radioactieve en zwartgeblakerde woestenij. Hier en daar staan nog de ruïnes van wat eens kantoorgebouwen, fabrieken en woningen waren. De laatste herinneringen aan het glorieuze tijdperk van de mens? Ik weet het niet. De kans is klein dat deze brief ooit gelezen zal worden door het nageslacht. Het is dan ook niet in de laatste plaats voor mezelf

dat ik deze brief schrijf. Ik probeer de chaos in mijn hoofd te ordenen.

Ik bevind mij op enkele kilometers afstand van een buitenwijk van wat ooit Jeruzalem was; één van de oudste steden ter wereld. Het was de bakermat van grote wereldreligies en reeds duizenden jaren een bron van conflicten tussen supermachten, wereldrijken en religieuze stromingen en sekten. Aardolie, een delfstof die in de omliggende landen ooit rijkelijk aanwezig was, deed de waanzin tot ongekennde hoogte stijgen. De olie begon op te raken en de enorme machine die er afhankelijk van was begon te haperen.

De grootmachten der aarde stuurden hun legermachten in een rampzalige poging om het povere restant tot de laatste druppel veilig te stellen. De omliggende volkeren wilden de oude stad en het omliggende gebied in handen krijgen en de bevolking wilde het behouden. Complotten werden gesmeed, bondgenootschappen aangegaan en belangen raakten verstrengd. Oude religieuze teksten werden zowel door religieuze leiders als door regeringsleiders gebruikt als oorlogspropaganda. Het 'einde der tijden' was aangebroken. De 'hemelse verlosser' zou terugkeren, in welke vorm dan ook.

Ik moet eerlijk bekennen dat óók ik overmeesterd werd door deze apocalyptische verstandsverbijstering. Bijna iedereen – vriend en vijand – geloofde in

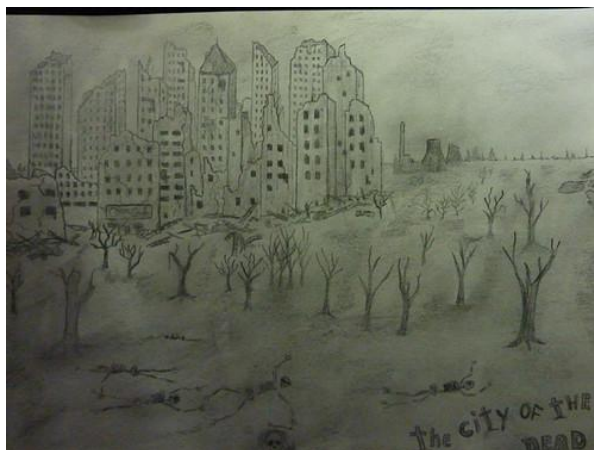
bovennatuurlijk ingrijpen.

Toen op de radio bekend werd gemaakt dat de kernraketten uit Iran en even later uit Pakistan onderweg waren en ik hier eveneens de raketten zag opstijgen, heerste er een onwezenlijke stemming op de slagvelden en in de straten. Het

onophoudelijke gedonder

van kanonnen en geratel van machinegeweren verstomde. Voor het eerst sinds maanden was het volkomen stil. Sommige mensen kropen weg in holen en kelders, maar velen staarden naar de hemel in afwachting van wat komen zou. De moslim riep allah aan. De jood wachtte op zijn messias. New age adepten geloofden in de komst van Maitreya. Een enkele communist geloofde nog steeds in de eindoverwinning van het proletariaat en de christen viel op zijn knieën en hief zijn armen ten hemel, zijn hoop gevestigd op de wederkomst van Christus.

Ook ik vouwde mijn handen en riep de onbekende god aan. Ik was op dat moment vol vertrouwen in de goede afloop. Maar naarmate het voorspelde moment van inslag steeds dichterbij kwam verloor ik mijn hoop. Toen ik vanuit mijn schuilplaats hoorde hoe de hemel uiteen werd gereten en ik de aarde op haar grondvesten voelde schudden, besepte ik dat er geen buitenaardse interventie zou komen. Buiten verdampen honderdduizenden mensen in een oogwenk en miljoenen werden uiteengeblazen door de schokgolven of werden bedolven onder puin.

Na de schokgolven kwamen de vuurstormen die langer dan een dag aanhielden. De eerste tien minuten vormden het gruwelijkste moment uit mijn leven. Het lawaai en de hitte waren zelfs in mijn schuilplaats onverdraaglijk. Maar een ander geluid mengde zich met het razen en bulderen van het vuur. Het was het geluid van duizenden stemmen, vergelijkbaar met het geluid van een grote menigte in een voetbalstadion. Dit waren echter geen stemmen van vreugde, maar van angst, ontzetting en pijn; het ijzingwekkende gekerm van de stervenden.

Ik weet niet hoelang ik onder de grond ben gebleven. Ik vermoed ongeveer een week. Nu zit ik buiten en werp een blik over de smeulende, zwarte vlakten, terwijl ik mijn buizenradio op een

accu aansluit.

Buizenradio's kunnen de elektromagnetische puls van de nucleaire explosie overleven, mits goed afgeschermd. Ze werden tijdens de periode van oorlogsdreiging haastig geassembleerd door fabrikanten die snel geld dachten te verdienen. Ik heb met de mijne geluk gehad. Hij doet het. Op

de korte golf vind ik nog enkele Europese zenders. Verbijsterd luister ik naar de nieuwsberichten. Riaad, Mekka, Medina, Bagdad, Caïro, Teheran, Islamabad, Karachi, Damascus, Amman, Jeruzalem en Tel Aviv zijn volledig verwoest, evenals vele kleinere steden. Vele honderden zware kernladingen zijn afgevuurd door de verschillende partijen en duizenden raketten met een conventionele lading. Europa is niet veel beter af. Enkele citaten uit het nieuws: *'Radioactieve fall-out wolken zaaien dood en verderf in Europa en Azië'*, *'Nucleaire winter zal volgens prognoses massale sterfte veroorzaken'*, *'Nucleaire explosies hebben enorm gat geslagen in de ozonlaag'*, *'Terroristen verwoesten centrum van Parijs met kleine nucleaire bom'*.

Het zal alleen maar erger worden vrees ik. Door de stralingsziekte zullen misgeboorten schrikbarend toenemen. Oogsten zullen mislukken door de extreme temperatuurdaling en het gebrek aan zonlicht. Degenen die de hongerwinter en stralingsziekte overleefd hebben, krijgen te maken met massale uitbraken van tyfus en cholera, veroorzaakt door de honderden miljoenen lijken

die door gebrek aan mankracht niet geruimd kunnen worden. Albert Einstein was nog vrij optimistisch toen hij voorspelde dat de vierde wereldoorlog met stokken en stenen zou worden uitgevochten. Het zal een wonder zijn als er überhaupt nog mensen overblijven.

De presentator besluit met muziek van de grote genieën die de mensheid heeft gekend. Richard D. James, Elvis, Bob Marley, Bach en Mozart passeren de revue. Het laatste stuk dat ik hoor is de Mondscheinsonate van Beethoven. Eén van de mooiste en droevigste muziekstukken die ik ken en het blijft nog lang in mijn hoofd naklinken. Als de mensheid sterft dan sterft deze muziek ook, evenals alle andere grootse daden van de mens. Democratie, Verlichting, kunst en wetenschap; alles komt ten einde, voor eeuwig.

Ik word overmand door duistere gevoelens. Het liefste wil ik onmiddellijk sterven. Maar opeens aanschouw ik een wonder. Eventjes vergeet ik de honger, het verdriet en de pijn, want uit het ventilatierooster van mijn radio kruipt een kleine kakkerlak. De machtige kakkerlak zal deze ramp overleven, en over miljoenen jaren, wanneer iedere herinnering aan de mens voor eeuwig is uitgewist, zal het geëvolueerde nageslacht der kakkerlakken over de aarde heersen. Het leven gaat door zoals Charles Darwin ons ooit heeft geleerd.

Met deze hoopvolle gedachte wil ik deze brief besluiten. Ik ga op reis; een enkele reis door het beloofde land... naar het Nieuwe Jeruzalem.

18-09-2027

Leve de president!

Column van **ANTON VAN HOOFF**

Bestaan er koningsgezinde vrijdenkers? Het is niet goed denkbaar dat een rationeel mens gelooft in de mythe van de monarchie. Als republikein moet je je verweren tegen allerlei tegenwerpingen: Een president is ook niet alles, hoor... Wil je dan een bananenrepubliek? En vind je zo'n Amerikaanse president dan zo ideaal?

Als we weer een republiek worden, zullen we natuurlijk niet het Franse of Amerikaanse voorbeeld volgen. Het ligt om allerlei redenen voor de hand dat Duitsland ons model zal zijn. Maar bewijzen de recente gebeurtenissen in Duitsland nu net niet dat een republiek ook niet alles is? Niemand begrijpt waarom Köhler zo schielijk zijn presidentschap heeft opgegeven. De verbijstering duurde echter maar kort, want de oud-president had de deur van slot Bellevue nog niet achter zich dichtgetrokken of er waren al twee kandidaten voor de opvolging: Christian Wulff, minister-president van Nedersaksen, en Joachim Gauck. Die heeft in de DDR veel burgermoed getoond. Na de ineenstorting van het communistische regiem was hij van 1990 tot 2000 hoofd van de dienst die de archieven van de Stasi openlegde. De dienst wordt nog steeds aangeduid als het Gauck-instituut. Sindsdien treedt hij, partijloos, op als verdediger van de democratie.

Het is duidelijk dat beide kandidaten personen van *getoonde* capaciteiten zijn. Zij hebben hun publieke positie te danken aan persoonlijke kwaliteiten en niet aan hun achternaam. Want laten de Oranjeklanten eerlijk zijn: zou het Nederlandse volk drs. W.-A. van Amsberg van Oranje-Nassau als staatshoofd kiezen op grond van zijn *bewezen* geschiktheid?

Zullen we nog eens meemaken dat Nederland zijn eigen Grondwet serieus neemt? Die maakt in artikel 1 alle inwoners van ons grondgebied gelijk en zegt ten overvloede in artikel 3 dat alle burgers benoembaar zijn in alle staatsfuncties. Dus ook in die van staatshoofd, niet? En als we weer een republiek zijn, zijn we ook af van het tenenkrommend ritueel op Prinsjesdag. Een democratie roept niet: Leve de president!

Sea the Truth en handel ernaar

FLORIS VAN DEN BERG (1973) is filosoof, bestuurslid van De Vrije Gedachte en Executive Director van de seculier humanistische denk tank Center for Inquiry Low Countries

Of we stoppen met het eten van vis, of er blijft geen vis meer over. Zo simpel is het. Wil je deel blijven uitmaken van het probleem, of wil je deel uitmaken van de oplossing? Wie deel wil uitmaken van de oplossing stopt subiet met het eten van vis. Alle vis. Een andere conclusie valt er niet de trekken uit de *eco shockdoc Sea the Truth* (www.seatthetruth.nl) die onlangs in Tuschinsky in première ging. Maar is er eigenlijk wel iemand

die de waarheid over de milieucrisis wil weten? Het is een waarheid die bijna niemand wil zien. Het is de ongemakkelijke waarheid van onze zelfdestructie. Kennis van deze waarheid zou moeten leiden tot verregaande gedragsverandering van de gemiddelde burger: geen vlees,

geen vis, geen auto, niet vliegen, kortom een verkleining van de eigen ecologische voetafdruk en een actieve rol voor een betere wereld – althans wat er dan nog van over is.

Klimaatverandering is niet het enige milieuprobleem. De huidige milieucrisis is de grootste crisis ooit en bestaat uit vele facetten, onder andere ontbossing, verwoestijning, erosie, vervuiling, zoetwaterschaarste, afnemende biodiversiteit en nog veel meer. Het vreemde is dat wij er niks van merken. Wij leven in Luilekkerland; de ellende is elders of later. Via de media bereiken ons wel beelden van smeltende ijskappen, ontbossing, de grote plastic soep in de oceaan. Maar al die beelden zijn ver van ons bed. Wij hebben andere dingen aan ons hoofd, zoals de economische crisis, waar wij op vakantie heen zullen gaan en welke dieren er op ons menu staan. Sinds Al Gore's *eco shock doc The Inconvenient Truth* uit 2006 zijn er vele boeken en documentaires verschenen om het grote publiek bekend te maken met de ernst van de milieucrisis, die al sinds het eind jaren zestig bij kleine groepen

als de Club van Rome, Greenpeace en Milieudefensie bekend was. Niet dat het ook maar iets uithaalt. Ondanks de toenemende bewustwording, neemt de totale impactfactor van menselijk handelen op de planeet aarde nog steeds toe. De draagkracht van de aarde nadert haar limiet. Wij feesten op de Titanic terwijl er mensen waarschuwen voor de ijsberg waar we op af koersen. We negeren de waarschuwingen omdat we te druk zijn met ons egocentrische leven van consumeren. Daarom gaan wij als mensheid ten onder. Maar wellicht de vissen eerst.

Net als Al Gore is onderwaterfotograaf Dos Winkel bezorgd over de negatieve invloed van de mens op de natuur. Dos Winkel is een wereldberoemde esthetische onderwaterfotograaf die zoekt naar kleurrijke schoonheid onderwater. Winkel fotografeert vissen en details van vissen en maakt daar abstracte composities van. Hij reist de hele wereld over om de onderwaterwereld te fotograferen. Echter, door de jaren heen ziet hij de biodiversiteit, kwaliteit en kwantiteit in de onderwaterwereld achteruitgaan. Deze ervaring zette Winkel aan tot milieuactivisme. Winkel noemt zich, geheel terecht, 'ambassadeur van de zee'. In 2009 publiceerde Winkel het boek *Wat is er mis met vis?* waarin hij schrijft over het leegvissen van de zeeën. En dat bedoelt hij niet metaforisch. Volgens marinebiologen als Daniel Pauly zal er, als er geen drastische maatregelen genomen worden, in 2048 geen vis meer in de zee zitten. De zeeën zullen dood zijn. Wellicht dat kwallen en algen resteren, als die tenminste tegen het opgewarmde en vervuilde water kunnen. Het probleem met de zee is heel eenvoudig: we halen eruit wat we lekker vinden en we gooien er in waar we van af willen, van chemisch en nucleair afval tot grote hoeveelheden plastic. Gelijktijdig met de film, publiceert Winkel *De huilende zee* waarin hij nader onderbouwt wat in de film aan bod komt. Op de aankondigingstekst voor het boek schrijft hij: 'Met het instorten van de mariene ecosystemen valt niet alleen een, voor armere bevolkingsgroepen belangrijke, voedselbron weg, maar dreigt ook de bron van al het leven op aarde op te drogen.'

In 2009 verscheen al de film *The End of the Line*, gebaseerd op het gelijknamige boek van de journalist Charles Clover die laat zien hoe de

mens met de oceanen en de dieren die erin leven omspringen. *Sea the Truth* doet het nog eens dunnetjes over. Maar het is pas genoeg als het probleem is opgelost. En daar is geen sprake van. Op grote schaal worden de zeeën leeggevisd, met grote trawlers en sleepnetten die de zeebodem onherstelbare schade toebrengen. Ondertussen eten mensen vis en blijven dat onverstoortbaar doen.

Sea the Truth is geproduceerd door het wetenschappelijk bureau van de Partij voor de

Dieren als vervolg op *Meat the Truth* uit 2007. Dos Winkel figureert als hoofdrolspeler. We zien hem duiken op Bonaire, een fototentoonstelling inrichten, bij hem thuis verhalend over foto's en bij een van zijn vele lezingen waarin hij het publiek eerst

streelt met oogverblindend mooie foto's in de eerste helft van zijn voordracht en dan in de tweede helft komt met dramatische cijfers en afschuwelijke foto's van wat wij vissen en ecosystemen aandoen. Een deel van de oplossing van dit probleem is eenvoudig: stoppen met het eten van vis en van producten waarin vismeel verwerkt zit, zoals in veel vlees, omdat vismeel gebruikt wordt als veevoer. Er zijn op zijn minst twee argumenten waarom vis eten immoreel is. Ten eerste het ecologische argument: er wordt meer gevisd dan dat de visstand zich kan herstellen, waardoor vissoorten uitsterven. Ten tweede het dierenleed argument. Ook vissen kunnen lijden, ze kunnen alleen geen geluid produceren. Onder biologen is consensus dat vissen kunnen lijden. Visserij en met name grootschalige visserij veroorzaakt onnoemelijk veel leed. Wie vis eet is niet alleen verantwoordelijk voor het leed van die ene vis, maar ook voor de voor de consument onzichtbare

bijvangst; en voor de schade die door de visserij aan de ecologie wordt toegebracht zodat toekomstige generaties het zullen moeten stellen met een lege zee.

Sea the truth documenteert enkele aspecten van deze grootschalige problematiek. Het is niet noodzakelijk dat de gemiddelde consument op de hoogte is van alle details, als de film maar leidt tot de gewenste gedragsverandering: stop met het eten van vis, zet je in voor een beter milieu en gezonde zeeën, en stem op een partij die de afschaffing van (Europese) subsidie (inderdaad, wij subsidiëren het leegvissen van de zeeën) voor de visserij bepleit: de Partij voor de Dieren.

De Telegraaf meldt in een bespreking van de film dat: 'Nederlandse vissers betreuren de komst van deze film. Omdat deze volgens hen een onjuist beeld schetst van de situatie op zee. Ook willen ze graag samenwerken aan duurzame visserij. "In een tijd waarin de visserijsector druk bezig is haar werkwijze te verduurzamen, past een film als deze niet," aldus Doeke Faber namens het Productschap Vis. Volgens het productschap tonen wetenschappelijke metingen aan dat het weer de goede kant opgaat met de visstand in de Noordzee, hoewel een aantal visstanden in de Noordzee inderdaad overbevist waren, en zijn er veel maatregelen genomen de afgelopen jaren.'

In de film weerspreekt Daniel Pauly de mythe van duurzame visserij: de visstand in bijvoorbeeld de Noordzee is gedecimeerd de afgelopen decennia. Door de visquota loopt de visstand weer iets op, maar is nog maar een fractie van wat het was. De vissers focussen op de groei en vragen om versoepeling van de visquota. De enige duurzame visserij is kleinschalige, niet gemechaniseerde, visserij – niet de commerciële, geautomatiseerde visserij. Het lijden van vissen is geen issue voor vissers, noch voor consumenten, noch voor de overheid.

De macht ligt bij de burgers (om te stemmen voor het milieu, de dieren en toekomstige generaties) en de consumenten (door geen vis meer te eten).

Wetenschap is geen geloof

PAUL HOPSTER (1940) is gepensioneerd psycholoog; van 1974-'89 bestuurslid van DVG en hoofdredacteur van "De Vrije Gedachte" later geheten: "De Vrijdenker"; van 1999–2009 hoofdredacteur en vanaf 2009 redacteur van "De Vrijdenker"

De relatie tussen wetenschap en geloof is voortdurend aan de orde geweest in De Vrijdenker. Zie Jan Bontje: Wetenschap geloven? De Vrijdenker april 2009; Fons Tel: Ook wetenschappers geloven nog. De Vrijdenker juni 2009; J. Voorwinden: Is wetenschap een geloof? De Vrijdenker december 2009. Mijn stelling is: Geloof is geen wetenschap en wetenschap is geen geloof.

Religie en wetenschap worden door Tel voorgesteld als twee vormen van geloof. Zowel de godsdienst als de wetenschap gaan volgens hem uit van een geloof in een boven- of buitennatuurlijk “iets”. Ook de huidige wetenschap is volgens Tel nog steeds gebaseerd op een irrationele, want metafysische entiteit en is met betrekking tot de laatste dingen een geloof, een seculiere vorm van creationisme. Is de uitspraak van Tel dat wetenschap een geloof is voldoende wetenschappelijk gefundeerd? Berust deze uitspraak zelf niet op een geloof? Om dat nader (wetenschappelijk?) te onderzoeken moeten we eerst vaststellen wat we onder wetenschap en geloof verstaan. We beginnen met wetenschap.

Wat is wetenschap?

Wetenschap is het verzamelde weten over wereld en werkelijkheid, dat resulteert uit methodologisch onderzoek daarvan. Empirische wetenschap is het resultaat van methodologisch onderzoek van ervaring met wereld en werkelijkheid. Proefondervindelijke wetenschap is het resultaat van waarnemingsleer – en denkprocessen. De empirist heeft zijn kunde en kennis door ervaring gekregen. Empirie is ervaring als bron van kennis. De start is (het opdoen van) ervaring, de finish is (het verwerven van) kennis. Maar er is in de empirische wetenschap geen van te voren vastgestelde finish. Integendeel: empirische wetenschap is een voortdurend voortschrijdend proces van kennisverwerving over de wereld en de werkelijkheid waarin we leven. In dit proces kunnen vijf fasen worden onderscheiden die een voortgaande cyclus vormen. Wij volgen hier wat betreft de empirische cyclus van de wetenschap het boek *Methodologie* van Prof. A.D. de Groot.

Empirische cyclus van de wetenschap

De *eerste* fase van de empirische cyclus is OBSERVATIE. Observatie bestaat niet alleen uit zintuiglijke waarneming, maar ook uit het aanbrengen van systematiek in die waarneming, het verzamelen, ordenen en groeperen van empirisch feitenmateriaal. De *tweede* fase is die van INDUCTIE. Inductie bestaat uit het formuleren van HYPOTHESEN of veronderstellingen. Uit hypothesen kunnen thesen of theorieën worden ontwikkeld. De hypothese gaat vooraf aan de theorie, is dus vóóronderstelling. Hypothese kan simplistisch ook wel worden omschreven als: vermoeden.

De *derde* fase is die van DEDUCTIE. Deductie is het afleiden uit hypothesen (van consequenties in de vorm) van toetsbare VOORSPELLINGEN. Deductie is het doen van voorspellingen die voortkomen uit verwachtingen.

De *vierde* fase is die van TOETSING. In deze fase wordt de juistheid van hypothesen getoetst aan het al dan niet uitkomen van voorspellingen in nieuw empirisch materiaal. Door toetsing kunnen we hypothesen bewijzen (verifiëren) of weerleggen (falsifiëren). Daardoor wordt de hypothese een bewezen feit of een ware uitspraak, of juist het tegendeel: een niet bewezen feit of een onware uitspraak. Na of door toetsing kan een hypothese overgaan in een these, ofwel kan een veronderstelling overgaan in een stelling. Stelling of these zijn het begin van theorievorming.

De *vijfde* fase is die van EVALUATIE. Evaluatie komt neer op interpretatie van de uitkomst van toetsing en op vorming van nieuwe hypothesen of theorieën om de verworven kennis daaraan te toetsen. Criterium voor ware kennis is voorspelbaarheid van de uitkomst van een toetsingsprocedure.

De verworven kennis die tot op heden niet weerlegd kon worden kan gerekend worden tot wetenschap. De hypothese van fase twee gaat over in de these van fase vier en wordt een soort constateren in fase vijf. Of met andere termen die hetzelfde betekenen: veronderstelling wordt via stelling tot vaststelling.

Hypothese → these → constatering
Veronderstelling → stelling → vaststelling

Religieuze cyclus van het geloof

Tegenover wetenschap staat geloof. Geloof is voor waar houden zonder bewijs. Ook in geloof kunnen we een cyclus ontdekken, geen empirische, maar een religieuze cyclus. Daarin kunnen weer vijf fasen worden onderscheiden. De *eerste* fase van de religieuze cyclus is geloof in INTUÏTIE. De gelovige gaat voor zijn geloof niet uit van observatie, systematische ordening van de waarneming. De gelovige is wars van onderzoek. Zijn input is niet dat wat hij waarneemt en leert, maar dat wat hij ervaart (aanvaardt) als heilig of mystiek. De gelovige kan in alles heiligheid en mystiek beleven, in het ruisen van een beekje, in het waaien van de wind, in de kleuren van de regenboog, in het kraken van een takje, in het binnentreden van een kerk. Er ontstaat een “uitstorting van de heilige geest”.

Heiligheid en mystiek worden niet zintuiglijk waargenomen, maar gevoelsmatig ervaren. De gelovige creëert geen heiligheid, de beleving van heiligheid wordt aan hem geschonken. Geschonken door: een heilige geest die gepersonifieerd wordt in: De Heilige Geest. Heiligheid en mystiek beleven we intuïtief, niet via waarneming en denken, maar via een inval, of intuïtie.

De tweede fase is het geloof in OVERTUIGING. Tegenover de hypothese van de empirische cyclus staat de overtuiging in de geloofscyclus, de overtuiging van het bestaan van het bovennatuurlijke. De gelovige gaat niet uit van veronderstelling (hypothese), maar van overtuiging. Hij veronderstelt niet dat god een ongeschapen schepper is, maar is daarvan overtuigd. Evenzo veronderstelt hij niet dat de mens een creatie is van god die deze mens schiep naar zijn eigen evenbeeld. Evenmin dat Jezus god's zoon is. Nee, hij is daarvan overtuigd. Hij hoeft daar geen nader onderzoek naar te doen. Sterker, hij mag daar geen nader onderzoek naar doen, dat zou immers kunnen wijzen op twijfel, niet voor 100% overtuigd zijn. De gelovige is er van overtuigd dat geloof een genade en een gave van god is. Geloof wordt aan de mens geschonken, maar die mens moet er wel voor zorgen dat geloof nimmer te verliezen. Hij krijgt het van god en moet het vervolgens goed bewaken en onderhouden. Tot de overtuiging van de gelovige horen ook hemel en hiernamaals. God is – volgens de overtuiging van gelovigen – niet alleen de schepper van leven, maar ook van dood. De dood wordt door gelovigen voorgesteld als nieuwe vorm van leven in een nieuwe, onaardse tijdruimte, die van de hemel. Verder hoort tot de overtuiging van de gelovige dat de heilige schrift (of heilige schriften) een openbaring is van (het woord van) god (of zijn eveneens allochtone partners in crime allah en jahweh).

De derde fase is het geloof in DETERMINATIE. Tegenover het voorspellen van de empirische cyclus staat determinatie van de geloofscyclus. Het voorlopig voorspellen door de wetenschapper wordt vervangen door determinatie, die bepaald wordt door god. Voor de gelovige heeft voorspellen geen zin omdat leven en werkelijkheid nu eenmaal onvoorspelbaar zijn, immers gedetermineerd door god. Dat wat wij beleven als geluk of ongeluk, gunstig lot of noodlot, toeval of vrouwe Fortuna, is allemaal

gedetermineerd door god. Maar ook milieurampen, tsunami's, aardbevingen, overstromingen en vulkaaneruptions zijn allemaal bepaald, aangestuurd, door de wil van god, die de mens daarmee een lesje (in onderdanigheid) wil leren. De wetenschapper tracht te voorspellen wat hij kan verwachten om daarmee het leven op aarde veiliger en prettiger te maken. De gelovige is er van overtuigd dat er een bedoeling zit achter natuurrampen. Die dienen nu juist onvoorspelbaar te zijn om de macht van god te illustreren. De mens mag zijn toekomst niet (kunnen) weten. God bepaalt die toekomst. God determineert.

De vierde fase is het geloof in DOGMA. Tegenover toetsing van de empirische cyclus staat het dogma in de geloofscyclus. De wetenschapper wil hypothesen toetsen door die te bewijzen of te weerleggen. De gelovige wil zijn geloof en geloofsinhouden helemaal niet onderzoeken op waarheid of onwaarheid. De empirist kan het bestaan van god niet bewijzen en vindt de zogenaamde godsbewijzen van de godgelovige volstrekt onvoldoende als bewijs. Hij kan het bestaan van god ook niet weerleggen, eenvoudigweg omdat niet-bestaan niet bewijsbaar is (*Negativa non sunt probanda*). Maar dat interesseert de gelovige in het geheel niet. Voor hem is god of hiernamaals niet iets dat je moet (willen) bewijzen, maar wat je moet aannemen als onbetwifelbaar, als dogma. Een dogma kan niet bewezen worden, maar dat hoeft ook niet. Een dogma dien je als zodanig te accepteren, zonder amendementen, zonder bedenkingen. Dogmatische geloofszaken zijn vaste leerstellingen die geen onderzoek kunnen velen. Een dogma is een dogma omdat het een dogma is.

De vijfde en laatste fase is die van het geloof in ZEKER WETEN, in onfeilbaarheid. Tegenover evaluatie van de empirische cyclus, met voorlopig weten als resultaat, staat het zeker weten van de geloofscyclus. De gelovige wil geen interpretatie van geloof (en geloofsobjecten), maar wenst zekerheid die geen enkele vorm van twijfel open laat. De empirist bereikt nooit absolute zekerheid, wel maximale zekerheid door verzamelen en vergelijken van alle tot op heden bereikte kennis, maar er blijft altijd een marge van mogelijke fouten over. Het weten van de empirist is altijd: voorlopig niet-weerlegd-weten. Indien nieuwe ontdekkingen worden gedaan, nieuwe feiten worden gevonden, moet zelfs een ijzersterke

theorie worden bijgesteld of zelfs helemaal verworpen.

Het absoluut zeker weten van de gelovige bestaat niet voor de wetenschapper. De gelovige probeert wel zijn geloof als wetenschap te verkopen: in de theologie. Die theologie brengt de gelovige wel tot verdieping van het geloof, maar niet tot verdieping van de wetenschap. Met de verdieping in de theologie van het zeker weten van de gelovige wordt de cyclus van het geloof voltooid, omdat er tevens een verdieping van de beleving van heiligheid en mystiek (fase één) ontstaat.

Conclusie

Wetenschap en geloof kunnen we onderling vergelijken door na te gaan of er voor het geloof een vergelijkbare cyclus is als de cyclus die geldt voor de empirische wetenschap. De empirische cyclus kent vijf fasen. We kunnen een corresponderende cyclus opstellen voor het geloof.

Empirische < > geloofscyclus

	Fase 1
Observatie	intuïtie
	Fase 2
Inductie	overtuiging
	Fase 3
Deductie	determinatie
	Fase 4
Toetsing	dogma
	Fase 5
Evaluatie	zeker weten
De empirische cyclus van de wetenschap start bij observatie van de werkelijkheid binnen en buiten	

ons. Uit observatie (1), gebaseerd op waarnemingsleer- en denkprocessen, kunnen hypothesen ontwikkeld worden (2, inductie). Daaruit voorspellingen (3, deductie). Daaruit toetsing (4) van die voorspellingen. Daaruit evaluatie (5) van de opgestelde theorie die de basis vormt van ons - voorlopige - weten. Vergelijking en toetsing van (oude en nieuwe) theorieën kan weer het begin vormen van nieuwe observatie waarmee de empirische cyclus rond is en opnieuw kan beginnen.

De geloofscyclus van de religie start bij intuïtie (1) die beleefd kan worden als spirituele of heilige ingeving. Uit intuïtie van het heilige of het mystieke kan overtuiging (2) van het bovennatuurlijke ontstaan (overtuiging van het bestaan van god als schepper en de mens als schepping en overtuiging van het bestaan van een hiernamaals). Hieruit kan geloof in determinatie (3, of geloof in god als determinator) ontstaan. Daaruit ontstaat geloof in dogma (4). Daaruit geloof in zeker weten (5, onfeilbaar weten). Uit verdieping van het zeker weten kan weer verdieping van de intuïtie omtrent het heilige en mystieke ontstaan, waarmee de cyclus rond is.

Blijkt uit de vergelijking van wetenschap en geloof dat wetenschap een vorm van geloof is? Nee. We kunnen het geloof (en de gelovigen) wetenschappelijk onderzoeken, maar de theologie doet dat niet *omdat die uitgaat van wat zij moet bewijzen*. Theologie is geen wetenschap. Geloof is geen wetenschap. Wetenschap is geen geloof. Q.e.d.

Een haatzaaiend R.-K.-jongensboek in 1942

JAN BUYS (1930 Geleen) organisatie adviseur

Nederland was al bijna twee jaar door de Duitsers bezet en ik zat in de zevende klas van de Sint Antoniuschool. Mijn oudste broer zat in diezelfde klas, want hij was blijven zitten in de zesde. Achter in die klas, in een tweedeurs muurkast, was een klein klassenbibliotheekje ingericht. Omdat de meester van onze klas (meneer Knudde) tevens de directeur van de hele school was, moest hij vaak belangrijker werk doen, zodat hij ons geen les kon geven en dan mochten wij zelf een of ander leesboek uitzoeken. Voor mij was dat een feest, want ik had in die tijd een grote hekel aan docerende meesters, terwijl ik lekker leesbare boekjes lezen geweldig vond.

Wat ik ook geweldig vond was de telefoonles, die we kregen van een opvallend lieve telefoniste, die mij dan persoonlijk belde op het zwarte en zware telefoontoestel, dat op een tafeltje achter in de klas stond, direct rechts naast de bibliotheekkast. Deze telefoon was het enige moderne communicatiemiddel dat onze jongensschool bezat. Zij belde mij vanaf het telefoonkantoor waar mijn vader werkte. Daarna moest ik haar dan weer terugbellen onder nummer K04.

Verder heb ik me in die zevende klas ontzettend vervuild. Huiswerk maken deden we nauwelijks, want mijn broer en ik gebruikten (stiekem) een antwoordenboekje bij ons rekenboek. Zodoende waren we in een vloek en een zucht klaar met de redactiesommen die we iedere dag als huiswerk moesten maken. Dat gedoe met dit antwoordenboekje werd wel erg spannend, toen bleek dat er drukfouten in stonden. Op een gegeven moment hadden alleen mijn broer en ik plus de meester het "juiste" antwoord, terwijl de rest van de klas allemaal dezelfde "fout" hadden gemaakt.

Nadat dit een aantal keren was gebeurd, moest de hele klas onverwachts zijn boekentas 's-morgens om negen uur, in de gang vóór de deur van het klaslokaal laten staan. Vervolgens nam meester Knudde een willekeurige schooltas van de gang en pakte die zorgvuldig uit voor de ogen van de hele klas. Ook mijn huiswerkboeken kwamen zo aan de beurt en de meester doorzocht mijn rekenboek zeer zorgvuldig, zonder iets verdachts te kunnen vinden. Hoe dat kon? Wel, ik was de enige jongen van de zevende klas die geen schooltas had en daarom kon ik mijn uittreksel uit het antwoordenboekje ongezien uit mijn rekenboek halen en in mijn broekzak stoppen. Daarna heb ik mijn rekenboek samen met een taalboek gewoon op de gangtegels gelegd. Bij mijn broer (die wél een boekentas had), werd gelukkig ook niets gevonden, zodat wij nog maandenlang met dat antwoordenboekje zijn doorgegaan.

Maar mijn rapport werd ieder trimester slechter, want ik deed eigenlijk niet veel meer dan dagdromen over avonturen met mooie meisjes, zoals die lieve juffrouw van de telefoonles, die mij altijd met mijn voornaam aansprak terwijl ze mij toch nog nooit gezien had. Thuis las ik veel boeken van de R.-K.-bibliotheek in de stad en ik heb in die tijd vooral de rijk geïllustreerde en avontuurlijke sciencefictionboeken van Jules Verne verslonden.

Terug naar ons klassenbibliotheekje, want daarin vond ik op een kwade dag een jongensboekje met de spannende titel: "De kleine bloedgetuige". Het bleek te gaan over een steenrijke, maar ook keiharde joodse koopman die aan het einde van het verhaal eigenhandig zijn enig kind, een 11-jarige jongen, midden onder de hoge hanenbalken van zijn grote zolder, met stevige spijkers en een zware hamer levend aan een zwart en zwaar hardhouten kruis spijkerde. Dit lugubere gebeuren werd nog eens extra kracht bijgezet door middel van een realistische zwart-wit illustratie, waarin je kon zien hoe de moeder van de jongen, geknield en met gevouwen handen, dit tafereel bekeek. Zo strafte die gemene jood, met zijn lange zwarte baard en een grote haakneus, zijn enige zoon, omdat het lieve en intelligente joodse jongetje zo slim was geweest om zich tot "het ware Rooms Katholieke geloof" te bekeren. Vóór die kruisiging werd dat dappere jongetje ook nog eens flink door zijn joodse vader langdurig afgeranseld, waarna hij drie dagen zonder eten en drinken in een donkere kolenkelder werd opgesloten. Maar deze "kleine bloedgetuige" bleef standvastig en trouw aan de R. Kerk en moest daarom in het laatste hoofdstuk van dit spannende jongensboek ten slotte levend aan het kruis genageld worden. Ik was 12 jaar toen ik dit boekje las en ik herinner me, dat tijdens het lezen mijn nekharen overeind gingen staan, maar ik besepte toen ook al dat de schrijver aan ons jonge lezers duidelijk wilde maken hoe slecht joodse kooplieden zijn en hoe groot de haat van de joden was tegen ons ware Katholieke Geloof. Wat ik toen niet besepte, maar nu wel, is dat god de vader ook zijn enige zoon Jezus liet kruisigen op precies dezelfde walgelijke en wrede manier, in het bijzijn van zijn moeder Maria, maar toen had dat uiteraard niets met walgelijke wreedheid, maar (in tegendeel) alles met een liefdevolle verlossing van de mensheid te maken. Het is maar van welke kant je het bekijkt! Overigens ben ik ervan overtuigd, dat als dit discriminerende boekje in de 21ste eeuw zou zijn uitgegeven, de schrijver direct zou worden aangeklaagd onder de nu bekende beschuldiging van: "antisemitisme en aanzetten tot haat". Dit kerkelijk goedgekeurde bizarre boekje werd toen (tijdens de Duitse bezetting) uitgegeven door de Fraters (of Paters) van de Heilige Geest in Tilburg en het zou me verbazen, als niet iedere R.-lagere school in Nederland dit walgelijke werkje toen in zijn bibliotheek had opgenomen. In ieder geval heeft mijn jongste broer dit boekje ook gelezen, toen hij in Den Bosch op de lagere school

bij de fraters op de “Paus Pius X school” zat. De toenmalige Duitse bezetters zullen dit krankzinnige en afschuwelijke jongensboekje ongetwijfeld als een geschenk uit de Brabantse Hemel hebben toegejuicht.

Na de oorlog probeerden we in Nederland (een beetje beschaamd, aarzelend en geruisloos) van onze antisemitische Nederlandse literatuur af te komen, door om te beginnen alle kerkboeken en woordenboeken, in opdracht van de overheid te ontdoen van anti-joodse teksten, spreekwoorden en gezegden. Dat gebeurde zo geruisloos, dat de gewone gemiddelde Limburger het helemaal niet meekreeg.

Het was daarom nog in 1993 dat ik iemand (een jonge leidinggevende van de Lokale Omroep

START in Geleen) door de telefoon keihard en boos hoorde roepen: "Dat vind ik nou een echte vuile jodenstreek", terwijl deze man waarschijnlijk nog nooit in zijn leven een jood had gezien. Toen ik dat hoorde, kon ik het niet nalaten om te roepen: "Zeg Frans, de oorlog is al lang voorbij hoor"! Maar Frans keek mij aan of hij het in Keulen hoorde donderen, want hij begreep natuurlijk helemaal niet waar ik het over had. Dat was gelukkig de laatste keer dat ik zoiets hoorde, want ik kan er als overtuigd en ongelovig humanist ook echt niet meer tegen.

Uit: *Weerbarstige wreedaardige waanwijsheid* door Johannes Booy, medio 2008, Hoofdstuk 12, pag. 83.

Zijn honden vrijdenkers?

ANTON VAN HOOFF, voorzitter van Vrijdenkersbeweging De Vrije Gedachte

Het zou over de grote geschiedenis van kosmos en mensheid gaan, maar Maarten van Rossem stopte op de Vrijdenkersdag zijn causerie over Big History vol met kleine histories. Toen het over temmen van dieren in de Jonge Steentijd ging, gaf hij een cabaretnummer over zijn weerzin tegen honden. Die hondenhaat herken ik. Het is niet in de eerste plaats de overlast die honden veroorzaken. Hondenpoep

blijft een crime, maar ik zie waarachtig al sommige hondenhouders de drollen in zakjes doen – zo schrijdt de beschaving voort. De behoefte van iedere hond om de laatste blaf te hebben, blijft wel een ergernis. Het blijft een biologisch raadsel waarom honden altijd baby's blijven – alleen jonge wolven keffen. Iedere jaar worden weer kinderen doodgebeten of wordt hun gezicht voor het leven verminkt doordat een lieverdje er even zijn kaken in zet. Honden zijn bij kinderen nooit te vertrouwen. Als een roedeldier droomt hij ervan minstens één

positie in de troep te stijgen. Daarom is het op één na laagste lid, het kind, zijn geliefde bijtobject. Terwijl een kat een nuchter samenlevingsverband met de mens aangaat, onderwerpt de hond zich als een slaaf aan zijn baas. Het gekwispel, gespring en geblaf bij thuiskomst ziet zijn meester voor liefde aan, maar in feite is het een steeds herhaalde betuiging van onderwerping. Die behoefte om onderdaan te zijn maakt de hond bij een bepaald type mens geliefd. Kurt Tucholsky (1890-1935) verklaarde dat de Duitser dol op de hond is omdat hij ten minste één wezen onder zich wil. Tucholsky was dan ook een uitgesproken hondenhater, zoals andere onafhankelijke denkers: Midas Dekkers, Mensje van Keulen, Freek de Jonge, Simon Carmiggelt, Raoul Heertje, Maarten 't Hart, Jeroen van Merwijk en Hans Dorrestein, auteur van *Het Anti-hondenboek*. En nu bleek me ook Maarten van Rossem uit het goede hout te zijn gesneden. Hij bevestigt mijn stelling: een echte vrijdenker haat de hond.

Ecologische grenzen aan de vrijheid

Een groene interpretatie van het schade principe van John Stuart Mill

FLORIS VAN DEN BERG (1973) is filosoof, bestuurslid van De Vrije Gedachte en Executive Director van de seculier humanistische denk tank Center for Inquiry Low Countries; hij doceert (milieu)filosofie aan de Universiteit Utrecht en is de auteur van o.a. 'Filosofie voor een betere wereld'.

Hebben wij de vrijheid of het recht de natuur te ruïneren? Hebben wij de vrijheid anderen schade te berokkenen als die anderen ver weg of in de toekomst leven? Hebben wij de vrijheid dieren schade toe te brengen? Moeten wij tolereren dat anderen schade toebrengen aan anderen, aan de natuur, aan dieren? In 1859 formuleerde de Engelse filosoof John Stuart Mill in zijn befaamde boek On Liberty het zogenaamde 'schade principe', ook wel het 'vrijheidsprincipe' genoemd.

Dit principe komt op het volgende neer: alles mag, zolang je anderen geen schade toebrengt. Ieder volwassen mens hoort volgens Mill in beginsel vrij te zijn om te doen en laten wat hij of zij wenst en de overheid dient zich te onthouden van moralisme en paternalisme. De overheid mag alleen het toebrengen van *directe en fysieke schade* aan anderen bestraffen, en indien nodig geweld toepassen om dit te voorkomen. Ieder individu heeft een rechtsvrije sfeer waarbinnen zij of hij ongehinderd zijn of haar eigen gang kan gaan en over zichzelf kan beschikken. Een constitutionele liberale democratie, met andere woorden een open samenleving, beschermt en

faciliteert de vrijheid van individuen. Mill schrijft in de introductie van *On Liberty* dat: '[...] het enige doel waartoe macht rechtmatig kan worden uitgeoefend ten opzichte van een lid van een beschaafde gemeenschap, tegen zijn wil, erin ligt om schade aan anderen te voorkomen. Zijn eigen heil, hetzij lichamelijk, hetzij moreel, is niet een toereikende waarborg. Hij kan niet rechtmatig worden gedwongen om iets te doen of te laten omdat dat beter voor hem zal zijn, omdat het hem gelukkiger zal maken, omdat het, in de ogen van anderen, wijs zou zijn om dat te doen, of zelfs juist. Dit zijn weliswaar goede redenen om het met hem oneens te zijn, of om met hem te discussiëren, of om hem te overtuigen, of hem te smeken, maar niet om hem te dwingen, of om hem enig kwaad op te leggen in het geval hij op een andere manier handelt. Om dat te rechtvaardigen moet het gedrag om kwaad aan een ander te berokkenen waarvan hij moet worden afgehouden berekend worden. Het enige deel van het gedrag van een ieder waarvoor hij zich moet onderwerpen aan de maatschappij is datgene wat anderen betreft. In het deel dat slechts hemzelf betreft is zijn onafhankelijkheid, van rechtswege, absoluut. Over zichzelf en over zijn eigen lichaam en geest heerst het individu.' (*On Liberty*, 1859) In zijn boek bekommert Mill zich over autonome volwassen burgers in een natiestaat. Mill heeft het

over verticale vrijheid (de relatie burger – overheid) en horizontale vrijheid (de relaties tussen burgers onderling). Mill perkt de toepassing van het schadeprincipe in tot een politiek filosofisch principe binnen een staat, tussen mensen hier en nu. Maar is het niet mogelijk om het schadeprincipe breder en algemener te interpreteren? Bijvoorbeeld door het schadeprincipe algemeen te formuleren als: alles mag, zolang je anderen geen schade toebrengt. En die anderen omvatten dan ook dieren, toekomstige generaties, mensen in ontwikkelingslanden en de natuur als complex van ecosystemen. Bij de toepassing van het schade principe is het goed om het perspectief van (mogelijke) slachtoffers in de gaten te houden. Peter Singer heeft er in zijn boek *The Expanding Circle* op gewezen dat wij kunnen trachten het domein van de moraal zo groot mogelijk te maken en de traditionele beperkinggronden op te heffen. Wie zijn de slachtoffers van een bepaalde handeling of omissie (dat wil zeggen: niet handelen)? Die slachtoffers kunnen ook dieren zijn, of mensen ver weg, of mensen na ons. Het vervelende is dat wij allemaal in meerdere of mindere mate schade veroorzaken. Immers, de hele Westerse levensstijl is gebaseerd op het uitbuiten van de natuurlijke hulpbronnen en het degraderen van het natuurlijke ecosysteem door de afvalproductie, waarmee schade wordt toegebracht aan toekomstige generaties en vaak aan mensen in ontwikkelingslanden op wie de lasten van het vervuilende productiesysteem worden afgewenteld. Door de industrialisering van de landbouw en de veeteelt is het aantal dieren in de intensieve veehouderij de afgelopen explosief gestegen, terwijl de kwaliteit van de leefomstandigheden afnam. Wij leven te midden

van een Holocaust die wij wegstoppen en negeren. Een gemiddeld Westers dieet en consumptiepatroon veroorzaakt onnoemlijk veel leed aan dieren, mensen in ontwikkelingslanden, toekomstige generaties en zelfs aan onszelf (doordat de gevolgen van de ecologische crisis zich aandienen: smog, oppervlaktewatervervuiling, klimaatveranderingen et cetera). Een andere toepassing van het schadeprincipe is de pluralistische samenleving door de nadruk te leggen op vrijheid van het individu boven de vrijheid van de groep (om individuen in die groep te onderdrukken). De vrijheid van groepen, het pluriforme, multiculturele model, loopt het risico intolerantie te tolereren. Het doel van de overheid in een open samenleving is de vrijheid van het individu te garanderen en te bevorderen. De overheid stelt daarom duidelijk grenzen aan de vrijheid en bewaakt die grenzen dan ook. Een voorbeeld van falen en laakbaarheid van de overheid is het niet voorkómen van vrouwenbesnijdenissen in Nederland en België. In Nederland worden elk jaar tientallen meisjes besneden, vaak gebeurt dit in de zomervakantie in het land van oorspronkelijk herkomst, zoals Somalië. Het is bekend dat dit gebeurt, maar de overheid grijpt niet in en faalt daarmee om burgers te beschermen tegen fysieke mutilatie, wat helemaal erg is wanneer het om kinderen gaat. De overheid zou hier moeten ingrijpen door meisjes in risicogezinnen medisch te monitoren en gesprekken met de ouders aan te gaan. Indien er toch besnijdenis heeft plaatsgevonden dienen de ouders streng gestraft te worden. Antropologen kunnen waarschijnlijk deze risicogroepen aanwijzen. Het gaat erom dat de overheid individuen moet beschermen, zelfs tegen hun ouders en sociale groep. Deze vorm van liberalisme als individualisme wordt ook met verve bepleit door de liberale denker Dirk Verhofstadt, zoals in zijn boek *Pleidooi voor individualisme*.

Onderwijs

Volgens Mill is de rol van onderwijs opvoeding tot vrijheid. De overheid dient niet alleen *negatieve* vrijheid (dat wil zeggen vrijheid om te doen en laten wat je wilt binnen de grenzen van het schade principe), maar ook *positieve* vrijheid te faciliteren, dat wil zeggen mogelijkheden om individuele vrijheid vorm te geven door een infrastructuur en ontplooiingsmogelijkheden, waarin algemeen verplicht seculier onderwijs een centrale rol speelt. Het onderwijs moet zich

maximaal inspannen om kinderen en jonge mensen de capaciteiten bij te brengen om rationeel en autonoom te leven. *‘Ook al maakt hij allerlei fouten tegen de adviezen en waarschuwingen in, het is nog veel erger als men toestaat dat anderen hem dwingen te doen wat zij het beste voor hem vinden,’* schrijft Mill. De vrijheid van expressie (die groter is dan de vrijheid van meningsuiting, omdat het ook mode, hobby’s en voorkeuren omvat) is het fundament van een open samenleving. Mill schrijft met pathos: *‘Als de gehele mensheid met één uitzondering dezelfde mening had, terwijl die ene persoon een tegengestelde opvatting koesterde, dan zou de mensheid even weinig recht hebben om die ene persoon tot zwijgen te brengen dan hij zou hebben om de mensheid het zwijgen op te leggen, als hij de macht had.’* Een zo groot mogelijke vrijheid van expressie brengt met zich mee dat mensen ook mogen kwetsen en beledigen. Dat is de prijs voor vrijheid. Beledigen mag, (dreigen met) geweld niet. Dit wordt mooi verwoord in het Engelse gezegde: *Sticks and stones can break my bones, but words can never hurt me.* Het serieus nemen van het schadeprincipe kan horizontaal (burgers) en vertikaal (overheid). De overheid tolereert (en stimuleert) dat schade wordt toegebracht aan toekomstige generaties, mensen in ontwikkelingslanden en dieren. Door het vrijheidsprincipe breder toe te passen neemt paradoxaal de handelingsvrijheid af, omdat er geen schade meer mag worden gedaan. Op individueel niveau kan ieder mens zijn of haar verantwoordelijkheid nemen en trachten te streven zo min mogelijk schade aan anderen te berokkenen, dus door een duurzame ecologische voetafdruk te hebben, geen producten afkomstig uit te intensieve veehouderij te consumeren en actief te streven naar een wereld waarin er minder schade wordt berokkend, een wereld met minder leed, en meer geluk. De hoeveelheid leed/schade die iemand toebrengt kan geplaatst worden op een schaal van heel weinig tot heel veel. Door te reflecteren over wat voor leven je wilt leven en of je schade aan anderen wilt berokkenen kun je je van deze schaal bewust worden en trachten minder schade/leed aan anderen te berokkenen. En minder schade is altijd beter dan meer, ieder keer weer.

Literatuur

Mill, John Stuart, *On Liberty*
Singer, Peter, *The Expanding Circle*
Skorupski, John, *Why Read Mill Today?*
Verhofstadt, Dirk (red.), *John Stuart Mill. 150 jaar Over vrijheid*
Verhofstadt, Dirk, *Pleidooi voor individualisme*

101 Programmaonderwerpen voor een humanistische televisie-uitzending

DICK METSELAAR (1951) voorzitter HV Deventer, initiator van de Verlichtingshumanisten, werkzaam geweest bij HV, HVO en Humanitas <http://verlichtingshumanisten.web-log.nl>

01. Interview met Richard Dawkins, 's-werelds meest vooraanstaande atheïst. Auteur van vele boeken, het meest recent een werk over de evolutietheorie.

02. De Nederlandse wetgeving doorgelicht.

Afshin Elian en Paul Cliteur maken duidelijk hoe het gesteld is met de rechten van ongelovigen in Nederland.

03. Verrassende cabaretiers uit het buitenland: dit keer de Australiër Tim Minchin

04. Interview met de beste debater uit het Engels taalgebied: Christopher Hitchens, over zijn boek *God is not great, why religion poisons everything*

05. Godvoordommen.nl. Een kijkje in de keuken van bevroren webloggers

06. Verrassende cabaretiers uit het buitenland. Dit keer Magnus Lennart Betnér uit Zweden

07. De 'god bestaat waarschijnlijk niet' campagne ontleed. Hoe een sneeuwbaaleffect bereikt werd, gesprek met Ariane Sherine

08. Gebedsruimtes in hogescholen en universiteiten, of hoe de stem van de rede wordt weggedrukt. Gesprek met August Hans den Boef

09. De positie van de vrouw in de wereldgodsdiensten

10. Undercover bij een haatpreek (dit keer uit de strengere reformeerde hoek)

11. Humanisme wereldwijd. Noorwegen telt 75.000 georganiseerde humanisten. Wat doen ze en wat drijft hen

12. Verrassende cabaretiers uit het buitenland. George Carlin, USA, een tribute.

13. *Jesus camp*, een schokkende film over indoctrinatie bij kinderen

14. Besnijdenis van genitaliën bij jongens en meisjes, een discussieprogramma

15. Miniserie over het leven en werk van Multatuli

16. Roergangers van het Nederlands humanisme en atheïsme: Rob Tielman

17. Undercover bij een haatpreek: dit keer bij een moskee

18. Karl-Heinz Deschner, auteur van een megawerk over *Kriminalgeschichte des Christentums*, een schets van zijn leven en werk.

19. Humanisme in Vlaanderen, een sterke organisatie in korte tijd opgebouwd.

20. Herman Philipse: *Atheïstisch manifest*

21. Interview met Floris van den Berg: *Hoe komen we van religie af*

22. Gesprek met Chris Buskens.

23. Interview met Bodelier.

24. Idem Etienne Vermeersch.

25. Idem Johan Braeckman.

26. De driedelige BBC-serie: *History of disbelief*

27. Interview met de vooraanstaande Britse wetenschapper en humanist A.C. Grayling

28. Interview met Kurt Westergaard, de cartoonrel en de vrijheid van meningsuiting

29. Film *Religulous* van Bill Maher

30. Cabaretière uit de USA: Julia Sweeney

31. Stand up comedian: Bill Connolly

32. De prachtige uitzending van Ricky Gervais over de schepping

33. Humorist Dylan Moran

34. Interview met Stephen Fry

35. Herhaal of herschrijf de serie: *god bestaat niet*

36. Belangrijke humanisten in Nederland: Anton Constandse

37. Het humanisme van Hella Haasse

38. Verwante organisaties: een beeld van de NVVE

39. De Nederlandse Culturele Sportbond, een rijke geschiedenis en een boeiende toekomst

40. Alevieten, waarom hebben ze zo weinig stem in het multiculti -debat. Een onderzoek

41. HIVOS, een paar humanistische projecten belicht

42. Wie was Leo Polak en wat was zijn betekenis voor het humanisme

43. Het museum van kwetsende kunst. Een gesprek met de betrokkenen

44. Interview met politicus over zijn/haar humanisme, bijv. Femke Halsema, of Frits Bolkestein, enz.

45. Een humanistisch raadsvrouw en de dilemma's in haar werk

46. Humanistische rituelen, een waardevol alternatief?

47. Interview met de broers Verhofstadt, over hun humanisme en hun werk

48. Godsdienst en homoseksualiteit, een moeilijke relatie

49. Erasmus, de vierdelige serie herhaald of opnieuw ge-edit

50. Discussieprogramma: Mag je kinderen religieus opvoeden (indoctrineren), ook via de school? Met een knipoog naar de Britse campagne 'Don't label me'

51. Bondgenoten in beeld: Bond tegen Kwakzalverij

52. De preken van Boris van der Ham

53. Een atheïstische partij, nut of noodzaak besproken

54. De humanist in de politicus: vm. staatssecretaris Jetta Kleinsma

55. Wat de RK kerk kenmerkt, in drie delen: de pauselijke onfeilbaarheid, het celibaat, de bevelsstructuur
56. Humanisme in Zweden, hoe internetmiljonair en vm. ABBA-lid Björn Alvaus het verschil maakt.
57. Bondgenoten in beeld: Stichting de Einder
58. Bondgenoten in beeld: Bont voor dieren
59. De humanist in de politicus: Els Borst
60. De humanist in de politicus: Jan Marijnissen
61. Smaakmakers van het humanisme: Jaap van Praag
62. Discussieprogramma door HVO leerlingen: het alternatieve jeugdjournaal
63. Wat humanisten doen in Europa (Raad, EU enz.) (Sophie in 't Veld enz.)
64. Raadslieden in het leger
65. Internationale Verklaring van de Rechten van de Mens
66. Onkerkelijkheid in de islamitische wereld
67. De go(d)t(s)pe van de week (zoals de rubriek van Max Pam, maar dan op de buis)
68. Smaakmakers van het humanisme: Spinoza
69. Het Socratisch gesprek – journalisten/journalistiek geanalyseerd
70. Managers en humanisme
71. Heeft Marcouch een islamiserings-agenda? Een onderzoek
72. Joost Niemöller en de vrijheid van meningsuiting
73. Leven en werk van Bertrand Russell
74. Cabaretier Guido Weijers over zijn atheïsme
75. Een interview met Mathilde Santing, wat het humanisme in haar leven betekent
76. Wat is menswaardig leven, een studiodiscussie
77. Heidens Nederland, een boek van Judith Schuyf
78. De levensloop van Kuitert
79. Evangeliserende hulpverleners, zegen of gevaar?
80. Evolutietheorie als examenonderwerp, uit de taboesfeer?
81. Verwante organisaties aan het woord: het Multatuli Genootschap
82. British Humanist Association en hun wervende campagnes
83. *Het verraad van links*, drijfveren van de maker
84. Humanisme in Nieuw-Zeeland, invloeden uit Nederland en Groot-Brittannië
85. Paneldiscussie: waarom is men in de VS zo religieus?
86. Was Hitler atheïst of rooms-katholiek?
87. Paul Kurtz, een biopic
88. Michiel Hegener, *Vrijheid van godsdienst*
89. Nederlandse politici langs de humanistische meetlat (of anderen)
90. Prof. em. Schrijvers over Lucretius
91. Film: *The Magdalene Sisters*
92. Robert Crumb (Fritz the Cat) tekent Genesis, op of over de grens?
93. Maarten 't Hart en bijbelexegese
94. Fernando Savater, een biopic
95. Tzvetan Todorov, *De onvoltooide tuin van het humanisme*
96. A.L. Snijders, meester van het korte verhaal, en zijn humanisme
97. Hebben dieren een geloof. Primatoloog Frans de Waal
98. Humanisme aan kinderen verteld, hoe doen ze het in Vlaanderen
99. Robert Long, emancipatie en ongeloof
100. Humanistische hoogtepunten uit 25 jaar Human-tv
101. Het Polak-museum in Zutphen, erfstuk van humanisme
- Enz., en even wat minder: hoe mijn moeder dementteert; terug naar mijn roots in Zuid Afrika; een treinreis door Oost Europa, toneel improvisaties, enz.

Benno Barnard, jaloersmakend

Een vage buitenlander (terug naar Engeland)

Uitgeverij Atlas, 252 pagina's

ENNO NUY (1950, Aerd) is ondernemer, hoofdredacteur De Vrijdenker en voorzitter van het bestuur van Stichting De Einder

(G)een boekbespreking

Laat ik voorop stellen dat dit (g)een boekbespreking is. Benno Barnard moet een ongekend gelukkig man zijn met zoveel thuislanden. Een in België woonachtige Nederlander, begiftigd met een prachtig schrijverstalent, met een nostalgie naar het Rijk van de Dubbelmonarchie en Engeland als thuishaven voor zijn dromen en mijmeringen en

dan ook nog een liefdevolle relatie onderhoudend met zijn vader, schrijver-dichter-dominee Willem Barnard (1920) die ik mij als Guillaume van der Graft nog herinner van mijn eindexamen Nederlands.

Met deze Benno Barnard deel ik de fascinatie voor de Dubbelmonarchie (*K.u.K.*) Oostenrijk-Hongarije en *the Perfide Albion*, maar iedere andere vergelijking gaat volledig mank. Ik ben

mateloos jaloers op deze telg uit een geslacht van berenharten. Dat ik niet zo'n koesterenswaardige herinneringen aan mijn vader heb is nog tot daar aan toe. Dat ik niet en hij wel in een god of althans diens traditie gelooft, ach 't zou wat. Dat hij "van nature naar de rechterzijde inclineert, waar (hij) op de aanwezigheid van traditie en intellect hoopt" terwijl ik hetzelfde zoek maar dat van nature aan mijn *left hand side* doe, zal ongetwijfeld zijn specifieke oorzaken hebben maar 't is niet iets om wakker van te liggen. Nee,

de jaloezie die ik voel geldt zijn schrijvers-talent. Ik heb me allang neergelegd bij mijn eigen uiterst beperkte vermogens op dit vlak maar het lezen van een boek van zijn hand drukt me nog eens extra op de feiten. *Don't rub it in*, denk je dan, leg dat boek dan weg. Maar de ratio brengt me dan weer met beide benen op de grond en ik realiseer me te moeten

kiezen tussen gêne en genieten.

In ons eigen taalgebied ben ik decennialang een fervent liefhebber van Jeroen Brouwers geweest. Onze polemischrijver bij uitstek, nee, daar kan ook een Rudy Kousbroek niet tegenop. Het taalgebruik van Brouwers is van een zeer hoog niveau en hij hoort thuis in de canon van de Nederlandse literatuur. De laatste tijd echter worden er teveel hagiografieën en hernieuwde samenvattingen of bundels van eerder geschreven werk van hem uitgebracht en zijn laatste roman kon me toch ook niet geheel overtuigen.

Queen Victoria

Gelukkig is hier dus Barnard de jongere, wiens boeken je niet zomaar even leest. Hij zal wellicht niet door iedereen tot de grote literatuur gerekend worden maar wat mij betreft is dat onterecht. Wie het spannende verhaal zoekt of een spetterend plot, zoek elders zijn heil. Maar wie van taal houdt en genieten kan van de pen als penseel, die kan niet om deze Barnard heen. Veel van zijn alinea's lees ik tweemaal achtereen, gewoon vanwege het heerlijke taalgebruik dat nergens overdadig of archaïsch aandoet. In een prachtig hoofdstuk over Queen Victoria schrijft hij over haar bewondering voor Disraeli, vanwege diens

buitenlands beleid: "...maar het maakte allemaal minder indruk op haar dan zijn krachtdadige buitenlands beleid, want ze was als de dood voor Bismarcks agressie en de expansie van het jonge Duitse keizerrijk, waaraan ze overigens zelf de noodzakelijke baarmoeder had geleverd in de persoon van haar dochter Vicky, mevrouw Frederik III, moeder van de latere Wilhelm II." Om dat hoofdstuk af te sluiten met: "Ze was ook de grootmoeder van de volgende eeuw. Over het begin daarvan lag nog de naglans van dat humane en progressieve, maar het verging haar era als tafelzilver dat niet meer gepoetst wordt. Haar dochter Vicky had het monster van de Hohenzollerns gebaard, de man die de ondergang van Europa beraamde, en na de nederlaag van iedereen zijn leven wijdde aan theedrinken en P.G. Wodehouse lezen. Er zit veel Engels in de Duitse geschiedenis van de twintigste eeuw, dat ook onder die theemuts vandaan is gekropen."

Geheugen

Wodehouse stond ook in de magere boekenkast van mijn ouders, ik herinner mij *Amor in het kippenhok* en *Bedankt, Jeeves!* van deze veelschrijver. Maar dat alles is lang geleden en ik keer liever terug naar dit boek van de vage buitenlander Barnard. En onmiddellijk duikt die andere vage buitenlander op, W.G. Sebald. Prachtig auteur, helaas omgekomen bij een auto-ongeluk en nu moeten we het doen met zijn nagelaten werk, dat ik graag lees en herlees. Sebald, Duitser van geboorte, woonde in Engeland waar hij ook zijn literaire werk schreef. Veel van zijn boeken, zeker *Melancholische dwaalwegen*, *De emigré's* en *De ringen van Saturnus*, gaan over het herinneren, herinneringen en de beelden die daarbij horen of de beelden die de herinneringen oproepen, het individuele en collectieve geheugen en via het laatste komt Sebald op enig moment altijd weer uit bij de nazitijd. *Austerlitz* maakt(e) op mij een verpletterende indruk.

Ook Barnard houdt zich bezig met het geheugen, het herinneren, de herinnering. Ik houd van zulke boeken omdat ze op een willekeurige plaats in een willekeurige tijd beginnen en ook weer op een onvoorspelbaar moment en even onvoorspelbare plaats ophouden. Net als bij Sebald heb ik bij Barnard vaak het gevoel: vertel me nog meer, herinner je nog meer, houd me nog even op deze plaats, ze begint me net vertrouwd te raken. Sebald mengt zijn teksten met afbeeldingen en vooral foto's - het beeld als punaise. Bij Barnard denk je foto's er vanzelf wel bij, maar dat komt misschien ook doordat hij plaatsen en streken beschrijft waar ik zelf ooit eens rondliep. Mijn eigen eerste reis in Engeland bracht me in 1969 naar Cheltenham (terzijde: hier woonde Ray die behoorde tot het peloton dat destijds Oldenzaal

bevrijdde en die daarna mijn moeder bevree; ik had een Engelse vader kunnen hebben maar later werd mijn moeder verliefd op Huub Oosterhuis, dus had ik ook het kind van een uitgetreden priester kunnen worden; Ray heb ik wel en Huub nooit ontmoet, maar ik ben uiteindelijk wel tevreden met mijn echte vader), Cheltenham dus, waar ik even ten noorden van de stad de toen net begraven Brian Jones eer bewees. In die jaren prefereerde je the Stones boven the Beatles of andersom, maar allebei tegelijk, dat ging niet. Barnard is van de Beatles, ik was van de Stones. Beatles of Stones, Ajax of Feyenoord, waterscheiding.

Darwin

Prachtig ook is de tekst over Erasmus Darwin, die ik mij nog zo levendig herinner uit de schitterende Darwin biografie van Adrian Desmond en James Moore. Ook ik verbaasde mij over deze Erasmus die zonder het monnikenwerk van zijn kleinzoon tot verbazingwekkende conclusies kwam en ik kan het niet nalaten hier meer strofen uit *Temple of Nature* te plaatsen waaruit Barnard citeerde:

*"Ere Time began, from flaming chaos hurled
Rose the bright spheres, which from the circling world;
Earths from each sun with quick explosions burst,
And second planets issued from the first.
Then whilst the sea at their coeval birth
Surge over surge involved the shoreless earth;
Nursed by warm sun-beams in primeval caves
Organic life began beneath the waves.....
Hence without parent by spontaneous birth
Rise the first specks of animated earth;
From nature's womb the plant or insect swims,
And buds or breathes with microscopic limbs."*

*"Organic life beneath the shoreless waves
Was born and nurs'd in ocean's pearly caves
First forms minute unseen by spheric glass
Move on the mud, or pierce the watery mass;
These, as successive generations bloom,
New powers acquire and larger limbs assume;
whence countless groups of vegetation spring
And breathing realms of fin and feet and wing"*

*"Voor Tijd begon, uit vlammende chaos geslingerd
Rezen de heldere sferen, vanuit de kolkende wereld;
Aardes barstten los van iedere zon met snelle explosies,
En tweede planeten ontsproten aan de eerste.
Dan, als de zee op datzelfde moment geboren
Golf na golf de oeverloze aarde bedekt;
Gekoesterd door warme zonnestrallen in oergrotten
Begon organisch leven onder de golven...
Vandaar zonder ouder door spontane geboorte
Ontstaan de eerste greintjes bezielde aarde;
Uit de baarmoeder van de natuur zwemt plant of insect.
En ontluikt of ademt met microscopische ledematen"*

*"Organisch leven onder de oeverloze golven
Werd geboren en gekoesterd in der oceanen parelachtige grotten
Eerste nauwelijks zichtbare vormen ongezien door bolvormig glas
Bewegen door de modder, of doorklieven de waterige massa;
Deze, als achtereenvolgende generaties groeien,
Verkrijgen nieuwe krachten en nemen grotere ledematen aan;
Waaruit talloze soorten van vegetatie ontspruiten
Domeinen ademend van vleugel, voet en vin"*

Hier ook is een van de fraaiste zinnen uit dit boek te lezen, als Barnard de invloed van Erasmus Darwin op de romantici beschrijft: *"De empirie streek langs het gevoel, de ratio joeg de brand in de verbeelding, dit alles in plaats van hoofden af te hakken – de Engelse verhouding tussen Verlichting en romantiek lijkt me uniek Engels."*

Staatsgodsdienst

Barnard is een aanhanger van de Anglicaanse kerk, *"omdat zij nu eenmaal van ieder fanatisme is gespeend"* en de modale atheïst aan gene zijde *"lijdt niet aan die deprimerende religiehaat van de Vlaamse intellectueel, een haat die mij al vriendschappen heeft gekost, omdat ik mijn kinderen volgens de Anglicaanse ritus heb laten dopen."* En ook hier voert Barnard de conservatieve filosoof Roger Scruton ten tonele, die we al tegenkwamen in zijn rede *"Leve God, weg met Allah"*. Ik mag hier graag over lezen, het maakt Barnard interessant en gecompliceerd. Hij is geneigd naar conservatief rechts maar stemt conservatief links, is religieus maar heeft daarbij niet per definitie een god nodig. Niettemin laat hij zijn kinderen in een religieuze traditie dopen en kiest dan voor de minst fanatieke, de Anglicaanse kerk – een staatsgodsdienst, dat dan weer wel – terwijl hij de islam die *in se* tot theocratie leidt, juist vreest. Maar ik geef direct toe, dit laatste zegt meer over de Engelsen dan over de Anglicaanse kerk. Rare jongens, die Engelsen, ze hebben zelfs nog steeds geen grondwet.

Het fraaie hoofdstuk over Cromwell eindigt aldus: *"Is Cromwells angst voor de predestinatie, die hij ondanks zijn religieuze ervaring wel degelijk kende, niet verwant met onze angst voor onze eigen bestemming? Gaan wij soms niet naar de hel, die van het Niets namelijk?"* Niet voor niets beschouwt Barnard zichzelf *"als een linkse conservatief – een wezen uit de categorie der fabeldieren, griffioenen, tweeënige paradoxen"*.

Prachtig boek van deze vage buitenlander en ik zet mij aan het herlezen van *Eeuwrest* en realiseer me dat ik schrijvers als Barnard en Sebald nu juist zo waardeer omdat het Europeanen zijn met een niet te stillen honger en nieuwsgierigheid naar wat ons tot Europeanen maakt. Ze nemen geen genoegen met de snelle hap maar trekken erop uit

om zich te herinneren, om wat dreigt te vervliegen maar tegelijkertijd zo belangrijk bleef, weer naar ons bewustzijn te halen. Deze schrijvers horen thuis in de traditie die we kennen van de grote

schrijvers uit het interbellum, Joseph Roth en Sandor Márai. Maar het is uiteindelijk de prachtige taal, de taalbeheersing van Barnard die hem wat mij betreft tot een groot schrijver maakt.

NERO & SENECA van Anton van Hooff

Een bespreking

JAN BONTJE (Rotterdam 1947) is o.a. columnist en redacteur van De Vrijdenker.

Ik heb 'Nero & Seneca – De despoot en de denker' met grote belangstelling gelezen en ben andermaal bevestigd in mijn

vermoeden dat de meeste kwesties niet zo eenvoudig liggen als gemakzuchtigen maar al te graag - en irritant vaak - beweren. In plaats van een beoordeling – ik heb immers geen opleiding in de Klassieken genoten – heb ik gekozen voor een zeer persoonlijke benadering in deze bespreking.

Seneca was een groot denker, zoveel is duidelijk. Hij maakte vuile handen, zeker. Maar aan het eind van zijn leven maakte hij schoon schip toen hij van keizer Nero het bevel tot zelfdoding ontving. Op de laatste bladzijde van zijn mooie boek besluit Van Hooff met de woorden *“Wij kunnen – een paar generaties en dictaturen verder – misschien meer begrip opbrengen voor de begaafde jongen uit de provincie die het in Rome wist te maken door zijn kwaliteiten volledig te ontwikkelen. De roem en macht die hij uiteindelijk won, betaalde hij met verwerpelijke compromissen. Te laat besepte hij in welk moreel wespennest hij terecht was gekomen. Het doodsofbeeld van Nero gaf hem de laatste kans om zich te zuiveren. Hij stilerde de gedwongen zelfdoding als een vrije dood. Zo won de denker het uiteindelijk van de despoot.”*

Seneca was belast met de opvoeding van de jongeling wiens naam welhaast een synoniem voor een wrede heerser werd: Nero. Zelfs in het toch zo kritische Athene werd Nero verheerlijkt als de *‘grootste imperator’* en de *‘zoon van een*

god’. De vraag of de beklimmers van deze overtreffendste aller trappen werkelijk overtuigd waren van hun woorden of dat zij (mede) uit

lijfsbehoud redeneerden en handelden, zal wel nooit met volledige zekerheid beantwoord kunnen worden. Op blz. 20 frappeerde mij de zinsnede *“... in de stalinistische terreurgolf van die dagen was iedere uitlating verdacht.”* Van Hooff introduceert hiermee een nieuwe betekenis van het woord stalinistisch, nl. *een vorm van staatsterreur gevoed door een bovenmatige vorm van achterdocht die de gehele persoon van de dictator (uit welke tijd dan ook) en diens denken en doen en laten beheerst en zich uitstrekt tot alle onderdanen.* Een minuscuul detail: ik zou ‘stalinistisch’ tussen aanhalingstekens hebben gezet. Alleen de allermoeigsten kunnen onder dergelijke omstandigheden overeind blijven en de rug recht houden. Seneca's rug was niet sterk genoeg en dus boog ook hij onder het enorme gewicht van de terreur, om pas aan het einde van zijn levensreis nog eenmaal zijn rug te rechte. En daarmee de dictator overwon. Het parool *‘De gedachten zijn vrij’* kreeg ook hier zijn bevestiging. Dictators kunnen mensen kleineren, klein houden, zelfs een kopje kleiner maken, maar de gedachten zijn vrij. Dat is dan ook de grootste angst van alle dictators en verklaart hun achterdocht en achtervolgingswaan. Van Hooff's boek laat zich óók lezen als een analyse van hedendaagse dictaturen en de houding daartegenover van intellectuelen.

Zelfdoding

Behalve een geschiedkundig werk is deze studie, die een bekoorlijke overvloed aan feiten en nuttige informatie laat vloeien in de geest van de ontvankelijke lezer, ook typisch het product van een vrijdenker: waar hij kan legt Van Hooff, zonder de context van Cicero's tijd uit het oog te verliezen, verbindingen met het heden, zoekt hij naar elementen van vrij en zelfstandig denken bij zijn hoofdrolspeler en anderen en schuwt hij uiteraard niet om mythevorming maar ook

vooringenomenheden aan flarden te scheuren. En dat alles in een aangename stijl.

Zo lezen we dat Seneca een onomwonden voorstander was van de zelfgekozen dood, zoals blijkt uit de volgende citaten: “(...) vastklampen aan het leven met verlies van waardigheid gaat Seneca te ver. ‘Als het gemoed ziek is en het door eigen tekortschieten ellendig is, staat het hem vrij de ellende samen met zichzelf te beëindigen.’ Voor ons is dit de eerste keer in zijn werk dat Seneca spreekt van zelfdoding – iets wat de ‘Philosopher of Suicide’ veelvuldig zal gaan doen. (...) Maar deze uitweg staat alleen open als de toestand ondraaglijk is. Voor Seneca bestaat die voorwaarde niet zozeer in onverdraaglijk lichamelijk lijden als wel in de ziekte van het gemoed. Als de animus zichzelf dreigt te verliezen, loopt de wijze mens gevaar zijn wezen kwijt te raken. Dan is zelfdoding verantwoord.” (blz. 74

en 75) Ondanks deze ‘heidense’ opvattingen van onze Stoïcus voelden veel christenen verwantschap met Seneca en, zo schrijft Van Hooff, “*Er is zelfs veel later, in de vierde eeuw, een briefwisseling tussen hem en de apostel Paulus gecomponeerd.*” (blz. 75). Het kan verkeren...

Het boek is voorzien van een chronologie, een aantal kaarten, zwart-wit- en kleurenillustraties, een uitgebreid notenapparaat voor hen die verder willen zoeken, een lijst met Antieke en hedendaagse bronnen en een namenregister, wat verdraaid prettig is.

Van Hooff, Anton: *NERO & SENECA – De despoot en de denker*; Uitg. Ambo, Amsterdam, 2010. ISBN 978 90 263 22839

De opkomst en ondergang van het communisme

SONJA DE SCHAEPRYVER (1947, Erembodegem (België)) is lerares ethica en publiciste

De opkomst van het communisme was een van de belangrijkste politieke, maatschappelijke en economische fenomenen in de eerste helft van de 20ste eeuw. Het einde ervan in Europa was een van de belangrijkste gebeurtenissen uit het laatste kwart van diezelfde eeuw. Het moment is daar om een balans op te maken.

In de inleiding van zijn boek geeft de auteur, Archie Brown (1938, Brits hoogleraar politieke wetenschappen), aan dat zijn beroepsmatige belangstelling voor communistische systemen begon in de vroege jaren zestig van de vorige eeuw toen hij studeerde en promoveerde aan de London School of Economics. Vanaf 1964 doceerde hij Sovjetpolitiek aan de Universiteit van Glasgow en later ‘Vergelijkende studies van communistische staten’. Gedurende veertig jaar bezocht hij communistische staten en ontmoette er zowel dissidenten als leden van het Centraal Comité van de Partij. Toen hij het boek begon te schrijven leefden veel van die staten niet meer onder het communistisch bewind zodat hij kon beschikken over veel nieuw archiefmateriaal. Volgens de auteur is het zijn voornaamste opdracht een betrouwbaar verslag te geven en enige nieuwe informatie te verstrekken over de ‘De opkomst en ondergang van het communisme’ en over de individuen die de meest cruciale rollen

speelden. Daarnaast wil hij ook vragen beantwoorden als daar zijn: hoe en waarom kwamen communisten aan de macht; hoe waren ze in staat in een diversiteit van landen op verschillende continenten, de macht zo lang in handen te houden en, *last but not least*, wat veroorzaakte de ontmanteling of ineenstorting van communistische systemen.

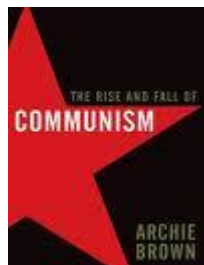
Oorspong en ontwikkeling

Als ideologie wordt het communisme geboren in 1848 met de publicatie van het *Communistisch Manifest* van Karl Marx en Friedrich Engels. Het begint met de beroemde woorden: ‘*Een spook waart door Europa, het spook van het communisme.*’ Het werd niet alleen een spook, maar ook een levende realiteit en dit niet alleen in Europa maar voor honderden miljoenen mensen verspreid over de wereld. Brown stelt dat er een enorme kloof bestond tussen de oorspronkelijke theorie en de praktijk van communistisch bestuur.

Marx geloofde oprecht dat onder het communisme mensen vrijer zouden leven dan ooit tevoren. Degenen die in de 20ste eeuw aan de macht kwamen en Marx' denkbeelden gebruikten en misbruikten, bleken echter geen bevrijders te zijn. De marxistische theorie werd een rationalisatie voor een meedogenloze eenpartijdictatuur zowel onder Lenin, Stalin als Mao Zedong. In dit deel komen de bolsjewieken aan de macht, wordt de communistische Derde Internationale gevormd en ontwikkelt het Sovjetsysteem zich onder Lenin en Stalin. Het gaat ook het bereik en de beperkingen van het communisme buiten de Sovjet-Unie en de spanningen in Europa tussen communisten en sociaaldemocraten na.

Communisme in opkomst

In dit deel wordt vooral aandacht besteed aan het bredere thema van de aantrekkingskracht van het communisme. Over het algemeen, stelt de auteur, kunnen we stellen dat de aantrekkingskracht van het communisme wereldwijd werd gevormd door factoren die specifiek waren voor het land, door internationale ontwikkelingen (de Grote Depressie begin van de jaren 1930 en de opkomst van het fascisme) en door de wisselende

aantrekkingskracht van de Sovjet-Unie in verschillende perioden. Belangrijk is te beseffen dat de meeste Westerse communisten lid werden van de partij in de overtuiging wereldwijd een betere maatschappij op te

bouwen. Voor sommigen speelden ook psychologische factoren een rol zoals de zoektocht naar een overtuiging en een behoefte aan zekerheid. Hoewel deze psychologische kant van de aantrekkingskracht over het algemeen van grote betekenis was dankte het Aziatisch communisme een groot deel van zijn succes aan de vereenzelviging van de partij met antikolonialisme en nationale bevrijding (bv. in China, Vietnam, Laos en Korea).

Verder wordt aandacht besteed aan de jaren tussen WO II en de dood van Stalin (1953) - een periode waarin het communisme de grenzen van de Sovjet-Unie achter zich liet. Het kijkt in het bijzonder naar de vestiging van communistische systemen in heel Oost-Europa en in China. In Oost-Europa waren er drie landen waar de plaatselijke communisten zelf de macht in handen kregen, namelijk Albanië, Joegoslavië en Tsjechoslowakije. In de andere landen kon men spreken

van communistische overnames door de Sovjet-Unie (Polen, Hongarije, Roemenië, Bulgarije en Oost-Duitsland.) Voor de communistische machtsovername van China waren er diepgewortelde maatschappelijke oorzaken. China was gedurende de eerste helft van de 20ste eeuw een land geweest van bittere armoede. De nationalist van Chiang Kai-shek waren er niet in geslaagd deze armoede te verminderen en de corruptie tierde er welig. Direct na WO II ontstond er hyperinflatie. Toch meent de auteur dat, ondanks de aanzienlijke Sovjetsteun voor het Rode Leger, de machtsovername van de Chinese communisten een binnenlandse beweging was.

Overleven zonder Stalin

Beria, Malenkov en Molotov waren de drie redenaars op Stalin's begrafenis. Voor de meesten leek het erop dat zij het leidende driemanschap zouden vormen. Maar allen onderschatten Chroesjtsjov. Hij behoorde tot de groep mensen die door de bolsjewistische revolutie aan een politieke carrière begon. Onmiddellijk na Stalin's dood was hij nummer vijf in de Sovjet hiërarchie. Tegen de tijd van het eerste post Stalin congres, het Twintigste Congres, dat al gehouden werd in februari 1956, was Chroesjtsjov de meest gezaghebbende figuur in de Sovjetleiding. Hoewel dit congres de grote doorbraak naar openlijke destalinisering betekende waren ervoor al belangrijke verschuivingen. De jaren direct na Stalin's dood kregen een naam door de roman van Ilja Ehrenburg, *De dooi*, die in 1954 werd gepubliceerd. Daarin maakte hij de ellendige toestand van de Sovjetcultuur onder Stalin duidelijk en wees op een nieuw optimisme. Tot de prille post-Stalindooi behoorde ook de vrijlating van vele duizenden politieke gevangenen. Het systeem breidde zich nog steeds uit en won aanhangers in de 'Derde Wereld', al kregen maar weinig landen in Azië en geen enkel land in Afrika een communistisch systeem. Tegelijkertijd kreeg het systeem af te rekenen met 'revisionisme', reformisme en zelfs (contra)revolutie (Hongarije 1956). In dit deel besteedt de auteur ook aandacht aan Cuba, de enige Spaanstalige communistische staat en ook het enige Derdewereldland buiten Azië dat een communistisch systeem heeft opgebouwd - en behouden.

De druk neemt toe

Hier gaat de auteur hoofdzakelijk in op de periode van de midden en late jaren '70 tot halverwege de

jaren '80, toen de problemen verhevigden - variërend van het 'eurocommunisme' van grote, niet-regerende partijen (Frankrijk, Italië) tot de opkomst van Solidariteit (Lech Walesa) in Polen en de aanvaarding van radicale economische hervormingen in China (Deng Xiaoping). Dit is de periode waar vele commentatoren de ondergang van het communisme op terugvoeren, door te wijzen op uiteenlopende factoren zoals de daling in het groeitempo van de economie, het falen van de Sovjets om gelijke tred te houden met de technologische revolutie, de verkiezing van een Poolse paus en de politiek van de Amerikaanse president Ronald Reagan.

De ondergang van het communisme

Tot slot probeert de auteur de ondergang van het communisme te interpreteren. Hiertoe stelt hij enkele essentiële vragen: draagt het communistisch systeem in zichzelf de kiemen van zijn eigen ondergang? Hoe belangrijk is de invloed van het Westen geweest? In welke mate hebben verdeeldheden achter de monolithische façades die communistische partijen aan hun eigen volk en aan de buitenwereld lieten zien, bijgedragen tot het einde van het communisme in

Europa en zijn aanpassing in China? Hoe kunnen we de veerkracht verklaren van de communistische systemen die nog steeds bestaan? Onorthodox is de auteur in zijn visie dat de massale mobiliteit de hoofdoorzaak is voor de communistische implosie: *'Door een hoogopgeleide bevolking te kweken bevatte het communisme de zaden van zijn eigen ondergang.'* Daarmee gaat hij in tegen de bestaande verklaringen, in het bijzonder de economische onmacht van de Sovjet-Unie en de planeconomie. Na het lezen van *De opkomst en ondergang van het communisme*, wordt één vaststelling toch weer bevestigd: het communisme heeft bij miljoenen mensen verwachtingen gewekt die niet realistisch waren. In naam van een revolutionair ideaal zijn mensen onderdrukt, gemarteld en geëxecuteerd. Het boek bevat alle ingrediënten van een standaardwerk van wereldformaat: het is wetenschappelijk gefundeerd, allesomvattend en vlot geschreven. Dit is geschiedschrijving van het hoogste niveau.

Bespreking van: Archie Brown, *De opkomst en ondergang van het Communisme*, Uitg. Spectrum, 2009, 975 pag. ISBN 978 90 274 3369 5.

Waar alles mag, is ieder vogelvrij

Ramsey Nasr in *Een mooie dag om stilte te verscheuren*

Niemand heeft het recht niet beledigd te worden

Fleming Rose, journalist Jylland Posten

In de toekomst ligt de dood aan onze voeten

W.G. Sebald

Als één persoon aan waanvoorstellingen lijdt heet het krankzinnigheid, als er meer mensen aan lijden is het een godsdienst

Robert M. Pirsig

Redactiestatuut *De Vrijdenker*

[De Redactie]

Op verzoek publiceren wij hier ons redactiestatuut. Voel u vrij om dit statuut te becommentariëren. Wij zullen die commentaren indien daartoe aanleiding is in een van de volgende edities van dit blad inhoudelijk bespreken.

1. Considerans: De Vrijdenker en haar functie

1.1. *De Vrijdenker*, het maandblad van de vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte, beoogt te voldoen aan de behoefte van de lezers aan informatie en opinievorming op het gebied van het vrijdenken.

- Het geeft gestalte aan het in Nederland geldende grondrecht van vrijheid van meningsuiting, informatieverwerving, informatievermenigvuldiging en informatieverstrekking, zoals vastgelegd in onder meer artikel 7 van de Grondwet en artikel 10 van het Verdrag van Rome.

- Het maakt als (massa)communicatiemiddel, in het bijzonder gericht op de opinievorming, mede het functioneren van de democratie mogelijk.

- Het is als (massa)communicatiemiddel in het algemeen tevens medium voor het tegen betaling overbrengen van reclameboodschappen van particulieren, bedrijfsleven en overheden aan zijn lezers.

1.2. De bijzondere aard van een opinieblad stelt bijzondere eisen aan de structuur van de organen die bij het produceren van de redactionele inhoud van een opinieblad zijn betrokken. Hoofdredacteur en redactieleden dienen hun informatieverwervende, informatieverstrekken en opiniërende taak binnen het kader van hetgeen in de

beginselverklaring van *De Vrijdenker* is vastgelegd, te kunnen uitvoeren zonder rechtstreekse beïnvloeding door wie dan ook, noch van binnen uit, noch van buiten af, anders dan op de wijze als in dit statuut wordt geregeld.

- Krachtens de wet berust de leiding van de Vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte bij het bestuur. Het bestuur is aansprakelijk en verantwoordelijk voor, en heeft beslissingsbevoegdheid ten aanzien van, de financiële gang van zaken in de vereniging en de exploitatie van het opinieblad, c.q. opiniebladen, door de vereniging uitgegeven.

- Onder leiding en verantwoordelijkheid van de hoofdredacteur is de redactie belast met de inhoudelijke verzorging van *De Vrijdenker*, zoals geregeld in dit statuut.

2. Beginselverklaring

2.1. Bij elk opinieblad dienen de beginselen en/of het redactionele karakter duidelijk schriftelijk te zijn vastgelegd. Van deze uitgangspunten resp. het redactionele karakter is een nadere uitwerking vastgelegd in de statuten van de Vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte.

2.2. De hoofdredacteur en redactieleden beschouwen de beginselen en/of het redactionele karakter als gegeven indien en voor zover deze aan iedere in dienst van het betrokken opinieblad zijnde journalist schriftelijk zijn meegedeeld.

2.3. Binnen *De Vrijdenker* is er echter geen sprake van in dienst zijnde journalisten maar van onbezoldigde redactieleden.

3. De organen en hun bevoegdheden

3.1. Er is een redactievergadering die het belangrijkste orgaan is van overleg van de redactie over redactionele aangelegenheden.

3.2. De hoofdredacteur voert in het kader van de beginselen en/of het redactionele karakter en/of de richtlijnen van *De Vrijdenker* in overeenstemming met de redactievergadering het algemene politieke, maatschappelijke en levensbeschouwelijke beleid.

3.3. De hoofdredacteur heeft de leiding van de redactie van *De Vrijdenker* en is samen met de redactieleden verantwoordelijk voor de redactionele inhoud ervan.

3.4. In alle gevallen waarin het bestuur weet of kan vermoeden dat haar beslissingen t.a.v. de algemene bedrijfsvoering rechtstreeks of zijdelings invloed van belang kunnen hebben op het redactionele beleid, pleegt zij vooraf overleg met de (hoofd)redactie.

3.5. In alle gevallen waarin de hoofdredacteur weet of kan vermoeden dat de redactionele beslissingen rechtstreeks of zijdelings invloed kunnen hebben op het algemeen bestuur pleegt deze vooraf overleg met het bestuur.

- 3.6. Voorafgaand aan de besluitvorming omtrent benoeming of ontslag van een hoofdredacteur is de door de statuten van de vereniging aangewezen benoemende instantie verplicht advies in te winnen bij de redactievergadering die mede het recht heeft tot voordracht voor benoeming of ontslag.
- 3.7. Een hoofdredacteur wordt niet benoemd of ontslagen dan in overeenstemming met de procedure als bepaald in artikel 3.11 en 3.12, onverminderd de bevoegdheid van de benoemende instantie tot ontslag op staande voet.
- 3.8. De hoofdredacteur pleegt met het bestuur der vereniging overleg over de hoogte en de verdeling over de verschillende posten van het redactiebudget alsmede over ingrijpende wijzigingen in de besteding.
- 3.9. De gezamenlijke redactie kiest uit haar midden een eindredacteur die verantwoordelijk is voor het redigeren van de ontvangen en plaatsbaar geachte artikelen.
- 3.10. Besluiten tot wijzigingen van de beginselen en/of het redactionele karakter en/of de richtlijnen worden niet genomen dan volgens de procedure als bepaald in artikel 3.12. De redactievergadering is bevoegd dergelijke wijzigingen aan te brengen.
- 3.11. Besluiten die naar de mening van de redactievergadering van fundamenteel belang zijn voor de taak en functie van de redactie worden niet genomen dan volgens de procedure als bepaald in artikel 3.12. Dit geldt in het bijzonder voor wijziging van karakter en verschijningsvorm van *De Vrijdenker*, wijziging van samenstelling en positie van redactieleden en hoofdredacteur en besluiten als bedoeld in artikel 5.3.
- 3.12. In de gevallen bedoeld in de artikelen 3.7, 3.9, 3.10 en 6 neemt het bestuur der vereniging pas een beslissing nadat diepgaand overleg heeft plaatsgehad met de redactievergadering. Wanneer bestuur en redactievergadering niet tot overeenstemming komen brengt de redactievergadering ongeacht of zij reeds eerder van het recht tot voordracht c.q. het doen van voorstellen gebruik maakte, schriftelijk en gemotiveerd advies uit. Het bestuur der vereniging wijkt niet af van het advies van de redactievergadering dan om zwaarwichtige redenen die zij schriftelijk aan de redactievergadering heeft kenbaar gemaakt. De uitvoering van dit besluit heeft niet eerder plaats dan 14 dagen na dagtekening van deze schriftelijke motivering.

4. Samenstelling en werkwijze organen

- 4.1. De redactievergadering bestaat uit alle als zodanig benoemde en daarmee stemgerechtigde redactieleden die aan *De Vrijdenker* zijn verbonden.
- 4.2. De redactievergadering streeft ernaar minimaal tien maal per jaar bijeen te komen.
- 4.3. Op verzoek van de hoofdredacteur of ten minste tweederde van het totaal aantal redactieleden dient een redactievergadering te worden gehouden. Binnen één week na indiening van het verzoek roept de hoofdredacteur de redactievergadering bijeen.
- 4.4. De hoofdredacteur is voorzitter van de redactievergadering behoudens zijn vrijwillige afstand van dit recht of een afwijkend onderling akkoord ten deze.
- 4.5. De redactievergadering kan slechts geldige besluiten nemen wanneer tweederde van de stemgerechtigde redactieleden aan de stemming deelneemt. Er wordt besloten met gewone meerderheid van stemmen. In de gevallen bedoeld in artikel 3.12. worden besluiten genomen met een meerderheid van ten minste tweederde van het aantal aanwezige stemgerechtigde redactieleden, ten minste overeenkomende met de gewone meerderheid van de onder 4.1 genoemde redactieleden.

5. Overige bepalingen

- 5.1. Wanneer de hoofdredacteur ingrijpende wijzigingen aanbrengt of doet aanbrengen in verslagen of artikelen van redacteurs kan de betrokkene verlangen dat het stuk niet wordt geplaatst. Indien de hoofdredacteur niettemin tot plaatsing besluit, zal het artikel niet van de naam van betrokkene worden voorzien en kan betrokkene zich tot de redactievergadering wenden met het verzoek om een uitspraak.
- 5.2. Het bestuur van de vereniging licht de redactie zo spoedig mogelijk in over een voorgenomen wijziging in de samenstelling van de kring van bestuurders.
- 5.3. De redactie werft zelfstandig en naar behoefte nieuwe redactieleden.
- 5.4. Het redactiebeleid wordt jaarlijks geëvalueerd tijdens de Algemene Leden Vergadering van de Vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte.
- 5.5. De redactie is autonoom voor wat betreft het plaatsen van redactioneel commentaar bij ingezonden stukken.
- 5.6. Ingezonden artikelen worden uitsluitend geredigeerd voor opmaak, taal- en stijlfouten. Dit redigeren is de verantwoordelijkheid van de eindredacteur. Indien de redactie inhoudelijke wijzigingen van een ingezonden artikel noodzakelijk acht, worden deze wijzigingsvoorstellen per e-mail met de inzender besproken.
- 5.7. De redactie is gerechtigd ingezonden brieven in te korten of te weigeren.
- 5.8. Indien de redactie een ingezonden artikel of brief weigert, wordt inzender daarvan per e-mail en met opgaaf van redenen van de weigering in kennis gesteld.
- 5.9. In geval van een verschil van mening wordt over het opnemen van een artikel per stemming besloten. De redactie streeft naar consensus maar beslist indien nodig bij meerderheid van stemmen.

6. Geschillenregeling

Geschillen worden in goed overleg tussen bestuur en redactie behandeld en geslecht.

7. Slotbepaling

Wijziging van het redactiestatuut wordt vastgelegd door de Algemene Leden Vergadering der vereniging en geschiedt in overleg tussen bestuur, hoofdredacteur en redactievergadering. De wijziging heeft de instemming van de redactievergadering volgens de procedure als bepaald in artikel 3.11.

De wereld als taal

Mevrouw J.L. KERN-ESBACH (1929 Malang, Java)

Jaren geleden zocht ik contact met de Vrije Gedachte, omdat ik meer wilde weten over de tegenstelling tussen geloof en atheïsme. Men noemde in gesprekken en tijdens voordrachten meermalen beweringen wetenschappelijk. Ik ging daarop op zoek naar een antwoord op de vraag: "Wat is wetenschap; wat is wetenschappelijk?"

Vanaf mijn kindertijd heb ik een probleem gehad met taal, met taal als communicatie. Ik had het gevoel in een wereld van raadsels en misverstanden te leven. Ik ben areligieus en antigodsdienstig grootgebracht. Mijn ouders vonden Sinterklaas en Kerstmis en Pasen maar onzin. Wij vierden enkel Oud en Nieuw, waarbij de vuurwerkshow van mijn vader de hoofdzaak was.

Ook aan verjaardagen werd geen aandacht geschonken, zodat ik lang niet geweten heb op welke dagen mijn ouders jarig waren. En toen mijn broertje eens een verjaarstaart kreeg, werd mij niet verteld dat ik een maand later jarig zou zijn.

Na de oorlog, na een verkorte HBS-B periode die voor ons geen probleem was, ging ik in Leiden Nederlands studeren. Moeder en vader waren beiden wis- en natuurkundigen en hadden in de Jappentijd ons te hooi en te gras al heel wat kennis bijgebracht op het gebied van de exacte vakken. Mijn ouders zeiden dat je in Leiden het beste wis- en natuurkunde kon studeren. Het Nederlands zei ze niets maar ik ging Nederlands doen.

Tijdens mijn studie struikelde ik over mijn totale onwetendheid op religieus gebied. Zo kwam ik in contact met de kerk, met geloof en met de Heidelbergse Catechismus, de Drie Formulieren van Eeuwigheid en de Bijbel.

De vraag ontstond: wat is geloof, wat is godsdienst? En, wat veroorzaakt – waar eeuwenlang er ketters en geleerden zijn geweest, die de geloofswaarheden ter discussie stelden en aanvochten – dat mensen aldoor opnieuw zich laten bekeren tot een godsdienst of een religieus geloof? Wat biedt dat geloof?

Geloof biedt wel antwoorden op vragen. Geloof biedt echter nog méér. Wetenschap stelt vragen. Het weten begint met vragen stellen. Wanneer wordt weten geloven en wanneer gelove weten?

Ik werd lid van een kerk en probeerde écht te geloven. Maar... ik bleef twijfelen. Vragen stellen kon niet. Of je kreeg geen antwoord of je kreeg een antwoord dat nergens op sloeg. Één iemand zei: geloven is doen. En een ander zei: geloven is vertrouwen. Ik heb daarop, te beginnen met het Onze Vader, mij woord voor woord afgevraagd wat die woorden inhielden en welke gevoelens ze bij mij opriepen. Ik heb de emotie geproefd die en gebed oproept als ik de stem van de twijfel het zwijgen opleg.

Ik heb ontdekt dat het gebed de uitdrukking en de vertolking is van gevoelens, van bewuste en onbewuste verlangens. Dat geloof een "taal" is, een communicatiemiddel waarmee je gevoelens en emoties kunt overbrengen, kunt delen met mensen om je heen.

Geloof is een taal. Denken is in woorden en begrippen je bewust maken van hoe je de wereld waarneemt en beleeft. Denken is dus taal en vrijdenken is dan de taal van de mens die zich verzet tegen de terreur van de kerken, van de politieke correctheid en van wetenschapsmensen die ieder veroordelen die niet volgens hun traditie of hun methode redeneren.

Ik heb ontdekt dat er allerlei vormen van weten zijn en dat ook de wetenschappen soms dogma's kennen. Ik heb mij daarover vragen gesteld. De controversen tussen geloof, atheïsme en denken is daarom in mijn ogen een kwestie van taal waarin je de wereld beleeft, vormgeeft en waarin je wilt bestaan.

JEZUS

JAAP VAN DEN BORN (Nijmegen 1951) beidt zijn tijd

Het trof de Twaalven als zeer zonderling
Toen Jezus borrelend ten onder ging
Met in zijn beide voeten spijkergaten
Had Hij die truc ook beter kunnen laten

Onafhankelijk

LEON WECKE (1932 Wijchen) is polemoloog verbonden aan het Centrum voor conflictanalyse en –management (CICAM) van de Radbouduniversiteit Nijmegen

Niet alleen wordt van bepaalde producten zonder meer aangenomen dat ze van hoge kwaliteit zijn. Dat geldt ook voor begrippen, waarvan als vanzelfsprekend, wordt aangenomen dat ze naar een hoogwaardige werkelijkheid verwijzen.

‘Onafhankelijk’, ‘transparant’, ‘geloofwaardig’, ‘internationaal’, het zijn adjectieven die kennelijk een hoge waarde impliceren: zij drukken neutraliteit, onpartijdigheid en objectiviteit uit, iets dat men kennelijk, gezien het betreffend gezegde, niet kan verwachten van de slager die zijn ‘eigen’ vlees keurt. Toch wordt deze rol vaak door regeringen vervuld. Uiteraard wordt daarbij benadrukt hoe onpartijdig en onafhankelijk het onderzoek desalniettemin wel is.

Alhoewel, gezien de uitkomst - men zie het rapport Davids of het Britse Bloody Sunday-rapport – behoeft er niet altijd aan de kwaliteit en relatieve objectiviteit van een door een regering zelf ingesteld onderzoek getwijfeld te worden. Toch biedt een eigen onafhankelijk onderzoek, dat een regering zelf naar de eigen daden instelt, zeker niet altijd een garantie van een eerlijke procedure, analyse en conclusie.

Door zelf de leden van het onderzoekspanel te benoemen en ook het object van onderzoek aan te geven – bijvoorbeeld geen schuldvraag, maar alleen procedurele aspecten – kan een regering zich van te voren wapenen tegen een al te negatief rapport.

De in een verklaring van de Veiligheidsraad van de VN geëist internationaal onderzoek naar het konvooi-incident, waarbij Israëlische commando's negen vredesactivisten doodden, werd door de Israëlische regering genegeerd. De Veiligheidsraad riep op tot een ‘snel, onpartijdig, geloofwaardig en transparant onderzoek dat voldoet aan de internationale standaarden’. In plaats daarvan kwam een eigen onderzoek, waarbij twee, Israel als niet onwelgevallig bekend staande buitenlanders als waarnemers betrokken werden, te weten nobelprijswinnaar David Trimble en de Canadese militair-jurist brigadegeneraal b.d. Ken Watkin. De politiek ervaren Benjamin Netanyahu zorgde ervoor dat het onderzoek betrekking zou hebben op kwesties van juridische aard, waarbij de besluitvorming van de regering, die tot de raid geleid had, buiten beschouwing bleef.

Maar ook een internationaal samengesteld en transparant werkend onderzoeksteam mag dan onafhankelijk genoemd worden, onafhankelijk in de letterlijke zin kan het ook niet zijn.

Onafhankelijk houdt immers in ‘aan niemand ondergeschikt of onderworpen zijn, in doen en laten door niemand beperkt’. Ook internationale onderzoekers en of waarnemers hebben hun beperkingen, hen opgelegd door de huidige en voorgaande generaties. Nationaliteit en nationale cultuur impliceren immers als van nature aanwezige waarden en normen, die op enigerlei

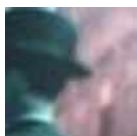
wijze oordelen en gedrag mede bepalen en beperken.

Zo bestaat een objectieve pers niet, ondanks het feit dat diverse media zich als 'vrij en onafhankelijk' afficheren. De journalist is immers een mens van vlees en bloed met zijn persoonlijke en zijn nationale waarden en normen, vooroordelen en mispercepties. Maar ook redacties hebben hun eigen zienswijze op het te verslaan en te becommentariëren gebeuren. Het afwijken van de redactielijn heeft al menig journalist de kop gekost. 'Het medium is', krachtens de uitspraak van McLuhan, 'de boodschap': de aard van het medium, van radio, televisie, krant of internet bepaalt en beperkt de mogelijkheden met betrekking tot vorm en inhoud. Journalisten in oorlogsgebieden worden in elk geval beperkt in hun werkzaamheden. Veelal zullen zij afhankelijk zijn van de medewerking van een van de partijen, een afhankelijkheid die een matigende invloed zal hebben op eventuele kritiek aangaande de behulpzame partij. Overigens in het algemeen, maar zeker in zaken van oorlog en vrede, zal het

problematisch zijn op basis van eigen onderzoek aan objectieve gegevens te komen. Steeds zal men in meer of mindere mate afhankelijk zijn van gegevens en interpretaties uit partijdige bron. Overigens bepalen belangrijke gebeurtenissen ook mede de mate van journalistieke partijdigheid dan wel neutraliteit. Zo kon de Amerikaanse pers weinig anders doen dan, volgend op 9.11, de visie van de Bush-regering over te nemen en geen kritiek te uiten, zulks laatste op straffe van diverse sociale sancties en het gevaar voor verrader te worden uitgemaakt.

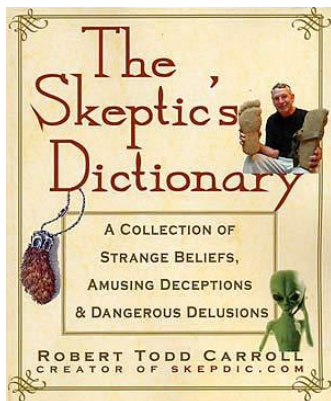
'Onafhankelijk' klinkt mooi, maar de tijd van onafhankelijkheid als nastrevenswaardig ideaal is voorbij. Deftig gezegd: het paradigma van de mondiale complexe interdependentie heeft het uiteindelijk gewonnen van het paradigma van de nationale staat, hoezeer die laatste nog tegenweer biedt. De institutionalisering van de wederzijdse afhankelijkheid van staten zal steeds meer tot verbanden leiden, waardoor de ouderwetse interstatelijke oorlog voorbij zal zijn. Zulks tegen de prijs van steeds minder 'onafhankelijkheid'.

Taal en kritisch denken

VICTOR ONRUST (1950) Amsterdam, werkzaam in de ICT, autodidact met academische opleiding.
onrust.volkskrantblog.nl

*Scepticisme is voor vrijdenken onmisbaar. Het afsluiten van dwaalwegen naar onwaarheden van onschatbare waarde. Kwakzalverij, het angst aanjagen voor vaccinaties, complottheorieën over 9/11, onzin over kwantummechanica, antroposofie, ontmoetingen met buitenaardse wezens en nog heel veel andere zaken dienen permanent kritisch ontzenuwt te worden. Zelf ben ik al jaren geabonneerd op de nieuwsbrief van Skepdk.com sinds ik daar een keer via Bieslog (is helaas niet meer) op gewezen werd. Na ontvangst lees ik meestal ook een aantal zaken op de website skepdic.com zelf. De website heet voluit **The Skeptic's Dictionary** en er bestaat ook een boek met dezelfde naam. Alle bijdragen worden geschreven door Robert T. Carroll, een gepensioneerde filosofiedocent uit Sacramento (CA). In september komt een Nederlandse vertaling door Herman Boel uit bij Lannoo. Dat is een goede aanleiding om aandacht te geven aan deze website. Naast deze website en het bijbehorende boek heeft Carroll nog een boek geschreven, *Becoming a Critical Thinker*, waarvan hij zojuist het tweede hoofdstuk "Taal en kritisch denken" op zijn website beschikbaar heeft gesteld. Daarin beschrijft hij de methoden die hij toepast om tot zijn sceptische oordelen te komen. Hier een korte samenvatting en indruk van dit hoofdstuk:*

Taal en kritisch denken

"Men zou denken dat de mensheid inmiddels de taal goed genoeg beheerst om helder met elkaar te communiceren. Helaas is de praktijk anders. Erger nog: sommige mensen zijn met opzet onduidelijk om de waarheid te verbergen, ons te misleiden, verwarring te scheppen of te bedriegen. Zij gebruiken taal niet om te communiceren maar om gedachten en gedrag te beïnvloeden. In dit hoofdstuk zullen we diverse trucks onderzoeken die door een heel rijtje van manipulators, zoals adverteerders, verkopers, politieke schreeuwers, televisiedominees en televisiepresentatoren worden gebruikt. Daarnaast zullen we ook enige belangrijke kenmerken van duidelijk en effectief communiceren beschrijven. Om te beginnen zullen we twee interessante eigenschappen van taalgebruik onderzoeken: Hoe woorden gedachten en gedragingen kunnen stimuleren door het oproepen van bepaalde gevoelens en hoe woorden zo gebruikt kunnen worden dat zij dat juist niet doen."

In de volgende paragrafen geeft Carroll veel nuttige voorbeelden en ook oefeningen op het

gebied van het emotioneel kleuren of juist ontkleuren van boodschappen en ander misleidend taalgebruik. Zoals eufemismen, jargon, mistig taalgebruik, het

trekken van onjuiste conclusies, "hedging" (iets zodanig zeggen dat het lijkt alsof je standpunt A steunt maar tegelijk de deur opent om A niet te steunen.), vage uitdrukkingen en nutteloze mededelingen, het stiekem meningen als feiten presenteren.

In een volgend deel gaat hij in op de problemen van niet opzettelijke vaagheid en dubbelzinnigheid in taalgebruik, eveneens met voorbeelden en oefeningen. Deze delen vormen een introductie op de meer substantiële uiteenzettingen betreffende definities en claims (waarheids-aanspraken).

Enige stukjes uit dit deel volgen:

Een vage aanduiding nader definiëren kan verhelderend werken, maar er bestaat geen enkele verplichting een definitie te aanvaarden, alleen maar omdat die begrijpelijk is. Veel verschil van mening gaat over definities waar bepaalde conclusies uit voortvloeien. Dat iets een definitie is houdt nog niet in dat je het niet kunt kritiseren. Een misdaad kan bijvoorbeeld worden

gedefinieerd als "de aantasting van de rechten van een individu door een ander individu". Deze definitie zou men kunnen verwerpen als men bijvoorbeeld vindt dat een misdaad ook tegenover de maatschappij kan worden begaan. Als je de definitie eenmaal als zodanig geaccepteerd hebt, dan zou je je wel eens genoodzaakt kunnen voelen argumenten die op die definitie gebaseerd zijn te accepteren en ook de conclusie daar weer van, ook al heb je het gevoel dat die conclusie eigenlijk onjuist is.

(5.1 Definities op hun waarde schatten)

Men kan niet altijd een verschil van mening over een nadere definitie oplossen door naar de feiten te verwijzen. Er kunnen bijvoorbeeld geen relevante observaties of ervaringen voorhanden zijn die het probleem tot ieders tevredenheid uit de wereld helpt. Zo kan de een vinden dat misdaad alleen een inbreuk is op de rechten van een individu terwijl de ander het daar niet mee eens is. Beide partijen zijn zich bewust van het normale gebruik van dit woord, maar zijn van mening dat er geen beroep gedaan kan worden op bijvoorbeeld een woordenboek of gerechtelijke autoriteit, omdat daarmee van één van de partijen te veel gevraagd wordt. Als zo'n situatie zich voordoet is het het beste om te hopen op is begrip over en weer voor elkaars standpunt om daarmee elkaars argumenten een eerlijke kans te geven.

Hoe dan ook, het is aan de lezer of toehoorder om te besluiten of hij een definitie accepteert. Tegenstanders van abortus zullen bijvoorbeeld het sleutelbegrip "persoon" (mens) zo definiëren dat de ongeboren vrucht daar ook onder valt. De voorstanders zullen dit juist zo definiëren dat sommige of alle ongeboren vruchten daar buiten vallen. De zaak kan niet opgelost worden door te verwijzen naar observaties of feiten (dit is zeer de vraag, en dit lijkt me geen goed voorbeeld [VO]) ... Geen van beide partijen is in staat om de definitie van de ander te aanvaarden, want dat zou betekenen dat men de argumenten van de andere partij accepteert.

Sociale wetenschappers gebruiken vaak operationele definities. "Snelle reflexen" kunnen bijvoorbeeld worden gedefinieerd als "een reactietijd van minder dan 1/5^e seconde op een geluid, gebruik makend van een latentie-klok". Hoewel deze definitie veel vaagheid oplost gaat die wel gepaard met veel theoretische aannames over gedrag, in het bijzonder de aanname dat

sommig gedrag gemeten kan worden. Een dergelijke aanname zou gedaan kunnen worden door een psycholoog die aanneemt dat menselijk gedrag op dezelfde manier kan worden begrepen als het gedrag van objecten in de natuurkunde...

(6. Claims)

Een van de belangrijkste zaken waarvoor wij taal gebruiken is het doen van claims. Een claim is een uitspraak dat iets waar is of dat het redelijk is om aan te nemen dat iets waar is. "Ik studeer nu in mijn wiskundeboek", "Dat schilderij is mooi", zijn voorbeelden van claims. Sommige claims zijn op het eerste gezicht al zo onwaarschijnlijk dat we ze meteen terzijde kunnen schuiven. Bijvoorbeeld: "Vrouw baart haar eigen moeder terwijl haar man een deuntje fluit". Open staan voor nieuwe inzichten betekent niet dat je iedere claim serieus zou moeten onderzoeken, hoe onwaarschijnlijk die ook is. Claims die duidelijk in strijd zijn met het gezonde verstand, die in strijd zijn met wat meerdere betrouwbare getuigen daarover verklaren of die alleen ingezien kunnen worden door mensen met bijzondere gaven mogen zonder nader onderzoek verworpen worden.

(6.2 De degelijkheid van claims)

Claims kunnen verschillen in degelijkheid van zwak (iets is misschien waar) tot sterk

(waarschijnlijk waar) tot ultra sterk (iets moet wel waar zijn). Voor zwakke claims volstaat algemene kennis om te besluiten of je die accepteert als waar. Voor sterke claims zijn meestal alleen acceptabel als er degelijk bewijs voor bestaat. Een uitspraak als "de dood van de vissen wordt mogelijk veroorzaakt door vervuiling" is zwak en zal eerder geaccepteerd kunnen worden dan "de dood van de vissen wordt waarschijnlijk veroorzaakt door vervuiling" of de nog sterkere vorm "de dood van de vissen wordt veroorzaakt door arsenicumvergiftiging"

In het algemeen zullen claims die onze kennis of ervaring te boven gaan met bewijs ondersteund moeten worden om door ons geaccepteerd te kunnen worden. Claims die gepaard gaan met de beoordeling van gegevens door deskundigen kunnen meestal niet alleen vanwege die uitspraken voor waar worden aangenomen. Zeker als er controverses onder die deskundigen bestaan over deze zaak. Dat is een zaak waar we in een volgend hoofdstuk aandacht aan zullen besteden.

Voor de meeste lezers misschien gesneden koek, maar als ik af en toe discussies in dit blad en op fora volg dan denk ik dat men er hier en daar nog wel zijn voordeel mee zou kunnen doen.

Lezers reageren

De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden brieven niet te plaatsen en bij plaatsing in te korten of er uit te citeren. Scheldwoorden en/of beledigingen ad hominem (spelen op de man i.p.v. op de bal) worden resoluut verwijderd. Plaatsing houdt niet in dat de redactie achter de inhoud staat. De briefschrijver is en blijft te allen tijde verantwoordelijk en/of aansprakelijk voor de inhoud van zijn reactie.

Vrijdenken

Dat is wat ik probeer te doen als ik *De vrijdenker* lees, en telkens valt mij op dat dat niet zo makkelijk is, "Vrijdenken is in wezen een zeer gedisciplineerde vorm van denken" zo schrijft Victor Onrust. Ik wil daar een kanttekening bij maken. Mensen zijn sociale dieren en het bewuste denken is – althans zo vermoedde Daniel C. Dennet – een uitvloeisel van hun belangrijkste sociale bezigheid: het praten. Ik vermoed dan ook, dat het niet zo veel uitmaakt hoe gedisciplineerd men denkt, als wel hoe gedisciplineerd men zich uitdrukt. Toen Theo van Gogh moslims "geitenneukers" noemde, was dat niet erg gedisciplineerd. Het was grof beledigend, en leidde de aandacht af van datgene wat er werkelijk met veel moslims mis was: vrouwenonderdrukking bijvoorbeeld. Gelukkig heeft Theo dat met zijn film "Submission" ruimschoots rechtgezet.

Wellicht belangrijker dan het vrijdenken te begrijpen, is het om te begrijpen dat mensen inmiddels zo'n grote aanspraak maken op de voedsel- energiebronnen van deze aarde, dat de wal op een bepaald moment het schip gaat keren. Floris van

den Berg drukt zich overigens

ongedisciplineerd uit als hij reageert op Paul Hopster's artikel uit *De Vrijdenker* van april en begint met "Beste Paul, in *De Vrijdenker* van mei". Dat was even zoeken! Iets gedisciplineerder is hij, als hij schrijft "Als klapper leg je de verantwoordelijkheid bij anderen: bij de groeiende wereldbevolking." Maar ook hier maakt hij een denkfout. Hoort Paul Hopster soms niet bij de wereldbevolking? OK hij maakt er maar 0,00000016% van uit; dat is waar. Maar de groei van de wereldbevolking is wel degelijk het onderliggende probleem. Als we die niet terugbrengen zou er in het jaar 2900 nog maar 1 m² beschikbaar zijn per persoon en de afmeting van de ecologische voetafdruk is dán niet meer relevant. Ongeacht of we autorijden, vliegen of vlees eten, heeft er lang voor die tijd al een ramp van wereldomvang plaatsgevonden. Natuurlijk is Floris' pleidooi voor veganisme geen flauwekul. Door het niet langer consumeren van vlees, kunnen we het benodigde landbouw- en veeteeltareaal wellicht tot de helft terugbrengen, en dat

zou ons zeker honderd jaar langer de tijd geven om de groei van de wereldbevolking tot stilstand te brengen. De vraag is echter wel of we de morele plicht hebben, die wereldbevolking de ruimte te geven om nóg eens te verdubbelen. Ik weet daar zo snel geen antwoord op. Een uiterst belangrijk deel van het vrijdenken is de dialoog over de moraal.

Op de internet nieuwsgroep *alt.atheism* trof ik enkele jaren geleden – in een toen al oude thread – een uitspraak aan van een Australiër met als pseudoniem Styx. Styx schreef: "*The basis of morality is the conscious individual*". Het bewust denkende individu dus. Daar horen volgens mij geen kippen bij, en in tegenstelling tot Floris van den Berg voel ik dan ook totaal geen gewetensbezwaren omtrent het leed van de kippen wier eieren in de overheerlijke salade waren verwerkt die mijn vrouw eergisteren had klaargemaakt. Wel houd ik graag rekening met de bewust denkende individuen die ik gerust kan stellen wanneer ik vertel dat het scharreleieren waren. Ook houd ik – in tegenstelling tot "orthodoxe en fundamentalistische christelijke antiabortus activisten" – geen rekening met potentiële individuen, maar wel met liefhebbende aanstaande ouders van wie ik wél accepteer dat zij "hun" foetus – zei het ten onrechte – bewust al "baby" noemen.

Bewust denkende individuen verwekken overigens bewust minder kinderen, Jammer genoeg denken ze daar pas bewust over na als zij in welvaart leven, en ze dus al een grotere ecologische voetafdruk hebben. Dat geldt trouwens ook voor het bewust denken over die voetafdruk.

Ik eet wel vlees (en nog liever vis), rij elke werkdag met de auto heen en weer van Amstelveen naar Amersfoort (ik heb ooit in Amstelveen gesolliciteerd, maar het bedrijf is tot twee keer toe verhuisd), vlieg één keer per jaar met het vliegtuig naar Thailand (waar mijn vrouw vandaan komt), maar ik heb tot nu toe 0 kinderen verwekt. Mijn ecologische voetafdruk is momenteel dus groot, maar als ik kom te overlijden houdt ze op te bestaan en gemeten van 1950 tot 2900 is ze waarschijnlijk veel kleiner dan die van een Vietnamese rijstboer met drie kinderen.

Peter van Velzen

Bezwijken aan informatie overgewicht

VLAARDINGEN - De vier exemplaren van de Groene Amsterdammer die ik als proefabonnement kreeg om het voormalig parapedaardje van intellectueel Nederland te redden, liggen nog ongelezen op de stapel interessant. De hele jaargang Musis – een *Schiedams / Vlaardings lokaal cultureel kwaliteitsmagazine*, ligt op dezelfde stapel. Humus zit ertussen, het Burgerjaarverslag, GroenLinks ledenbladen, Greenpeace magazine, De Binnenkant (ook een *lokaal infomagazine*), het ondernemersmagazine en nog diverse andere interessante bronnen van informatie die ik eigenlijk niet over kan slaan, maken de stapel tot een gewichtig geheel waaraan ook mijn zoveelste lectuurbak is bezwaken. Naast de wrakstukken van de lectuurbak die de papieren weelde niet meer kon dragen, zwerven reclamebladen van Blokker, Gibac, AH en noem het allemaal maar op. De gebundelde ellende die in plastic folie met pakken achter elkaar (ook zondags) door de brievenbus valt gaat sowieso linea recta naar de oudpapiercontainer. Het plastic haal ik wel eraf omdat de Plastic Hero er naast staat, een geluk bij een ongeluk waarvoor de maatschappij dan gelukkig wel weer gezorgd heeft. Als journalist krijg ik bovendien nog iets meer post dan de gemiddelde burger. Alle openbare

gemeenteraadstukken en de persinformatie worden aangevuld met een scala aan vrije persberichten dat zijn weerga niet kent. Voorafgaand aan de gemeenteraadsverkiezingen heb ik 10 van de 11 partijprogramma's door-geworsteld. De 11de had ik zelf mee mogen schrijven dus dat scheelde een slokje op de borrel. Het noopt allemaal echter tot zeer selectief lezen en archiveren. De Vrijdenker probeer ik voorrang bij het lezen te geven omdat er steeds opnieuw wel iets in staat dat mijn geest voedt met de waarde die ik in het leven zoek. Toch heb ik onlangs de 3 jaargangen die ik tot nu heb ontvangen ook in de papiercontainer gedeponneerd. Het is niet meer

beheersbaar om zelfs de dingen waar ik waarde aan hecht voor nalezing te bewaren.

Behalve ruimte kom ik ook tijd te kort. Veel tijd, om niet te zeggen heel veel tijd te kort. Steeds neem ik mij voor om deel te nemen aan de Vrijdenkers wandelingen. Graag was ik op de algemene ledenvergadering aanwezig geweest.

Van de 6 of 5 of 4 of 3 querulanten had ik graag uitleg omtrent hun argumenten gehoord. De Vrijdenkersdag had ik graag bijgewoond om ook in levenden lijve kennis te maken met de mensen waar ik mij mee verbonden voel. Steeds heb ik echter nog urgenter andere dingen in de agenda die net als de lectuurbak uit zijn voegen barst lang voor het jaar voorbij is. Uiteraard is het aan mij om de stroom zo te reguleren dat de energie die er mee opgewekt wordt positief blijft. Terwijl de massa nog meer asfalt eist om over voort te kunnen razen van niks naar nergens, droom ik van de rustige voortuintjes die Hildebrand beschreef. Ik ben geen massamens, weet mij echter gevangen in een systeem dat voort raast met een snelheid die ik al lang niet meer bij kan, maar vooral ook niet bij wil houden. Het papieren bombardement waaraan mijn lectuurbak en brievenbus bijkans bezwijken is mede debet aan de steeds snellere vervaging van een groen blauwe wereld waarin ik mijn dagen wel met plezier had willen slijten.

Een deel van de oplossing heb ik bij mijzelf gezocht. Ik schrijf slechts als het nodig is en niet omdat ik mijn eigen bestaan zo nodig kenbaar moet maken. Iedereen maakt zijn eigen afweging hieromtrent. Van Gerard Schelleken's intro voor zijn voordracht 'Vrij leven is Vrij sterven' heb ik met instemming kennis genomen. Regelmatig sla ik echter toch ook grote artikelen in De Vrijdenker over omdat het mij als teveel voor 'de vaak' voorkomt. De discrepantie tussen nuttig, mogelijk en onnodig is een drieënige spagaat waar mijn botten te oud voor beginnen te worden. Voor het benige gestel dus bezwijkt net als de lectuurbak, brievenbus en agenda, achte ik het goed deze gedachten met u als lezer te delen als zijnde een andere vrije gedachte. Mocht u ze ooit in de stapel 'ongelezen interessant' tegenkomen dan kunt u ze uiteraard naar eigen believen ook naar de doos oud papier overhevelen.

Peter de Jong

Evolutietheorie

Als reactie op uw aanhef "Wij horen graag van u" heb ik mij afgevraagd of het om meerdere redenen niet nuttig zou kunnen zijn, om zo mogelijk in iedere uitgave één artikel te plaatsen betreffende de evolutietheorie. Met vriendelijke groet,

J.A. Paul (86), Lunteren

‘Attaqueren deze schoft’

Querulanten gaan over de schreef

Het was een bemoedigende ervaring: onze Algemene Ledenvergadering van 17 april toonde geen enkel begrip voor het drijven van de heren Hagens, Neerhoff, Bakker en Onrust (een alias). Tevoren hadden ze in een brief, die het bestuur aan alle leden had doorgestuurd, bestuur en redactie beschuldigd van totaal falen en verraad aan de heiligste principes van de vrijdenkerij. De vergadering reageerde met onbegrip. Moties van wantrouwen, zelfs toen ze werden omgezet in die van treurnis, haalden het niet. Tegenkandidaturen werden ter plaatse wijselijk ingetrokken: het was duidelijk dat de vier geen voet aan de grond kregen. De vergadering wilde ook niet aan een kandidatuur van Onrust onder zijn pseudoniem.

Na afloop was de opluchting groot. Ook in de weken daarna spraken diverse leden mij aan met: ‘Het is toch wel goed afgelopen, hè? Ik kon jammer genoeg niet komen, maar ...’ (en dan volgende allerlei vervloeking aan het adres van de onruststokers). Leden houden gewoon niet van zulk gedonder.

Meningsverschil zonder eind

Natuurlijk leggen echte querulanten zich niet neer bij een overduidelijke uitspraak van een meerderheid. Ze willen hoe dan ook hun gelijk halen. Ze houden als een echte ‘antipartijgroep’ een eigen bijeenkomst – keurig door ons blad gemeld – en verspreiden zelf een eigen nieuwsbrief met allerlei duistere beschuldigingen. Ze lijken wel ‘geriffemeerden’ schreef een trouw lid me. Wat willen ze toch? Over de vrijheid van beledigen. Houdt de vrijheid van meningsuiting ook het recht of zelfs de plicht tot krenken in? Waar houdt provoceren op en begint grieven? De discussie daarover is eindeloos. Die mag en moet ook gevoerd worden, mits de andersdenkende niet als een ‘ketter’ wordt gezien omdat hij niet aan de leerstelling van het trio wil: ‘Gij zult grieven’..

In diskrediet brengen

Het zou allemaal zielig, onschuldig gedoe zijn als het niet zoveel tijd kostte. In plaats van de beperkte energie van onze amateurvereniging te steken in het bestrijden van de wanen van deze wereld, moeten we ons bezig houden met onderling gekrakeel. Als voorzitter had ik mij mijn taak anders voorgesteld, maar tot nu toe zei ik met een zucht: ‘Dat moet dan maar.’ Maar onlangs is er een grens overschreden, die ingrijpen nodig maakt.

Ongewild gaf namelijk een van de heren opposanten ons inzage in hun bedoelingen en methoden. Per abuis stuurde hij in een van de vele e-mails die we wisselen, de correspondentie mee die Neerhoff, Bakker en Hagens onderling voeren. Daarbij brak onze bestuursklomp. De volgende citaten maken duidelijk dat we allesbehalve met ‘harer majesteits loyale oppositie’ te maken hebben. Een greep: ‘Hoe wil je verder fileren? Gedrag van Bontje op Spijkenisse site vermelden?’ ... ‘fileren die hap! (over Van Hooff, Nuy en Bontje)... ‘de leugenachtigheid van Nuy/Bontje/Hooff’ ... ‘attaqueren van deze schoft’ (het gaat over het medelid Bontje) ... ‘bestuur voor iedereen duidelijk publiekelijk in discrediet brengen’ ... Kan het onthullender?

Wacht aanzeggen

Voor een aantal bestuursleden waren deze uitlatingen reden om voor te stellen deze evident disloyale leden uit de vereniging te zetten. Vooralsnog heeft het bestuur er toch maar van afgezien bij de Algemene Ledenvergadering het voorstel tot roeyement in te dienen. Wel hebben we hun per aangetekend schrijven de wacht aangezegd. Wegens de toegegeven kwade trouw – in diskrediet willen brengen - ontzeggen we hun de toegang tot de verenigingskanalen om het beleid van bestuur en redactie ter ‘discussie’ te stellen. En we ontnemen hun het recht om op welke wijze dan ook namens de vereniging op te treden. (Als u deze brief wilt inzien, kunt u deze per e-mail opvragen bij Anton.van.hooff@wanadoo.nl)

Van voorbijgaande aard

Trots vermelden we tegenwoordig in ons logo dat DVG sinds 1856 bestaat. We zijn de oudste bestaande vereniging die wanen bestrijdt, met name het hersenspindel god. Die lange geschiedenis wordt helaas wel gekenmerkt door vetes, opzeggingen en scheuringen. Na een inzinking gaat het de vereniging de laatste jaren weer voor de wind: het blad verschijnt op tijd, er zijn regelmatig landelijke bijeenkomsten, het ledental stijgt gestaag en jonge mensen treden toe. Er is dus alle reden om ervoor te zorgen dat het onverkwikkelijke optreden van de drie heren een verschijnsel van voorbijgaande aard is. De opzet van de heren om ons zo te sarren dat we het bijltje erbij neergooien mag niet slagen.

ANTON VAN HOOFF

Een niet genoemde mogelijkheid

HANS LOUIS KOEKOEK (Rotterdam 1935) filmer en schrijver, publiceerde onder meer *Ongelovige verhalen*; zie ook www.hanskoekoek.nl

De gemiddelde Nederlander zal ‘vrije meningsuiting’ ongetwijfeld als een basisrecht beschouwen. Echter een mening is, als die als essentieel wordt ervaren, persoonsgebonden en heeft in grondbeginsel alleen waarde voor het individu dat een bepaalde opvatting heeft, en aan de hand daarvan wil leven. De clou schuilt in de wijze hoe men die persoonlijke zienswijze ventileert. Een mening, vaak beter betiteld als een denkbeeld, mag men ten gehore brengen maar nooit en ten nimmer dwingend aan een ander opleggen. Het klinkt logisch en lijkt een open deur intrappen.

In de verkiezingsstrijd legde Pechtold van D66 aan Rouvoet van de Christen Unie (vrij door mij weergegeven) de vraag voor: ‘Waarom mag ik niet zélf beslissen of ik op zondag naar een supermarkt wil?’ Het antwoord was wollig, afhoudend, ontwijkend, niet ter zake doende. Rouvoet begreep wat hij graag lustte, werd niet meer gegeten.

Veel Nederlanders beschikken, mogelijk gemaakt door de huidige digitale techniek, over een onafgebroken stroom informatie over wat er zich op deze werldebol afspeelt. Dat is vaak niet fraai, maar veroorzaakt wel een reële kijk op het bestaan. Bidden dat de oliestroom van BP ophoudt heeft geen zin. Een kap over het lek zetten wel. Bidden dat iemand met kanker in een terminaal stadium alsnog herstelt heeft geen zin. Doodgaan wel. De wereld is kleiner geworden en meer betreedbaar, voor wie het aandurft. Tot zover een bijkomend effect van de global digitale revolutie.

Rouvoet sprak later over een teleurstellende ontwikkeling betreffende de Christelijke Politiek. Met de benaming Christelijke Politiek vatte hij mijns inziens zijn persoonlijke koe bij de hoorns. Er mag in feite geen politiek bestaan waarin het geloof een rol speelt. Je kunt christen zijn en geloven wat je wilt: als je de ander maar niet met christelijke wetgeving in zijn doen en laten belemmert. Staat en geloof, moeten gescheiden zijn. Om een land te besturen heb je hersens en deskundigheid nodig. Niets minder en niets meer.

Het sterke verlies van het CDA en in mindere mate van de Christen Unie is door ‘deskundigen’ aan alle kanten belicht en mogelijke oorzaken werden opgesomd. De meningen buitelden over elkaar. Er was sprake van Balkenende-moeheid. De crises. Besluiteloosheid van het kabinet. De secularisatie liet zich onderhuids gelden.

Veel kiezers stelden zich kennelijk voor het eerst de vraag: wat stelt Christelijke Politiek nu eigenlijk voor, wat is dat? Zijn gelovige mensen beter, eerlijker, betrouwbaarder dan niet-gelovigen? Wat stelt het CDA voor, hoe is het geformeerd? Was dat niet voor een belangrijk deel ooit: ‘De Katholieke Volkspartij?’ Bestaat het CDA voornamelijk uit katholieke prominenten?

Dat klinkt niet zo best! Het Katholieke Geloof, Rome, de Paus... Beladen!... Een deel van hun evangelische schare toont naast het kruis van Jezus ook belangstelling voor het kruis van jongetjes. Je ‘gelooft’ het niet! Zouden veel katholieken die zonder na te denken ooit KVP en later CDA stemden, een hersendoorbraak hebben ondergaan? Zouden zij niet ernstig teleurgesteld kunnen zijn over de handel en wandel van hun geestelijke leiders?

Vreemd dat geen enkele deskundige de teloorgang van de ‘Christelijke Politiek’ niet voor een deel daarmee in verband brengt.